ANUL XVIII 1973

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 2

Redacţia: CLUJ, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon 1 34 50

SUMAR – TARTALOM – СОДЕРЖАНИЕ – INHALT – SOMMAIRE – CONTENTS

VALORI ARTISTICE ÎN *ISTORIA BESERICEI ROMÂNILOR..* DE PETRU MAIOR

MARIA PROTASE

În procesul de ierarhizare a valorilor artistice perene ale scrisului maiorian, maxima e indiscutabil marcată de *Istoria besericei românilor* ... Scrierea conține, în forme germinative, componente de bază ale memorialisticii și pamfletului modern, integrate în timp (fapt esențial) sferei estetice, dar care, alături de bogatele semnificații ale cărții, pot fi receptate *în sine* de conștiința și sensibilitatea actuală. Deși apreciabila pondere artistică împiedică perimarea operei, mai mult chiar, concurează la înlăturarea atitudinii de concesivă acceptare a „anumitor veleități literare" în cazul reprezentanților luminismului transilvănean, totuși, în spațiul exegezei scrierilor lui Maior, ea e consemnată doar formal, prin aprecieri-șablon, suspecte de o preluare mecanică a unor sentințe critice anterioare — proces de pulverizare a substanței sensibile a cărții.

Evident, prin finalitate, opera în discuție aparține domeniului istoriei. Dar, cronica contemporaneității, cu care se încheie scrierea — oferind obiectiv cel mai bogat fond informativ, imposibil de ignorat, pentru păstoria lui Ioan Bob —, e departe de a avea caracterul doct, de o solemnitate teologală a memoriilor medievale. Pe măsură ce autorul pleacă de la relatările unor martori oculari ai evenimentelor, de la amintirile personale sau de la observația directă și proaspătă, pagina de istorie se constituie într-o prezentare plastică și antrenantă, care, prin însușirile ei, nu poate rămîne în afara interesului estetic. De altfel, coeficientul literar considerabil, precum și profilarea lui Maior ca istoric-artist sînt în nota proprie istoriografiei veacului al XVIII-lea, în care — exceptînd bunăoară punctul de vedere opus, al lui Voltaire —, prin forma sa, istoria este considerată ca un gen literar, antrenînd, după opinia lui Fénélon sau Mably, romanul istoric și literatura memorialistică. Or, realizarea unei narațiuni alerte, însoțită de momente dramatizate, de portrete veridice, de anecdote etc., ce constituie unul din dezideratele scrierii lui Mably, *De la manière d'écrire l'histoire* (1783), își găsește o perfectă expresie în modalitățile evocării perioadei contemporane din *Istoria besericei.*

Deşi Maior nu intenţionează să facă operă memorialistică în sensul riguros al cuvîntului, aceasta nefiind constituită pe atunci la noi ca formă literară autonomă, totuşi, stăpînit de pasiunea de a-şi înfăţişa epoca şi mai ales de a imortaliza faptele episcopului Bob, intervenind ca erou (pe alocuri principal) al atîtor momente, el realizează veritabile memorii. Acestea sînt departe de a oferi lectorului imaginea neutră a realităţilor contemporane. Intuind *natura faptului istoric*, „un compozit de obiectivitate (umanizată) şi de subiectivitate (realizată, materializată)“[1], autorul menţine în genere echilibrul celor două elemente, dar acordă o mare libertate de manifestare predispoziţiilor sale creatoare. În acest mod el realizează de fapt condiţia unui bun istoric, căci, în sensul opiniei lui N. Iorga, ca şi la nivelul exigenţelor actuale, istoricul trebuie să aibă o natură de artist: „Între eruditul care nu posedă acest talent şi istoric este aceeaşi deosebire ca între fotograf şi pictor“[2]. Or, prin puternica irupere a eului, prin vibraţia afectivă, prin mobilitatea şi acuitatea notaţiei, dar mai ales prin marea fantezie reproductivă, evocatoare, paginile finale din *Istoria besericei* se învestesc adesea cu atributele memorialisticii literare moderne. Nota memorialistică e potenţată sensibil de atitudinea sentimentală participativă a autorului la faptele consemnate, de înfăţişarea frustă şi proaspătă a unor adevărate secvenţe din viaţa contemporană, de întreţinerea cititorului cu detalii sau reflecţii pline de spirit, cu informaţii din izvorul oral — cu un cuvînt, de recrearea atmosferei şi fizionomiei epocii, cu întregul ei sens şi colorit originar. Fluxul evocării epice e ordonat de fluxul memoriei, o memorie uimitoare, dar insuficient ordonată, care, deşi în derularea imaginii păstoriei lui Bob realizează sentimentul timpului şi spaţiului, ca şi impresia de istorie a unei vieţi şi a unor raporturi umane — condiţii esenţiale ale memorialisticii[3] —, afectează, cel puţin la prima vedere, asamblarea structurilor narative în planul general al compoziţiei.

Maior nu are în genere voluptatea povestirii domoale, caracteristică scrisului cronicarilor moldoveni. Realizată fără efort, naraţiunea sa e uşor nervoasă şi puternic orală, întretăiată adesea de un dialog concentrat, condus cu siguranţă, calchiat parcă după vorbirea eroilor, ca, mai tîrziu, la Caragiale. Introdus în cursul povestirii cu un simţ artistic instinctiv, dialogul, totdeauna succint şi firesc, nu numai că dă posibilitatea definirii morale directe a eroilor, ci, în acelaşi timp, susţine dinamismul naraţiunii şi dramatismul întîmplărilor rememorate. În relatarea înfruntării dintre principele calvin al Ardealului şi episcopul românilor, întîmplare proiectată pe traiectoria „trădaniei“ populare, schimbul de replici lasă senzaţia unei încleştări spirituale de mari proporţii, în subtextul dialogului clocotind dramatismul: „Preotul Ioan Ladoş din Săcalu de Margini, care sat e vecin Eciului, mi-au povestit că lui i-au spus

---

[1] Al. Tănase, *Despre natura faptului istoric*, în *Teorie şi metodă în ştiinţele sociale*, vol. VII, *Filozofia istoriei. Studii*, Bucureşti, 1969, p. 12.
[2] *Ibid.*, p. 17.
[3] Ion Vlad, *Artistul şi drumul creaţiei sale — Condiţiile memorialisticii —*, în „Tribuna“, XIV (1970), nr. 53, p. 7.

tată-său cum că tatăl lui povestea că, fiind prunc diecuţ şi tată-său preot acolo în Săcalu de Margini, au fost cu tată-său la îngropăciunea zisului vlădică şi numai amîndoi l-au prohodit. Causa pentru ce fu omorît vlădica acela spun că au fost aceea că, fiind vlădica la prînz cu prinţipul Ardealului în zisa cetate şi mîncînd vlădica bucate de post, după legea besericei răsăritului, zise prinţipul către vlădica românilor să-i boteze un cîne ce îl avea acolo lîngă sine. Vlădica, bine pricepînd această poruncă a fi numai spre a batjocori credinţa cea pravoslavnică, răspunse către prinţipul calvin:

— De ieste cînele de legea mea, eu îl voi boteza, iară de ieste de altă lege, să-l boteze preoţii de legea aceea. Să-l ispitim pe cîne de ce lege iaste. Răspunse prinţipul:

— Bine. Atunci vlădica puse un blid cu fasole înaintea cînelui, carea, amirosindu-o cînele, nu-i plăcu să mînînce. După aceea, îi puse cînelui înainte un blid cu carne, din carea îndată începu cînele a îndopa. Atunci zise vlădica către prinţip:

— Vezi de a cui lege e cînele"[4].

Deşi tipul de naraţiune specific *Istoriei besericei* nu e în genere favorabil descripţiei, totuşi, pe alocuri, se pot înregistra unele momente în care autorul, cu un deosebit simţ al vizualului, realizează imaginea unor scene dialogate dinamice, tensionate, ca memorabilul episod al prinderii lui Popa Tunsu. Compusă de fapt dintr-o succesiune de schiţe rapide, scena, prinsă în desfăşurarea ei dramatică, cu o atmosferă adecvată fiecărui moment, se remarcă printr-o reală artă a evocării epice plastice şi patetice. Puterea ei sugestivă nu se sprijină pe varietatea cromatică sau tehnica picturală studiată, ci pe darul mînuirii unor mijloace simple, capabile să redea evenimentelor tonurile şi vigoarea faptului trăit: consemnarea detaliului semnificativ pentru un erou sau o situaţie, notaţia spontană a gestului, atitudinii, reacţiei personajelor, decuparea sigură a trăsăturii morale dominante a portretelor, transcrierea pe viu a dialogului, desenarea unui cadru uman de fundal în continuă mişcare, secondînd acţiunea de prim plan şi potenţînd astfel atmosfera emoţională, şi, mai presus de orice, turnarea impresiilor într-un stil unificator, pitoresc şi personal, de o rară naturaleţe şi oralitate, ce menţine naraţiunea într-o permanentă alertă. Evocînd, spre exemplu, întîmplările legate de figura Popii Tunsu, autorul fixează într-un prim moment cauzele prigoanei acestuia, prilej de consemnare a liniei portretistice definitorii: „De unde, precum şi din fire era un om inimos şi îndrăzneţ, măniindu-se, au venit

---

[4] Petru Maior, *Istoria besericei românilor atît acestor din coace, precum şi a acelor din colo de Dunăre*, Buda, 1813, p. 81. Spre a nu înmulţi numărul notelor, citatele din *Istoria besericei* vor fi însoţite în continuare de indicaţia paginii în cuprinsul textului. Această operă n-a fost tipărită integral de autor. Restul manuscrisului a fost publicat parţial de T. Cipariu în *Acte şi fragmente*, Blaj, 1855, p. 129—137 şi p. 145—188, şi de Pompiliu Teodor în *Anexa* la studiul *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IX (1966), p. 278—281. În cazul citatelor din aceste două surse, indicaţia paginii va fi însoţită de abrevierile: T.C. şi P.T.

în varmeghia Turdei, în sat Pogăceao şi, fiind în vecinul sat Sînpietru tîrg mare de ţară, acolo în tîrg, făcîndu-şi chip de amvon înalt, au început a propovedui neunirea şi a grăi cu batjocură, încă în verşuri, nu numai de uniţi şi de catolici, ci şi de calvini, cum mi-au spus aceia carii au fost faţă şi l-au auzit grăind; se adunară la dînsul gloate de români a-l auzi, ca pre un sfînt, precum îl şi numea..." (p. 111). Prinderea răzvrătitului preot fusese încredinţată de autorităţi protopopilor Gheorghe din Tîrgu-Mureş (tatăl scriitorului) şi Daniil din Uilac, însoţiţi de 20 de soldaţi, de solgăbirăul Endes Peter şi alţii. După ce într-un al doilea fragment narativ e relatată împresurarea casei în care fusese găzduit peste noapte Popa Tunsu, unde „s-au întîmplat şi moarte, că tocma stăpînul casei fu împuşcat", autorul face să retrăiască puternic un alt moment dramatic, prin valorificarea unei serialităţi de detalii impresionante: „Aceia [protopopii], punînd pe Tunsu călare pre un cal, fiind şi ei şi toţi carii mai era cu ei, preoţi şi diiaci, călări, pentru ca nu pre întunerec, sărind de pre cal, să scape, îi legară picioarele pre supt foalele calului. Deade D[u]mnezeu în noaptea aceea o vreme cumplită cu fulgere şi tunete şi, mergînd uniţii cu robul pre cale, se auzi vorbă înainte de oameni mulţi. Protopop Daniil, avînd prepus să nu fie oamenii aceia adunaţi asupra lor, carii ducea pre Tunsu, apucă singur înainte şi, întrebînd «Ce oameni sînteţi?», răspunseră: «Ne-au venit veste că uniţii au prins pre sf[î]ntul şi îl aduc pe aicea». Atunci Daniil zise: «La deal, la deal, fraţii miei, că pe deal îl duc!». Şi, apucînd oamenii înşelaţi pre deal în sus, uniţii se duseră cu robul pre vale, fără primejdie, pînă în sat Abafaia la baronul Husar, fişpanul, ca să-l bage acolo în temniţa varmeghiei Turzii. Ci fişpanul nu vru să-l priimească zicîndu-le: «Duceţi-vă cu el de la mine, să nu vină românii să mă omoare pentru el şi să-mi răsipească curtea». De aci se duseră cu robul pre Murăş în jos pînă la oraşul Maroş-Vaşarhei, ca să-l dea acolo în mînile cătanelor celor din cetate. Ajungînd cu dînsul la numitul oraş, descălecară cu robul la casa tătîne-mieu, pînă vor merge în cetate să grăiască cu comandantu. Aci, fiindu-i milă mumei mele de robul acela, vru să-i dea o sticlă de vinars ca să bea de osteneală; ci protopop Daniil, apucînd sticla din mîna mumei mele, o aruncă în uşă, cît şi vinarsul s-au vărsat şi sticla s-au spart" (p. 112—113).

Caracteristică relatării acestui moment, ce denotă din plin că Maior are imaginaţia faptelor şi o certă vocaţie epică, este şi neutralitatea simpatetică a autorului, explicabilă prin sentimentele pe care le nutrea pentru doi din protagoniştii acestei veritabile scene dramatice: de respect filial faţă de protopopul Gheorghe şi de solidaritate de atitudine cu Popa Tunsu, fratele prietenului său Ioan Piuariu-Molnar.

De altfel, naraţiunea lui Maior sugerează puternic cititorului diversele ipostaze ale vibraţiei sale sufleteşti în faţa unui erou sau a unei situaţii. Cuvintele transcriu cu pregnanţă un anumit fond afectiv, astfel încît în fluxul naraţiunii se simte întreaga orchestraţie a sentimentelor. Rolul revine în primul rînd tonului şi stilului. Prin nota lirică, prin timbrul şi ritmicitatea particulară a frazelor, evocarea urgisitului episcop Grigore Maior, de pildă, se colorează în tonuri luminoase, sentimentele

de caldă simpatie irupînd din subtext: „Că cu atîta dor îl aştepta toţi ca să se întoarcă în Ardeal vlădică, cît pruncii, carii nu-l cunoscuse, ci numai auzise, încă striga: Maior! Maior! De unde măcar că grea informaţie mersese din Ardeal asupra lui la împărăteasa Maria Terezia, totuşi, arătîndu-se printru o persoană ce era de mare crezămînt în curtea împărătească adevărul lucrurilor împărătesei, fu numit episcop Făgăraşului şi în anul 1773, prin Vasile Bosiscovici, episcopul sîrbesc al Svidniţului, acolo în Viena, fiind şi împărăteasa Maria Terezia faţă, fu sînţit arhiereu. Preoţi şi cîntăreţi aleşi au fost la slujba aceea români, chemaţi din Ardeal. Între preoţi au fost şi ieromonahul Silvestru Caliani, soţ din tinereţe lui Gr. Maior. Poftit-au fost Gr. Maior şi pre notariul clerului, Abram de la Daia, să meargă atunci la Viena [...]. Nu multă vreme după ce s-au aşezat în scaun vlădica Gavril Grigore Maior, îl fece împărăteasa Maria Terezia sfetnic adevărat dinlăuntru. Acesta întîi între vlădicii cei româneşti au avut titlul de Ecsţelenţie“ (T.C., p. 129—130).

Stînd sub semnul unei atitudini afective precise, de adulaţie sau aversiune, memorialistica maioriană înregistrează rar evocarea neutră. În asemenea cazuri, fraza amplă, solemnă, domoală, scoasă de sub semnul oricărei pasiuni, formează în registrul stilistic general al operei un interesant contrast, contribuind la varietatea expunerii. Cu o minuţie de artizan şi cu o adevărată risipă de amănunte, denotînd precizia observaţiei, istoricul consemnează, bunăoară, pentru generaţiile de urmaşi, modul de judecare a pricinilor de căsătorie sau tehnica votării la alegerea unui episcop, în pagini de un insolit pitoresc pentru lectorul secolului XX[5].

Structura temperamentală a autorului contravine însă acestui gen de naraţiune migăloasă şi gravă. Om de spirit, capabil să guste comicul unei situaţii şi să-l convertească în acelaşi timp în mijloc satiric, Maior îşi pigmentează memoralistica cu numeroase amintiri personale sau întîmplări hazlii, colecţionate din surse orale. Relatîndu-le frust, cu o mare naturaleţe şi cu o totală nepăsare faţă de legile pudorii, impuse cu atît mai mult de o *Istorie a bisericii,* el impregnează textul atît cu glume înveninate, cît şi cu un umor suculent, de autentică marcă populară. Abordînd o problemă gravă în sine, cu implicaţii pe plan naţional, ca nefirescul numirii unor episcopi sîrbi la ortodocşii din Transilvania, cu un instinct sigur al efectului psihologic, Maior constrînge la extragerea unor concluzii favorabile românilor prin exploatarea subtilă a anecdoticului picant, în cea mai francă expresie rabelaisiană, prevestindu-l pe Creangă. Şi aceasta, transcriind doar *cu seninătate* felul în care suna odată în gura unui preot de origine slavă dictonul „nu sînt căile mele ca căile voastre“, prin permutarea vocalei *ă* în *o.* „Nu-ţi poţi năluci — se adresează apoi Maior, amuzat, cititorului, în stilul său direct, spontan şi pitoresc — ce rîs, ce măscară şi scandală au urmat în beserica aceaia, unde numai tineri sholastici era vr-o cîteva sute, tot români“ (p. 131).

---

[5] Vezi p. 307 şi 324—325.

Maior are o adevărată voluptate a narării hazlii, cu accente satirice, ceea ce reflectă, fără îndoială, o latură a spiritului său, în esență malițios, zeflemisitor și ironic. Dar dacă, abordînd satira, el recurge la umorul popular, frizînd adesea trivialul, faptul se explică în realitate prin adevărata motivație cauzală a satirei: intransigența maximă a patriotului în problemele naționale. Reluînd astfel chestiunea prejudiciilor provocate de instalarea unor episcopi sîrbi în fruntea bisericii ortodoxe, el introduce în narație, în marea linie a experienței satirice a veacului luminilor, cu poveștile lui licențioase, o știre autentică, dar calomnioasă, relativă la episcopul sîrb Sofronie Chirilovici. Într-o predică ținută în fața unor săteni, acesta, „vrînd să zică «cum poroncește Tabla, cum poroncește Gubernia, cum poroncește împărăteasa», în loc de românescul *cum* puse sîrbescul *kako* și așa, mînînd înainte, zise: «kako Tabla... [etc. etc.]" (p. 132), stîrnind prin superba lui „superioritate" o adevărată tulburare. Altă dată, pentru a realiza cea mai violentă demitificare a papei, fapt de natură să indice din nou atitudinea sa anticatolică, Maior recurge la compromiterea indirectă. În stilul său caracteristic, ce înregistrează oralitatea în formele ei populare, el reproduce, fără să ocolească expresia brutală și tonul bîrfitor, o anecdotă insidioasă: „Și acum încă se povestește cum un preot întră secui, propoveduind din amvon asupra postului celui de miercurea și neștiind el ce dovadă să mai aducă înainte cu care să-i poată face pre poporanii săi a crede că nu sînt detori să postească miercurea, ci fără sfială pot să mînce carne, spuse că și sfințitul papa mîncă miercurea carne. Atunci, un bătrîn dintră norod, după mintea sa, răspunse: «Elég nagy diszno ökemeis ha eszik», adecă «Destul de mare porc e și dumnealui dacă mănîncă»" (p. 69).

Intransigența lui Maior în problemele naționale, sursa principală a judecăților sale valorice, prezidează de fapt și compunerea portretelor. Așa se explică de ce, într-o ordine dictată de anumite coordonate temporale, ca și de fluxul memoriei, în paginile cărții se profilează pe prim plan portretele episcopilor transilvăneni, ce ilustrează istoria politică și bisericească a secolului al XVIII-lea. Fără excepție, acestea se colorează în alb-negru, prin epitete elogiative sau denigratoare, în funcție de un criteriu politic suprem: atitudinea lor față de Unirea de la 1700; mai precis, de capacitatea de înțelegere a nucleului ortodox al Unirii (încheiată condiționat de păstrarea neștirbită a „legii" tradiționale, grecești — pivotul naționalității —), iar pe de altă parte, de transformarea abilă a acesteia într-un factor util luptei naționale (platformă politică și socială în acțiunea pentru drepturi a lui I. Inochentie Micu, efigie și cadru unificator al frontului luptei naționale în concepția lui Gr. Maior, care voia, afirmă Maior aprobativ, „să vadă pe români *adunați întru una*"); cu un cuvînt, rolul episcopilor în cadrul mișcării politice.

Intuind valențele evocatoare ale unor personalități de largă rezonanță spirituală în epocă, imortalizate de document și de tradiția orală, Maior intercalează în densele sale pagini memorialistice o suită de portrete realizate în special sub raport moral, de fapt o suită de portrete esențializate, care desemnează, în gust clasic, dominanta caracterologică. Uneori,

personajele se definesc exclusiv ca personalităţi de sine stătătoare, cum e cazul lui Popa Tunsu, surprins în esenţialitate („din fire era om inimos şi îndrăzneţ“ — p. 111), pe linia tradiţiei portretistice a lui Grigore Ureche, continuat, dar pe anumite laturi mult depăşit, de Neculce. Alteori, liniile portretului unei individualităţi sînt conturate prin relaţie cu altele: călugărul Sofronie — „om nu cu blîndeţe, cum fusese Ilarion [Visarion Sarai], ci de o fire aspră şi tulburată“ (p. 110). Ca simetrie interioară, galeria figurilor episcopilor transilvăneni îşi ierarhizează valoric portretele prin raportare la un etalon unic — I. Inochentie Micu, simbol al adevăratului conducător, în egală măsură luminat şi patriot. Notaţia e laconică şi, fără excepţie, laudativă: „Iară Inochentie Clain au fost vlădică harnic, bărbat iscusit în toate părţile şi teolog mare“ (p. 109). După elogiul meritelor sale de ordin politic şi social, „prin care se făcu foarte iubit tuturor românilor şi *pentru aceea îi ţinea întru linişte*“, Maior îi regretă soarta într-un pasaj cu tonalităţi de recviem: „Iară după ce iubitoriul de neamul său, prea bun vlădică Inochentie, prin grea goană [. . .] fu silit a fugi la Roma, de unde nu s-au mai întors, grea tulburare urmă întră românii din Ardeal“ (p. 103). Ultimele două citate prelungesc notaţia asupra atmosferei sentimentale generale, contrastante, corespunzătoare celor două ipostaze opuse, marcate pe traiectoria evolutivă a vieţii episcopului.

Cu aceeaşi pătrundere a esenţei şi în aceeaşi luminoasă gamă cromatică, Maior fixează în filiaţie directă portretul lui Grigore Maior: „Singur acesta, cu rîvna şi cu lupta spre agonisirea fericirii neamului românesc, între vlădicii cei româneşti se poate asemăna cu adevăratul părinte al românilor, Ioan Inochentie Liber Baro Clain de Sad“ (T.C., p. 130). Beneficiind însă de contemporaneitatea cu Gr. Maior, autorul augmentează descripţia portretistică; el reliefează nu numai latura morală, ci şi pe cea fizică, profund individualizatoare: „Acesta din urmă om au fost la statură de ajuns, pururea vesel, faţa lui şi la adînci bătrîneţe încă rîdea“ (T.C., p. 130). Apoi, într-o cadenţată enumerare demonstrativă, indicînd totala adeziune afectivă: „Acesta întîi între vlădicii cei româneşti au avut titlul de Esţelenţie. Acesta, precum înainte de izgonire au fost cu rîvnă mare ca să facă pre români a fi una, aşa, făcîndu-se vlădică, necurmat fu a îmbla prin ţară şi a îndemna la Unire“ (T.C., p. 130). Cu o deschidere din ce în ce mai mare a unghiului de observaţie spre viaţa episcopului, autorul încadrează portretul într-o tot mai largă sferă de circumstanţieri biografice sau de epocă. Acestea sînt menite să-l susţină şi să-l completeze, cu atît mai mult cu cît memorialistul le glosează cu reflecţii apreciative făcute din perspectiva unei experienţe de viaţă simultană cu aceea a eroului portretizat.

Structura portretului episcopului Darabant, „acel bărbat vrednic“, descinzînd din lumea spirituală a „celui de veşnică pomenire Inochentie Clain“, este înrudită cu aceea a portretului lui Gr. Maior: „Ignatie Darabant [. . .] era harnic, cu inimă mare şi cu neastîmpărată rîvnă spre binele de obşte“ (T.C., p. 173). Autorul îl fixează însă definitiv printr-o precizare ce indică unicitatea: „La trei vlădici în Ardeal fusese vicariu

general, adecă la A. Rednic, la Gr. Maior și la I. Bob“ (T.C., p. 173). Cele trei ipostaze, sugerînd puternic istoria unei vieți împletite pe o imensă coordonată temporală, deschid totodată o amplă perspectivă asupra unor neobișnuite dimensiuni ale universului moral, în viziunea și nota specifică memorialisticii.

Potrivit registrului politic al *Istoriei besericei*, prin poziția lor față de Unire, respectiv față de lupta națională, ceilalți episcopi se distanțează tot mai mult de prototipul conducătorului ideal. Reflectînd evaluarea diferită, portretele acestora se fixează într-un plan opus, într-o antiteză puternic reliefantă. În noul grupaj portretistic simpatia caldă și elogiul vibrant fac loc pseudo-bonomiei, dezaprobării și sarcasmului, iar tonurile luminoase se voalează progresiv pînă la umbre îngroșate grotesc. Portretul lui Atanasie Rednic, o nouă sinteză caracterologică, reflectă pregnant optica politică: „Om mai născut spre călugărie decît spre vlădicie; om închis, netocmit spre a îmblînzi și a trage norodul către sine; pre neuniți cu cătane îi silea să se adune a auzi propoveduirea lui“ (p. 114). Aici, dar mai ales în celelalte cazuri, de la om observația se extinde asupra actului revelator, singurul în măsură să valideze acuzele în crescendo. În cazul lui Rednic, model de inabilitate în acțiunea de atragere a ortodocșilor la Unire, autorul consemnează o singură împrejurare, definitorie însă pentru o latură esențială a fizionomiei sale morale. Cu o totală lipsă de respect, dar fără aversiune incisivă, omul de duh care a fost Maior nu ezită să-l ridiculizeze, relevînd prin consemnarea modului vulgarizator în care acesta înțelegea să propage Unirea, dominanta portretului său: opacitatea spirituală. Dacă în general observația satirică a autorului îmbracă formele ironiei disimulate, de data aceasta, dincolo de marginile ironiei, ușor atenuate, clocotește hazul plin, zeflemisitor. Cu o incontestabilă disponibilitate pentru satiră, care-i inspiră o pluralitate de mijloace de comunicare, în ultimă analiză literară, a impresiilor, autorul recurge la modul de reprezentare iconografică, dominată de nota caricaturală, intens demonstrativă. Stăpînit de o mare delectare interioară, el istorisește cum, în scopuri propagandistice, Rednic „zugrăfise săborul de la Florenția pe o pînză lată, în chip de un arbore mare; într-un ram frîmt — continuă Maior caricaturizînd — de a arborului acestuia, cum îmi aduc aminte, se vedea Fotie, patriarhul Țarigradului; pre aceeași pînză se vedea între alții părinți și Petru Pavel Aron, carele cu puțin mai-nainte fusese vlădică în Ardeal, cunoscut din față la mulți din cei ce vedea chipul acela“ (p. 114—115). Cu bogate resurse parodice, descrierea arborelui alegoric, care îl înfățișa pe Aron în secolul al XV-lea, descriere puternic vizuală, deci cu atît mai adecvată sensibilizării ideii satirice, nu putea stîrni decît rîsul, avînd un efect contrar celor plănuite de „inspiratul“ vlădică. Folosirea în planul figural a unei formule alegorice generează un sentiment de ambiguitate premeditată[6], prin transparența alegoriei putîndu-se descifra nu numai naivitatea „zelosului“ vlădică, ci, la un alt nivel de interpretare (posibilă în funcție de una din unitățile vizual-caricaturale ale descrierii

---

[6] Vezi Vera Călin, *Alegoria și esențele*, București, 1969, p. 23—24.

— imaginea patriarhului Fotie proiectată „într-un ram frînt de a arborului“), însuşi respectul echivoc al autorului faţă de celebrul sobor de la Florenţa.

Alteori, în raport direct cu gravitatea motivaţiei politice a rezervelor lui Maior faţă de un anumit episcop, ca în cazul lui Ioan Patachi, care nu numai că nu şi-a înţeles misiunea, dar şi-a chiar trădat-o, portretul se încheagă dintr-un bogat inventar de fapte demascatoare, contrapunctate de un comentar satiric cu accente de pamflet politic: „Deşi născut român şi de lege grecească [. . .], cînd fu ales vlădică în partea românilor, era de lege popistăşească; unii însă zic că să fi fost tocmai iezuit“; faptele îl proclamă „mai mult teolog sholasticesc decît teolog dogmaticesc“; în bună tovărăşie cu teologul iezuit, — „amîndoi, şi cu învăţătura şi cu fapta, procopsiţi în popistăşie şi puţin ştiutori de legea grecească“ — Patachi „vru şi unele obiceiuri popistăşeşti să bage între români“ etc. (p. 377, 384, 385). Reţinută, subterană, dar permanentă, descifrabilă în special în tonalitatea stilistică, incisivitatea acestei suite de acuze justifică pe planul secund al efectelor satisfacţia finală abia mascată în faţa verdictului: „cu otravă în cafea băgată fu grăbită moartea vlădicului Ioan Patachi, cît nu ajunse a mai vesti alte socotele [papistăşeşti]“ (p. 389).

Ultimul portret din bogata galerie cuprinsă de *Istoria besericei* e acela al lui Ioan Bob.

Grevate de un anumit subiectivism, generat, e drept, mai ales de ton şi stil şi neafectînd fondul, paginile lui Maior relative la Bob obligă totuşi la o oarecare reticenţă. Trecînd însă de astă dată pe un al doilea plan *ceea ce se spune* şi făcînd abstracţie de ponderea elementului obiectiv sau subiectiv în complexul observaţiilor, vom menţine în sfera interesului *felul în care se spune*, încercînd astfel în continuare o cît mai amplă ilustrare a potenţialului artistic al operei.

Aşadar, cu o determinare mai mult sau mai puţin subiectivă, portretul lui Bob îi solicita autorului întregul registru satiric, de la ironia disimulată la invectiva sarcastică, fie că e vorba de caracterizare directă, notaţie a mimicii sau de subtilă remarcă psihologică. Colorat de resentimentele autorului, căci Maior, cum sugerează şi prefaţa, e decis să se năpustească asupra episcopului, portretul acestuia este lucrat în *aqua forte*. În esenţă, autorul rămîne la aceeaşi manieră de structurare a elementelor portretistice: condensarea cîtorva trăsături definitorii, dublată de un sondaj meşteşugit în biografia şi mediul ambiant al personajului. Diferenţele sînt de ordinul densităţii şi al dimensiunilor. Descripţia, cu o marcată tentă caricaturală, remarcabilă prin forţa de individualizare şi prin amplitudine, prinde, în cea mai rotundă imagine portretistică maioriană, nu numai aspectul moral, ci şi pe cel fizic: „Acesta [Bob], precum din firea lui e fricos, şi de cei streini pînă şi de cel mai mic se teme, aşa către clirul său, mai vîrtos către cei mai neputincioşi, e foarte aspru şi mare îndestulare are cînd se arată cineva că se teme de dînsul. Căutătură are din fire *tristă, mănioasă, boldită*. Pentru aceea, în anii dintîi a vlădiciei lui fiind, *în carii ori în toate trebile lui era nesuferit,* dînd oarecarele cu nume de protopop bătrîn în limba ungurească plîngerea la Crăiescul

Gubernium asupra purtării lui, l-au numit „Bika szemü“ [ochi de taur] (P.T., p. 279).

Portretul propriu-zis este circumscris unui „spațiu“ memorialistic amplu (mai bine de un sfert de veac din păstoria lui Bob), unui mediu ambiant concret istoric, recreat de autor printr-o impresionantă aglomerare de fapte, știri autentice, impresii personale și generale, circumstanțe și incidente de viață, zvonuri publice, informații de culise, amănunte pitorești etc. Bogatele elemente ale acestui cadru, reconstituit din interior, — căci Maior însuși apare ca participant direct la faptele consemnate — evidențiază, pe lîngă finețea spiritului de observație și căutarea pătimașă de adevărat colecționar, o memorie prodigioasă, continuu reactivată de dorința, îndelung refulată, de dezvăluire totală a chipului real al lui Ioan Bob. Potențînd nota memorialistică a scrierii, ele sînt concentrate de fapt în scopul realizării unui plan de referință pentru prezentarea personalității episcopului, al cărui portret, țesut în numărul infinit de ochiuri fine al acestui mediu, capătă dimensiunea și complexitatea imaginii unei vieți omenești, ale unei biografii. Dar cum, în calitatea lui de vlădică, Bob era elementul polarizator al tuturor manifestărilor din viața românilor ardeleni, recompunerea biografiei sale echivalează cu schițarea istoriei Transilvaniei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, o istorie convertită însă într-o insolită pagină memorialistică.

În acest proces de reconstituire, Maior apelează la ceea ce s-ar putea numi tehnica planurilor concentrice. Biografia lui Bob se construiește treptat, într-o rememorare segmentată, asociativă, prin sedimentări succesive de date și amintiri, prin continue completări și digresiuni, grupări și regrupări de impresii, prin neobosite invocări de alte și alte probe revelatoare, necesare nu atît descoperirii unor laturi inedite ale universului existențial al episcopului, cît pentru susținerea cît mai convingătoare a unora și acelorași capete de acuză ce formează nucleul rechizitoriului: arbitrarul păstoriei sale, neîndeplinirea obligațiilor arhierești, dezinteresul pentru obiectivele luptei naționale în favoarea unor mărunte preocupări gospodărești, motivate prin aviditate și zgîrcenie. Prin reluarea sistematică a anchetei din noi unghiuri de perspectivă și cu noi argumente grăitoare, biografia se convertește într-un întins și incisiv pamflet. Căci, dacă în *Istoria pentru începutul românilor*... se simte că Maior are vocația polemicii, în *Istoria besericei*..., cronica contemporaneității vădește enorma sa disponibilitate pentru pamflet. Întreprinzînd un studiu lucid, de veritabilă anchetă, autorul nu ignoră nici unul din mijloacele speciei: datele biografice compromițătoare, reflecția drastică, consemnarea calomniei publice, insinuarea insidioasă, dar și invectiva veninoasă, denunțul incisiv și caricatura ridiculizatoare. Dar ținuta proprie a pamfletului maiorian e indicată înainte de orice de verva inepuizabilă și stilul tăios, uneori de o teribilă dezlănțuire, de parcurgerea tuturor treptelor ironiei, ca și de varietatea tonului, mereu adaptat diverselor forme în care e transpusă intenția critică.

În virtutea experienței dobîndite în spectaculoasa lui carieră de polemist, Maior apare din nou ca un maestru al rechizitoriului, speculînd abil elementul psihologic și rolul atmosferei în desfășurarea procesului intentat. Pregătindu-l, el procedează mai întîi la un abil sondaj în biografia „acuzatului". Figura lui Bob e îngrădită astfel de un prim cerc de datesemnal — o suită de detalii nefavorabile, consemnate într-un stil insinuant, persiflant, ironic, ce denotă la acest prim biograf al episcopului un condei condus de animozitate: în tinerețe Bob a fost „chelariu la călugării cei de legea lătinească"; apoi, „mai mulți ani la mănăstirea Blajului, în deregătorie de dișmaș"; „în 1773, viindu-i chef să se facă popă, măcar că era fecior bătrîn, de treizeci de ani mai bine în sus", începu, împreună cu Gheți, să învețe teologia la Sîmbăta Mare, de unde se întoarseră amîndoi „beteji de oftică": în timp ce Gheți „neștiindu-se cumpăta" muri, „Bob, cu cumpătul cel mare, mai vîrtos cu lapte de capră, nu numai scăpă de zisa boală, ci, apucînd cu prilejul vlădiciei la îndestulate mijlociri, se și întări — notează Maior cu un străveziu regret — și își lungi viața pînă astăzi"; la încheierea studiilor, „fu ținut la curtea vlădicească în Blaj socotitoriu la cai" și, să fi trăit Gheți, „nici pomenire nu ar fi fost ca Ioan Bob să se facă vlădică"; dacă a fost totuși ales, faptul se datorează intereselor preoților de mir, care „cu mîni, cu picioare" l-au sprijinit, spre a smulge călugărilor cîrma bisericii unite; etc. etc. (T.C., p. 132—137). În cadrul arhitectonicii pamfletului, evidențierea antecedentelor biografice depreciative realizează un plan-motivație pentru coordonata prezentului. Bob e urmărit de ochiul critic al autorului în toate ipostazele circumscrise acestei coordonate, în scopul extragerii unei sentințe definitive. Dacă optica rămîne invariabilă, micșorînd sau exagerînd dimensiunile din dispreț sau indignare, mijloacele anchetei variază, ierarhizîndu-se în raport cu capacitatea lor demascatoare. Pe măsură ce malițiozitatea și ura autorului față de Bob se distilează în substanța caustică a paginilor, procedeele satirice se diversifică, realizînd un admirabil crescendo, ce relevă îmbinarea unei pasionate investigații justificative cu o deosebită vocație pamfletară. Dezvăluind un spirit acrit, tentat mai puțin de modalitățile comicului satiric, în favoarea invectivei și denunțului incisiv, comentariul reține într-un prim plan circumstanțele și actele reprobabile ale lui Bob *în calitate de episcop.*

Maior uzează mai întîi de disponibilitatea sa pentru satira indirectă, recurgînd la resursele artei aluzive. Maniera de a-și spune doar pe jumătate gîndurile, lăsînd extragerea concluziei pe seama cititorului, o descopere el însuși: deși s-a stăruit ca Bob să țină soboare anual, după legea tradițională, „nicicum n-au voit la aceea a se slobozi; pricina cea adevărată las să o gîcească alții" (p. 228). Alteori aluzia e indignată și amară („Că veacuri ca acele viem în care unii din cei besericești povățuitori nu atîta duhul sfintelor canoane, cît voia sa o urmează" — T.C., p. 334) sau, vizîndu-l pe același Ioan Bob, ea devine dură pînă la vehemență: „Cel ce altmintrea chieltuiește veniturile cele vlădicești [decît în beneficiul săracilor și preoților lipsiți] sau își îmbogățește rudele cu iele ieste fur și răpitoriu" (p. 209).

În cadrul aceluiaşi registru al criticii indirecte, aluzia denigratoare alternează cu notaţia zvonului public calomnios, cu atît mai compromiţător, cu cît e colecţionat din viaţa de culise a Curţii imperiale: cînd fu numit Moga episcop, — relatează Maior cu satisfacţia publicistului — se spune că împăratul ar fi zis că sînt acum doi episcopi români în Ardeal, Moga şi Vulcan, ignorînd figura insignifiantă a lui Bob. „Şi aceea încă îmi spuse persoana aceea — continuă autorul pe un ton bîrfitor — că s-aştepta pre Bob să-l afle cel mai vestit în Beci; ci pre Vulcan îl auzi în gurile tuturor prinţipilor pomenit“ (T.C., p. 246). Specializat în insinuarea rafinată, Maior istoriseşte în altă parte că, fiind cîndva episcopul Martonfi la Viena, împăratul Francisc I îl întreabă „ce face [...] Ioan Bob, că auzise că tot adună la bani şi nici un bine nu lucră. Episcopul papistăşesc, ca un om de omenie osebită, [...] răspunse: cugetă să facă fundaţie [...]. Nu poate fi îndoială — adăugă autorul, minimalizînd cu o vădită satisfacţie meritul lui Bob de a fi instituit fundaţii — că bunul episcop Martonfi încă din Beci au înştiinţat prin scrisoare pe Vlădica Ioan Bob despre făcuta întrebare a împăratului şi despre răspunsul său“ (T.C., p. 234), spre a-l preveni. De altfel, pentru orice faptă bună a episcopului Maior invocă o circumstanţă coercitivă: Bob îşi ţinu promisiunea de a ajuta pe uniţii din Tîrgu-Mureş să-şi zidească o biserică de piatră doar „îmbulzit“ de fapta „poporenilor“, care, „urîndu-se cu şopru supt carele iarna îngheţa de frig, vara se năduşea de căldură, începură a umbla la beserica neunită“ (P.T., p, 280). „Ci mulţi ani au stat acea beserică negata“, pînă „cînd i-au venit lui Ioan Bob de la Roma să răspundă la plîngerea cea asupra lui dată“ (P.T., p. 281).

Maior integrează în text patru scrisori pe care i le adresase cu ani în urmă, păstrînd însă falsul anonimat al modestiei. Cu o incontestabilă pluralitate valorică, ele atestă conştiinţa bogatelor resurse pamfletare ale acestei inspirate formule satirice. De o savuroasă ironie, scrisoarea a patra, cea mai sclipitoare şi mai subtilă, constituie un adevărat model de subţire şi nuanţată ridiculizare indirectă a episcopului, prin denunţarea incisivă a limitelor sfetnicului său intim, D. Caian, acuzat de lipsă de logică şi de crasă incultură. După o disculpare ceremonioasă, ostentativ protocolară, reflectînd falsa amărăciune a „neînţelesului“ Maior, după afişarea unei atitudini de pseudo-bonomie, indicînd un subtext plin de spirit, autorul apelează la invectiva înverşunată, cu adresă indirectă: „Ci să te milostiveşti Exţelenţia-Ta a ţinea bărbaţi aleşi, carii să aibă loghică la cap. De nu se află în cler — adaugă — încă de airea să capeţi, pe plată bună, că ţ-au dat Dumnezeu putere, de ai vreme a nu cruţa simbria la nişte conţipişti înţelepţi, cari să ajute bărîneţelor Exţelenţiei-Tale, *iară nu să le mai îngreoaie*“ (s.n., p. 340—341). Crescîndă, falsa revoltă, dublată de tonul voit emfatic, nu face decît să sublinieze o totală ireverenţiozitate şi sarcasmul biciuitor: „Cine poate suferi o îndrăznire ca aceasta a conţipistei, carele nişte contradicţii şi măzăcii nesocotite ca acele, precum sînt cele mai sus arătate, fără sfială cutează a le lipi către înţelepciunea Exţelenţiei-Tale, cele cu titulă aşa înaltă acum de prea-nălţatul împărat cu mare bucurie, laudă şi fala noastră tuturora împodobite?“

(p. 340). Apoi, în culmea unei îngrijorări abil mimate, Maior nu putea recurge decît la apostrofa dură și sentențioasă: „Cănțălăria să se îndrepteze almintrea, că ies de acolo scrisori așa cu mari și dese greșele scrise cu numele Exțelenției-Tale, cît ieste rușine a le arăta unde ar trebui să se arate" (p. 341). În acest context de pseudo-ingenuitate, formula finală — „Cu adîncă evlavie rămînînd" — nu poate sugera decît detașarea senină, dar rece a maestrului ce dispune ironic de adversar.

De cele mai multe ori, istoricul apelează însă la registrul satirei directe. Din perspectiva unei documentații întinse și a unor exemple și date precise, sînt stigmatizate — după legile fundamentale ale pamfletului — toate aspectele condamnabile ale păstoriei lui Bob, într-o exprimare directă și caustică, a cărei cruzime e sporită de tonul sec. Alternînd denunțul incisiv cu invectiva nevoalată, el pune în criticarea faptelor lui Bob, asociat uneori „conțipistei" D. Caian, o indignare violentă, o vervă neobosită și un limbaj de sursă populară, cu expresii nude, de o recunoscută pregnanță și culoare.

Nici „nu era cu putință — își continuă Maior jocul antrenant — să nu se întîmple acele scîlciituri care le spune protopopul în scrisoarea cea mai sus citită", căci, „afară de aceea că amîndoi puțin sînt iscusiți întru științe, cu totul era cufundați în grijile economiei", încît „povățuirea besericească uneori mai nu se deosebea de povățuirea bașelor turcești" (p. 231—232). Filipica antibobiană evoluează într-o avalanșă de reflecții drastice: deprins a face „grele schimbări și strămutări în tocmelele besericești cele vechi", urmînd ca „legea uniților să fie ca o coleașă de multe mestecături", Bob și Caian „cu mîni, cu picioare și cu multe feliuri de tehne porniră a sparge și puterea protopopilor" (p. 336); „în toată vlădicia lui această lungă, nici o nevoință spre adaogerea Unirei n-au pus, decît că au ieșit o dată fără de nici un rod în pămîntul Făgărașului" (p. 264); sub Bob au fost urgisiți apoi „mai mulți bărbați vrednici", în frunte cu cei „carii stătuse mai vîrtos ca el să încapă vlădică [...], adecă Ștefan Salciai, Ioan Para, Alexandru Fiscuti" (P.T., p. 280); iar „procesul asupra lui [Chiril Țopa] pornit 'a decurs cu atîtea scîlciituri, încît s-au încrucit Țara Ungurească" (p. 232). Din asemenea pricini, acel „protopop bătrîn" n-a încetat să-i arate vlădicului „că nu lucră bine". Ba văzînd că atît el, cît și „conțipista" Caian „mai cuprinși era cu iconomia și cu alte decît să aibă vreme a putea pricepe cuvîntări supțiri, judecă a fi de lipsă uneori să scrie și cam cu grosu" (p. 320—321). Și, deoarece lui Bob „nu i-au plăcut rîvna acelui protopop", „s-au lăudat cu aceste cuvinte: «Dabo operam ut illum destruam»" (p. 342). Iar cînd Fiscuti îl sfătui să țină seamă de opinia clerului, răspunse: «Fumigo clerum»" (T.C., p. 233).

Pe de altă parte, constată Maior, Bob e cu totul înecat în grijile economiei, fapt incompatibil cu funcția sa, căci „Hristos nu vînători de bani, ci vînători de oameni au lăsat să fie episcopii" (p. 262). Dar el „au fost așa de strîns [...], cît foarte mult aduna și mai nemica nu da" (P.T., p. 280). O dovadă, indirectă, dar zdrobitoare e furnizată de portretul satiric al sfetnicului său Dimitrie Caian: deoarece, în vreme de foamete, „fiind el iconom la șura vlădicului, au nici cocenii cei de cucuruz nu s-au îndu-

rat a-i da de pomană, ci și aceia i-au vîndut" (P.T., p. 279), oamenii l-au poreclit Popa Cocian.

În căutarea de noi probe revelatoare, atenția autorului se fixează, iscoditoare, asupra lui Bob *ca om*. Sub imperiul pasiunii, notația grupează în jurul acestuia un enorm cerc de detalii, deschise celor mai nefavorabile interpretări. Ca puțini alții în literatura vremii, Maior izbutește să dea o forță ucigătoare vocabulei scrise, aceasta convingînd adesea de contrarul sensului exprimat. În cazul patimei lui Bob pentru bani — acuza centrală —, indiferent de dimensiunile adevărului, trebuie remarcată arta abilă a realizării afirmației prin negație, folosindu-se — procedeu rar la Maior — comparația nobilă, de factură clasică: „Ce gînd au avut să facă cu banii nu știu, că aceea nu pot să zic de dînsul că doară acea fire și acea alipire către bani au avut cît, precum scrie Svetonius despre Caligula, în pielea goală, pentru desfătare, să se fi tăvălit pre grămezile cele cu bani" (T.C., p. 233). Că disculparea lui Bob e doar aparentă transpare cîteva rînduri mai jos, într-o notație al cărei ton neutru amplifică rezonanța primei aluzii și conturează profilul caracterologic al unui veritabil Harpagon: „Adunase [. . .] vlădica Ioan Bob și aduna mulțime de bani [. . .] și nemica nu lucra cu ei, numai cît îi ținea adunați" (T.C., p. 234). Apoi într-un comentariu de o malițiozitate tot mai dezlănțuită, susținut de o vervă pamfletară ce tinde spre desființare, Bob, ca om, e iremediabil compromis: „De chiema pre oarecarii la prînz sau la cină, de era chemați cu numărul măcar cîți, atîtea bucate făcea cît era obicinuit a face pentru sine singur" (*Ibid.*). „Ba în anii dintîi știu că la aceeași masă a lui alt feli de pîne mînca el, alt feli de vin bea el și altele mai slabe punea înaintea prietenilor săi, cît protopop Alexandru Fiscuti [. . .], șezînd într-o vreme în Blaj și avînd masă la zisul vlădică, își cumpăra pîne din tîrg, neputînd suferi pînea cea de la vlădica, și acolo, la masa vlădicului, scoțîndu-o din buzunariu, mînca. Și mie mi s-au întîmplat o dată că, avînd norocire — continuă Maior ironic — a fi la masa zisului vlădică și fiind eu din frigurile ce le-am fost avut mai nainte, din mirosul pînei ce era din grîu de groapă, de nou mă apucară frigurile" (T.C., p. 261, 262).

În sfîrșit, fixînd personajul din unghiul ridicolului, Maior restituie posterității două admirabile instantanee, executate în două din cele mai însemnate momente ale vieții lui Bob. Primul, din 1792, cînd, „asurzit de strigătele clirului au mers la Beci", spre a cere drepturi pentru neamul său. Recurgînd la comicul satiric, rar întîlnit în paginile pamfletului său, Maior notează: „Fiind vlădica acesta în Beciu, toate le-au făcut consiliarul Iosif Meheși, român, iar vlădica, am cetit atunci o carte trimisă de Antonie Predetici din Beciu, că se juca singur roștablă, cu acea adogare: «amatse loquitur secum»" (P.T., p. 279). Al doilea, o veritabilă caricatură ridiculizatoare, caragialescă, îl înfățișează la ceremonia înființării Capitlului, cînd Bob, precizează autorul, își începu pateticul discurs cu vorbele: „Acum bucuros moriu", și „cînd au rostit vorba aceea . . . «acum bucuros moriu», au început a se îneca, ca cînd ar plînge" (p. 248).

În raport cu cea mai veche vîrstă a pamfletului românesc, marcată de scrisul unor cronicari ca Stoica Ludescu, Radu Popescu, Anonimul

Brîncovenesc, încercarea lui Maior, purtînd în miezul, ca şi în compoziţia sa valenţe noi, orientate spre modalităţile moderne, apare ca o valoare ce se înscrie pe însăşi direcţia de bază a dezvoltării acestei specii. Dacă depăşim însă limitele pamfletului ca formă literară (în evoluţia sa, e drept, de o spectaculoasă carieră), prin predispoziţia lui satirică majoră, înrudită în substanţă cu aceea a contemporanului său, I. Budai-Deleanu, Maior trebuie văzut, la un început de drum, ca întrupînd un bogat fond de trăsături din alcătuirea specifică a spiritualităţii alesei familii a scriitorilor satirici ce ilustrează literatura română.

Dar, cum am remarcat, pamfletul contra lui Bob este în realitate nucleul unei colorate şi savuroase pagini memorialistice. Dacă prin cronica contemporaneităţii *Istoria besericei* îndeplineşte în bună măsură condiţiile prozei memorialistice, într-una din multiplele sale formule, faptul se explică în parte prin anumite înrudiri *de natură* dintre istorie şi memorialistică. Şi într-un caz şi în altul, intră în funcţiune, în proporţii diferite, factorul obiectiv şi subiectiv; şi într-un caz şi în altul, pe lîngă o determinare spaţială trebuie să se realizeze o determinare temporală — un spaţiu şi un timp în reconstituirea faptelor omeneşti; materialul istoric, asemenea celui artistic, se prezintă ca un ansamblu de entităţi individuale şi unice, prin care se cristalizează caracteristici generale ale realităţilor sociale şi spirituale[7]; în sfîrşit, nu numai memorialistul, ci şi istoricul trebuie să aibă o înzestrare de artist, o fantezie reproductivă, spre a face mai proaspătă, mai grăitoare, experienţa trecutului. Mişcîndu-se deci pe un teren relativ comun istoriei şi memorialisticii, dar fără să piardă din vedere natura faptului istoric, Maior realizează cîteva pagini de mare putere evocatoare. În universul prozei noastre memorialistice, ele se situează în prelungirea fericitei experienţe a lui Neculce, de care cărturarul ardelean se apropie nu numai prin obiectul comun al interesului — domeniul istoric —, ci şi prin spirit.

Dacă, în cele din urmă — fără să ignorăm un fapt esenţial, anume că în cazul lui Maior nu avem de-a face cu un act de creaţie intenţionat, realizat prin apelul la ficţiunea artistică —, deplasăm unghiul de apreciere asupra întregului potenţial estetic al operei şi-l acordăm în acelaşi timp la scara realizărilor contemporane autorului, cînd, cu excepţia *Ţiganiadei*, prospectarea domeniului literar românesc descoperă doar incidentale frumuseţi durabile în scrisul primilor Văcăreşti, Conachi, Aron sau Barac, prin densa substanţă artistică, scrisul lui Maior reclamă a fi consemnat în planul valorilor epocii, un plan prefigurativ al memorialisticii şi pamfletului modern.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ В *ISTORIA BESERICEI ROMÂNILOR* ПЕТРУ МАЙОРА

(Резюме)

Автор исходит из констатации, что в совокупности непреходящих художественных ценностей творчества Петру Майора высшая точка достигнута в *Istoria bisericei românilor*. Доказывая это утверждение, автор выявляет литературные качества мемуарных страниц, содержащихся в вышеупомянутом произведении, а также вклад Петру Майора в становление нового памфлета. Художественные достоинства книги *Istoria besericei românilor* помещают ее на границу между наукой и литературой.

VALEURS ARTISTIQUES DANS *ISTORIA BESERICEI ROMÂNILOR* (HISTOIRE DE L'EGLISE ROUMAINE), PAR PETRU MAIOR

(Résumé)

L'étude part de la constatation que dans l'ensemble des valeurs artistiques pérennes de l'oeuvre de Petru Maior le maximum est représénté par *Istoria besericei românilor.* Démontrant l'affirmation, l'auteur met en évidence les qualités littéraires des pages mémorialistiques de *Istoria...*, ainsi que la contribution de son auteur à la constitution du pamphlète moderne. Par ses valences artistiques, *Istoria besericei...* s'inscrit ainsi à la frontière entre la science et la littérature.

VECHIMEA ŞI ORIGINEA PREIOTĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

VIORICA PAMFIL

Vechimea şi originea preiotării în limba română — particularitatea de a rosti un *e* iniţial de cuvînt sau de silabă ca *i̯e: i̯este, i̯el, i̯eram, i̯eşi, cheie, oaie etc.* — continuă să fie o problemă discutată.

În privinţa *originii* fenomenului în discuţie s-au exprimat păreri diverse.

O parte a lingviştilor admit, în general, că în ce priveşte iodizarea lui *e* — iniţial, limba română prezintă multe asemănări cu limbile slave, unde preiotarea este un fenomen foarte frecvent, am avea deci o influenţă slavă în fonetica românească.

Astfel explică fenomenul:

— H. Tiktin: „Vocala palatală accentuată şi neaccentuată capătă la începutul cuvîntului şi silabei, după felul slav, un *i* protetic“[1].

— Al. Rosetti: „În limbile slave, vocalele prepalatale comportă o iodizare. Această pronunţare iodizată a vocalei iniţiale explică diftongarea lui *e* — în limba română vorbită“[2] ... „Deoarece fenomenul trecerii lui *e* iniţial în *ye* este o particularitate caracteristică a limbii române, se pare că fenomenul trebuie pus în legătură cu iodizarea vocalelor prepalatale iniţiale, inovaţie caracteristică slavă“[3].

— I. Iordan: „Datorită încrucişării limbii vechi slave cu limba populaţiei romanizate de prin părţile noastre, s-a ajuns la pronunţarea lui *e* ca *ie*, cînd era la începutul cuvîntului sau silabelor“[4].

— Al. Graur: „Pentru *e* — se poate compara situaţia asemănătoare din rusă“[5].

---

* Comunicare prezentată la Sesiunea ştiinţifică a Universităţii „Babeş-Bolyai“, Cluj, 1972.

[1] H. Tiktin, *Zeitschrift für romanische Philologie*, **XI**, (1887), p. 68.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1968, p. 302.

[3] Al. Rosetti, *La diftongaison de l'e initial en roumain*, „Bulletin linguistique“, **VII**, (1939), p. 117.

[4] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 215.

[5] Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 32.

— E. Petrovici: „Însuşirea vocalei româneşti e de a nu putea sta în poziţia iniţială fără a fi introdusă printr-un iod este recunoscută de toţi cercetătorii ca fiind datorită influenţei slave“[6].

— Fl. Dimitrescu: „Preiotarea unui e iniţial nu este o diftongare datorită unor cauze interne, ci se explică prin factori externi (influenţa slavă)“[7].

— Em. Vasiliu: „În urma influenţei slave e iniţial a fost preiotat“[8].

După cum arată I. Pătruţ[9], influenţa slavă asupra limbii române a început numai prin secolul al IX-lea, al X-lea, deci după procesul de transformare a latinei dunărene într-o limbă distinctă de celelalte limbi romanice. Influenţa slavă în fonetică este mai puţin importantă şi datează de după această perioadă[10].

A explica numai prin factori externi — superstrat — acest fenomen, care este cunoscut — după cum vom vedea — şi în dialectele din sudul Dunării, cît şi în alte limbi romanice, înseamnă a nu ţine seama în suficientă măsură şi de tendinţele şi posibilităţile dezvoltării interne ale limbii. În acest caz o eventuală influenţă slavă ar putea fi invocată pentru a explica nu originea fenomenului, ci numai extinderea lui.

Încercarea de a explica fenomenul prin cauze *interne*, prin anumite tendinţe de evoluţie caracteristice foneticii româneşti, o întîlnim la unii cercetători.

Astfel Fr. Schürr[11], care a examinat problema diftongării în limbile romanice într-o serie de articole (începînd cu anul 1926), susţine că proteza lui *y* înainte de *e* iniţial sau în hiat nu se datoreşte superstratului slav, ci derivă dintr-o evoluţie autohtonă; încearcă să explice fenomenul pe cale fonetică (prin fonetică sintactică), arătînd că preiotarea lui *e* nu poate fi separată de proteza lui *u*. După finale vocalice (şi ştim că româna comună avea numai cuvinte terminate în vocale), *i* din cuvîntul care începea cu diftongul *ie* a fost considerat ca epenteză a hiatului şi generalizat în această funcţie înainte de *e*.

De asemenea, lingvistul O. Nandriş[12], pornind de la faptul că proteza unei vocale este o particularitate fonetică atestată şi în alte limbi romanice, consideră că e forţat a stabili o origine comună cu slava. Numeroasele cazuri de dezvoltare a vocalelor de tranziţie în română, şi înaintea altor vocale decît cele palatale, cît şi în alte condiţii, sînt considerate fapte fonetice autohtone.

---

[6] E. Petrovici, *Influenţa slavă asupra sistemului fonetic al limbii române*, Bucureşti, 1956, p. 8.

[7] Fl. Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967.

[8] Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-române*, Bucureşti, 1968, p. 68.

[9] I. Pătruţ, *Despre vechimea relaţiilor lingvistice slavo-române*, „Cercetări de lingvistică“, XV, (1969), 1, p. 3.

[10] idem, ibid., p. 5.

[11] Fr. Schürr, *La diphtongaison romane*, „Revue de lingvistique romane“, XX (1956), p. 107—144, 161—248.

[12] O. Nandriş, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 214.

S. Puşcariu[13] explică proteza lui *i̯* ca şi a lui *u̯* tot prin cauze *interne*, prin fonetică sintactică, adică crede că ea a fost promovată, sau chiar provocată, de tendinţa de a evita hiatul prin intercalarea unei semivocale între finala vocalică a unui cuvînt şi *e* sau *u* cu care începea cuvîntul următor.

M. Sala[14] vede în proteza lui *i̯* şi *u̯* rezultatul tendinţei de întărire a elementului iniţial de silabă (tendinţă romanică în evoluţia fonetismului românesc).

În cele ce urmează vom încerca să arătăm că particularitatea preiotării lui *e* iniţial ţine de un fenomen fonetic mai general. Cauzele care au determinat proteza lui iod pot fi încadrate într-o tendinţă fonetică mai largă, care a dat naştere în graiurile româneşti nu numai la diftongarea unui *e* iniţial sau la început de silabă, ci şi a unui *i, o, u* în această poziţie[15].

Limba română a moştenit din latină, în urma căderii consoanelor finale, o structură silabică în care partea care precedă vocala este mai rezistentă, iar cea care urma vocalei, mai slabă, dispusă dispariţiei.

În această situaţie, iniţiala de silabă s-a întărit, a avut loc o „compensare", cum o numeşte André Martinet: „La compensation jouera au profit des premières et aux défens des secondes"[16].

Bertil Malmberg[17] subliniază faptul că poziţia iniţială a unei unităţi fonetice este considerată mai forte, această forţă este pentru majoritatea foneticienilor o forţă de articulare.

Deci *i* apare ca o tendinţă de întărire a elementelor iniţiale de silabă şi, în special, iniţiale de cuvînt, poziţie forte prin excelenţă.

Tendinţa de întărire a elementului iniţial de silabă şi, în special, a iniţialei cuvîntului este prezentă în limba română. S. Puşcariu[18] consideră că una din trăsăturile caracteristice ale foneticii româneşti este masarea energiei rostirii la începutul cuvîntului. Acest fenomen este în legătură şi cu importanţa mai mare pe care o are iniţiala cuvîntului în procesul de comunicare, datorită cantităţii de informaţie conţinută de iniţială[19].

Datorită acestei tendinţe de întărire a iniţialei de cuvînt sau silabă asistăm la apariţia unor sunete protetice. Fenomenul preiotării lui *e* (*i̯el, i̯este, i̯eftin* etc.) sau a lui *o* (*u̯om, u̯os* etc.), cît şi în interiorul cuvîntului

---

[13] S. Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 227; *Limba română*, II, p. 183.

[14] M. Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 21.

[15] Hărţile ALR arată că proteza lui iod înaintea vocalelor anterioare (şi a lui *u̯* înaintea vocalelor posterioare) este un fenomen general. Nu se pronunţă numai *i̯el, i̯este, i̯eftin*, ci şi *i̯in, iinimă, iimaş* etc.

[16] A. Martinet, *Économie des changements phonétiques* în „Traité de phonologie diachronique", Berna, 1955, p. 288.

[17] Bertil Malmberg, *La notion de „force" et les changements phonétiques*, „Studia lingvistica", **XVI** (1962), p. 83.

[18] S. Puşcariu, *Limba română*, I, p. 70; II, p. 176; *Études*, p. 203.

[19] M. Sala, *op. cit.*, p. 21.

la început de silabă (*cheie, ploaie, oaie* etc.) se explică prin această tendință de întărire a elementelor inițiale de silabă.

Pentru a putea urmări *vechimea* fenomenului e necesar să cunoaștem situația în dialectele românești din sudul Dunării, cît și în celelalte limbi romanice.

Fenomenul protezei vocalice este înregistrat și pentru alte idiomuri romanice (dialectele provensale), unde *i* și *u* apar în condiții asemănătoare cu cele din română[20]. Fr. Schürr[21] atestă trecerea lui *e-* la *ie-* și în vegliotă. Pietro Goidanich[22] arată că proteza se folosește frecvent pentru lungirea vocalelor tonice în unele dialecte italiene. Deci fenomenul nu apare total izolat în limba română, avînd în vedere întreg domeniul romanic.

Urmărind situația din dialectele din sudul Dunării, constatăm că în dialectul aromân *e-* apare frecvent notat ca *ie-* în materialul dialectal cules de anchetatorii ALR-ului[23]. I. Mării[24] arată că afirmația lui Th. Capidan (preluată de alți lingviști, fără prea mult discernămînt) că în aromână (dialectele din sudul Dunării), a dispărut preiotarea, este infirmată de materialul ALR, unde *e-* nepreiotat nu este nici general, nici colectiv.

Tendința de depalatalizare din dialectul aromân, care explică existența numeroaselor forme cu ambele pronunțări, se explică prin influența graiurilor slavo-macedonene și grecești, în care nu există acest fenomen.

Și în meglenoromână apar forme preiotate: *ieu, io* (cf. Capidan, *Megl.*, p. 151), *iestu* și *estu* (ibid., 104). La fel în istroromână (cf. Pușcariu, *Istr.*, p. 84, 92—93, 157). În istroromână proteza unui *iod* înainte de *e*, paralelă cu cea a unui *u* (devenit *v*) a fost explicată prin influența graiurilor sîrbo-croate[25].

Se pare deci că preiotarea este un stadiu român comun[26]. Afirmația: „vechimea preiotării în română nu poate fi prea mare, idiomurile sud-dunărene nu cunosc fenomenul, ceea ce ne determină să-l considerăm posterior românei comune“[27], trebuie privită cu unele rezerve. În faza de pînă la despărțirea în dialecte se constată cîteva modificări importante față de latină, astfel pe linia tendinței de a rosti vocalele din silaba inițială cu o anumită forță, un *e* inițial de silabă capătă înainte un *i* protetic, iar *o* inițial de silabă, desigur într-un grad mai slab, capătă

---

[20] O. Nandriș, *op. cit.*, p. 214.

[21] H. Schürr, *op. cit.*, p. 177.

[22] Pietro Goidanich, *L' origine e le forme dello diftongazione romanza*, Halle, 1907, p. 17.

[23] I. Mării, *e- în dialectul aromân*, „Studii și cercetări lingvistice“, **XX** (1970), 6, p. 689—691.

[24] idem, *ibid.*, p. 689.

[25] E. Petrovici, *Modelul sîrbocroat al sistemului fonematic istroromân*. „Cercetări de lingvistică“, **XIII** (1968), p. 3—11; cf. și A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971, p. 52—53.

[26] Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 68.

[27] M. Sala, *op. cit.*, p. 23; cf. și tratatul de *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 196—197.

înainte un *u* semivocalic (semiconsonantic). De la acest stadiu, unele dialecte (aromâna) au inovat prin eliminarea preiotării[28].

Vechimea fenomenului e demonstrată şi de limba primelor texte româneşti din secolul al XVI-lea, unde cuvinte cu *e* iniţial (de cuvînt sau de silabă) sînt frecvent notate cu *i̯e: i̯el, i̯ei, i̯ele (i̯ale), i̯este (i̯aste), mui̯ere (mui̯are)* etc. (cf. O. Densusianu, *Ist.*, II, p. 19, 23; Al. Rosetti, *Ist.*, p. 504—505).

Vorbind de grafia textelor rotacizante I. A. Candrea arată: „ o particularitate care caracterizează în special Psaltirea Scheiană şi Hurmuzaki este întrebuinţarea lui ε în loc de Σ la începutul cuvîntului şi în interiorul unei silabe, deci acolo unde se pronunţă *i̯e* ca astăzi"[29]. În *Cartea de cîntece* (psalmi), text scris cu litere latine, sînt constante grafiile cu *i̯e: i̯ele, i̯este*[30].

În concluzie: originea fenomenului preiotării în limba română s-ar putea explica prin acţiunea factorilor interni — tendinţa fonetică generală a limbii de a mări volumul vocalelor în poziţie forte (iniţiale de cuvînt sau de silabă), la care s-ar putea admite pentru extinderea fenomenului şi acţiunea factorilor externi (influenţa slavă). Faptul că fenomenul este general în dacoromână şi este atestat şi în dialectele din sudul Dunării ne îndreptăţeşte să admitem ipoteza că preiotarea este un stadiu român comun.

ДАВНОСТЬ И ПРОИСХОЖДЕНИЕ ПРЕДЙОТАЦИИ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

В статье рассматривается проблема происхождения и давности предйотации в румынском языке — явления, состоящего в произнесении *е* в начале слова или слога как *ie*: *ieste, iel, ieram, ieşi, cheie, oaie* и т. п.

Что касается *происхождения* этого явления, автор показывает, что большинство лингвистов считают его внешним (славянским) влиянием в румынской фонетике (Х.Тиктин, Ал. Росетти, Й. Йордан, Ал. Граур, Э. Петрович и др.), ибо предйотация очень часто встречается в славянских языках.

Попытка объяснить данное явление *внутренними* причинами, некоторыми тенденциями эволюции, характерными для румынской фонетики, встречается у отдельных исследователей (Фр. Шюрр, О. Нандриш, С. Пушкарю, М. Сала и др.).

Автор статьи утверждает, что объяснение этого явления, — известного и в южнодунайских диалектах, а также и в других романских языках, — лишь внешними факторами (сверхслой) представляет собой недооценку тенденции языка и его внутренних возможностей. В этом случае можем ссылаться на возможное славянское влияние с тем, чтобы объяснить не происхождение явления, а лишь его распространение.

Явление предйотации *е* относится к более общему фонетическому явлению, будучи результатом тенденции к укреплению начального элемента слога и, главным образом, на-

[28] Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale* „Dacoromania", **IV** (1924—26), p. 41—42; cf. şi Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 68.

[29] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, I, *Introducere*, Bucureşti, 1916, p. CXXII.

[30] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 505.

чального элемента слова — положение преимущественно твёрдое. Благодаря этой тенденции наблюдается появление некоторых вставных звуков (i или u).

В отношении *давности* явления, автор высказывает предположение о том, что предйотация представляет собой общерумынскую стадию, так как и в южнодунайских диалектах встречается эта особенность.

L'ÂGE ET L'ORIGINE DE LA YODISATION EN ROUMAIN

(R é s u m é)

L'étude met en discution le problème de l'origine de la yodisation en roumain — la particularité de prononcer un *e* initial du mot ou de la syllabe comme *ie: ieste, iel, ieram, ieşi, cheie, oaie*, etc.

Quant à *l'origine* du phénomène, on démontre que la plupart des linguistes admettent une influence extérieure (slave) dans la phonétique roumaine (H. Tiktin, M. Rosetti, I. Iordan, Al. Graur, E. Petrovici, etc.), la yodisation étant très fréquente dans les langues slaves.

La tentative d'expliquer ce phénomène par des causes internes, par certaines tendances d'évolution caractéristiques pour la phonétique roumaine est rencontrée chez Fr. Schürr, O. Nandriş, S. Puşcariu, M. Sala etc.

L'auteur de l'étude soutient qu'expliquer seulement par des facteurs extérieurs — superstrat — ce phénomène, qui est d'ailleurs présent dans les dialectes sud-danubiennes, comme dans d'autres langues romanes, serait ne pas tenir compte des tendances et des possibilités internes de la langue. Dans ce cas une éventuelle influence slave pourrait être invoquée pour expliquer non pas l'origine du phénomène, mais seulement son étendue. La yodisation de l'*e* fait partie d'un phénomène phonétique plus général, étant un résultat de la tendance de raffermissement de l'élément initial dans la syllabe et surtout de l'initiale du mot, position forte par excellence. C'est à cause de cette tendance qu'on assiste à l'apparition des sons prothétiques (*i* ou *u*).

Quant à *l'âge* du phénomène, on soutient l'hypothèse que la yodisation est un stade roumain commun, parce que les dialectes du sud du Danube connaissent aussi cette particularité.

A HÓPEHELY MEGNEVEZÉSE A SZÉKELY NYELVJÁRÁSBAN

MÁRTON GYULA

1. A székely nyelvjárás abszolút sűrűségű ponthálózattal készülő atlaszának anyaggyűjtése, majd utána a térképlapok szerkesztése közben[1] nem egyszer valósággal elbűvölt a nyelvjárás hangtani jelenségeinek változatossága, alaktani rendszerének megőrzött régiségekben és külön nyelvjárási képződményekben való gazdagsága, szókincsének színes sokrétűsége, árnyaltsága, kifejező ereje, a szinonimák nagy száma. A székely nyelvjárást eddig a legtöbbet tanulmányozott és legjobban ismert nyelvjárások egyikének tartották, munka közben azonban léptennyomon arról kellett meggyőződnünk, hogy a rá vonatkozó ismeretek még mindig meglehetősen egyenetlenek és hézagosak. Ez a körülmény ösztönzött arra, hogy a gyűjtött anyag egy-egy részletét külön feldolgozzam. Több, tanulságokban gazdag részleteredményt tett közzé Gálffy Mózes is[2]. Az eddigi ismeretek bővítése mellett nyilvánvalóan erre ösztönzött bennünket a remény is, hátha illetékesek, az 1954 és 1967 közt gyűjtött anyag értékét és pótolhatatlanságát látva, hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy közel húsz év fáradságos munkájának eredményét, a három részből álló Székely Nyelvjárási Atlaszt meg is jelentethessük. Ez alkalommal, ugyancsak a fenti megfontolásokból, a hópehely megnevezésére vonatkozó adatokat dolgozom föl.

---

[1] Az atlasz tervéről és módszeréről l. Gálffy Mózes—Márton Gyula, A Bolyai-egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének nyelvjáráskutató tevékenysége a Magyar Autonóm Tartományban (A kolozsvári V. Babeș és Bolyai Egyetemek Közleményei. TársTud. Sorozat. I (1956). 1—2. sz. 255—79+12 térképmelléklet). Kiadtunk Gállfy Mózessel két mutatványt is: Mutatvány Csík és Gyergyó Tájnyelvi Atlaszából (NyIrK. I, 63—74+25 térképmelléklet); Mutatvány a Háromszéki Tájnyelvi Atlaszból (Aluta 1970. 275—82+13 térképmelléklet). Módszertani szempontból nem hagyható figyelmen kívül „Egy abszolút sűrűségű ponthálózattal készülő tájnyelvi atlasz tanulságaiból“ című tanulmányom sem (NyIrK. XIV. 9—24).

[2] Az atlasz módszeréről szóló fenti tanulmányokon kívül mintegy 25 tanulmányt írtunk a székely nyelvjárás szókincséről, hangtani sajátságairól, valamint belső tagolódásáról. Jelentős részük a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben, kisebb mértékben a Babeș—Bolyai Tudományegyetem folyóiratában (Studia Universitatis Babeș—Bolyai), a Magyar Nyelvben és a Magyar Nyelvjárásokban jelent meg.

2. Adataink a következők: *hó* (Hsz. 2 pont; Cs. 1), *hǫ̀* (Hsz. 1)[3], *hóu̯* (Hsz. 1; Cs. 1; Udv. 1), *hóu̯~hǫ́* (Udv. 1), *hu̯ō* (Cs. 1), *hu̯ò* (Hsz. 2) || *hópehèj* (Gy. 1; Udv. 1), *hǭpehèj* (Udv. 1), *hopehèj* (Hsz. 1), *hópehẹ̀j* (Udv. 2), *hōpehẹ̀j* (Cs. 1), *hòpehẹ̀j* (Udv. 2), *hópëhë̀j* (Udv. 1), *hópẹhẹ̀j* (Udv. 1), *hópẹhë̀j* (Cs. 1), *hópẹhẹ̀j* (Hsz. 9; Cs. 4; Gy. 1; Udv. 1), *hòpẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hópẹhä̀j* (Hsz. 1), *hópähäj* (Hsz. 1), *hópähä̀j* (Hsz. 3), *hǫ́pẹhẹ̀j* (Udv. 2), *hòpẹhẹ̀j* (Udv. 1), *hǫ̀pẹhẹ̀j* (Udv. 1), *hopehẹ̀j* (Hsz. 1), *hūpẹhẹ̀j* (Gy. 1), *hóu̯pehèj* (Udv. 5), *hōu̯pehèj* (Udv. 3), *hòu̯pehèj* (Udv. 2), *hóu̯pehẹ̀j* (Udv. 1), *hóu̯pehẹ̀j* (Udv. 2), *hōu̯pehẹ̀j* (Udv. 1), *hòu̯pẹhèj* (Udv. 2), *hóu̯pẹhẹ̀j* (Gy. 1), *hǫ́u̯pẹhèj* (Udv. 1), *hóu̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1; Cs. 1; Gy. 1; Udv. 5), *hǫ́u̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hōu̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hòu̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hǫ̀u̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hǫ̀u̯pẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *houpẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hëu̯pehẹ̀j* (Udv. 1), *hëu̯pẹhẹ̀j* (Udv. 1), *hu̯ōpehèj* (Hsz. 1), *hu̯òpehèj* (Hsz. 1), *hu̯òpẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hu̯ópëhë̀j* (Hsz. 1), *hu̯opẹhẹ̀j* (Hsz. 1), *hòu̯pẹ̀j* (Udv. 1), *hóu̯pihël* (Gy. 1) || *hópëjhẹ* (Cs. 1), *hópẹ̀jhẹ* (Hsz. 1), *hópä̀jhä* (Hsz. 1), *hóu̯pẹ̀jhẹ* (Cs. 1), *hòu̯pẹ̀jhẹ* (Hsz. 1), *hu̯ōpẹ̀jhẹ* (Cs. 1) || *hópẹhẹ* (Hsz. 1; Cs. 1), *hópähä* (Hsz. 1), *hóu̯pehe* (Hsz. 1) || *hópihe* (Hsz. 1), *hòpihe* (Udv. 1), *hópihẹ* (Hsz. 2; Cs. 1; Udv. 2), *hōpihẹ* (Cs. 1), *hǫ́pihẹ* (Gy. 2; Hsz. 1), *hópihä* (Hsz. 3), *hópihẹ* (Udv. 1), *hǫ́pihẹ* (Udv. 1), *hǫ̀pihẹ* (Udv. 1), *hòpihẹ* (Udv. 1), *hóu̯pihe* (Udv. 3), *hòu̯pihe* (Hsz. 1), *hǫu̯pihe* (Udv. 1), *hóu̯pihẹ* (Cs. 1; Gy. 1; Udv. 6), *hōu̯pihẹ* (Udv. 2), *hóu̯pihẹ* (Gy. 1; Udv. 1), *hòu̯pihẹ* (Udv. 1), *hòu̯pihä* (Hsz. 1), *hou̯pihẹ* (Hsz. 1), *hou̯pihä* (Hsz. 1), *hëu̯pihẹ* (Udv. 1), *hẹ̀u̯pihẹ* (Udv. 1), *hu̯ōpihẹ* (Hsz. 1), *hōpijẹ* (Udv. 1), *hëu̯piẹ* (Udv. 1) || *hópile* (Gy. 1; Udv. 1), *hópilẹ* (Hsz. 1; Cs. 1; Udv. 1), *hópịlẹ* (Udv. 1), *hōpilẹ* (Cs. 1), *hǭpilẹ* (Cs. 1), *hòpilẹ* (Udv. 1), *hóu̯pilẹ* (Udv. 1), *hópillẹ* (Hsz. 1; Udv. 1), *hòu̯pille* (Udv. 1), *hópẹle* (Gy. 1) || *hóu̯pilán* (Cs. 1) || *hópili* (Hsz. 4; Cs. 18), Gy. 2), *hǫ́pili* (Gy. 1), *hǫpili* (Gy. 1), *hōpili* (Hsz. 1; Cs. 1; Udv. 1), *hǭpili* (Udv. 1), *hòpili* (Hsz. 2), *hopili* (Hsz. 1), *hóu̯pili* (Hsz. 1; Cs. 2; Gy. 6; Udv. 1), *hòu̯pili* (Hsz. 3), *hou̯pili* (Hsz. 1), *hǫu̯pili* (Hsz. 1), *hẹ̀u̯pili* (Udv. 1), *hëu̯pili* (Udv. 1), *hu̯ōpili* (Hsz. 1), *hu̯òpili* (Hsz. 2), *hóu̯pìli* (Udv. 1), *hóu̯pilli* (Udv. 3), *hōu̯pilli* (Udv. 2), *hòu̯pilli* (Hsz. 1), *hǫ̀u̯pilli* (Udv. 1), *hëu̯pilli* (Udv. 1), *hóu̯püllü* (Udv. 1), *hǫ̀u̯püllü* (Udv. 1), *hóu̯püllü ~ hóu̯püllü* (Udv. 1) || *hóu̯pilinka* (Gy. 1) || *hópilinke* (Gy. 1), *hópilinkẹ* (Gy. 1), *hópilinkẹ* (Cs. 1; Udv. 1), *hǫ́pilinkẹ* (Udv. 1), *hōpilinkẹ* (Udv. 1), *hóu̯pilinke* (Udv. 2), *hóu̯pilinkẹ* (Udv. 3), *hōpëlënkẹ* (Udv. 1), *hóu̯pëlënkẹ* (Udv. 1), *hóu̯pelinkẹ* (Udv. 1), *hópölönkẹ* (Udv. 4), *hópölönkë* (Udv. 1),

[3] A székely nyelvjárás alegységeit az alábbi rövidítésekkel jelöljük: *Cs* = csíki tájszólás, *Gy* = gyergyói tájszólás, *Hsz* = háromszéki tájszólás és *Udv* = udvarhelyszéki tájszólás. Az arab számok nem az adatok lelőhelyére, hanem mindössze a pontok számára utalnak, azt jelzik, hány ponton fordul elő gyűjtésünkben az adat.

hōpölönkę̑ (Udv. 1), *hǭpölönkę̑* (Udv. 1), *hópülönkę̑* (Udv. 1), *hópülünke* (Udv. 1) || *pehę̑j* (Hsz. 1; Udv. 1), *pehę̑j* (Udv. 2), *pehę̑j* (Udv. 3), *pëhę̑j* (Udv. 1), *pëhëj* (Hsz. 2), *pęhèj* (Udv. 1), *pęhëj* (Hsz. 1), *pęhę̑j* (Hsz. 14; Gy. 1; Udv. 1), *pihę̑j* (Hsz. 1) || *pę̀jhę* (Hsz. 3; Cs. 1), *pę̀lhę* (Hsz. 1) || *pihe* (Cs. 1; Udv. 1), *pihę* (Hsz. 8; Cs. 1; Gy. 1; Udv. 3), *pihä* (Hsz. 1) || *pilę* (Cs. 1; Udv. 1) || *pili* (Hsz. 9; Cs. 3; Gy. 1; Udv. 1), *pilli* (Udv. 9), *püllü* (Udv. 1) *pillike* (Udv. 1) *pilink* (Hsz. 1), *pilinkạ̑* (Cs. 1), *pìlinkạ* (Udv. 1) || *pilinke* (Udv. 2), *pilinkę̑* (Hsz. 1; Gy. 1), *pilinkë* (Gy. 1), *pilinkę̑* (Hsz. 10; Cs. 4; Gy. 2; Udv. 7), *pillinke* (Udv. 1), *pęlę̑nkë* (Udv. 1), *pęlę̑nke* (Udv. 1), *pęlę̀nkę̑* (Udv. 1), *pölönke* (Udv. 2), *pölönkę̑* (Udv. 2) *pölönkę̑* (Udv. 2), *pülünke* (Udv. 2).

3. Összesen mintegy 386 adatot tartalmazó gyűjtésünk 19 szóra vonatkozik az alábbi megoszlásban: *hó* (12), *hópehely* (83), *hópelyhe* (6), *hópehe* (4), *hópihe* (64), *hópilán* (1), *hópile* (15), *hópili* (69), *hópilinka* (1), *hópilinke* (23), *pehely* (29), *pelyhe* (6), *pihe* (16), *pile* (2), *pili* (23), *pilike* (1), *pilink* (1), *pilinka* (2), *pilinke* (39). Előfordulásuk gyakorisága alapján az alábbi sorrendben következnek egymás után: *hópehely* (83), *hópili* (69), *hópihe* (64), *pilinke* (39), *pehely* (29), *hópilinke* (23), *pili* (23), *pihe* (16), *hópile* (15), *hó* (12), *hópehe* (8), *hópelyhe* (6), *pelyhe* (6), *pilinka* (2), *pile* (2), *hópilinka* (1), *hópilán* (1), *pihe* (1), *pilink* (1). Mivel a *pehely, pili, pihe, pile* stb. szorosan kapcsolódik a *hópehely, hópili, hópihe, hópile* stb. szavakhoz, a fontossági sorrend még reálisabbá válik, ha együvé számítjuk őket: *hópehely* : *pehely* (112), *hópili* : *pili* (92), *hópihe* : *pihe* (80), *hópilinke* : *pilinke* (62), *hópile* : *pile* (17), *hópelyhe* : *pelyhe* (12), *hó* (12), *hópehe* (8), *hópilinka* : *pilinka* (3), *hópilán* (1), *pilike* (1), *pilink* (1).

Elég nagy különbségek mutathatók ki a fenti szavak között a székely nyelvjárásban való elterjedésük szempontjából is. Így a *hópehely*, a *hópihe*, a *hópile*, a *hópili*, a *pihe*, a *pili* és a *pilinke* a háromszéki, csíki, gyergyói és udvarhelyszéki tájszólásban egyaránt előfordul, tehát ezek a legelterjedtebb szavak. Csak három tájszólásban fordul elő a *hó* (Hsz., Cs., Udv.), a *hópilinke* (Cs., Gy. és főleg Udv.), a *pehely* (Hsz., Gy., Udv.); csak kettőben a *hópelyhe* (Hsz., Cs), a *hópehe* (Hsz. Cs), *pelyhe* (Hsz., Cs), *pile* (Cs., Udv), mindössze egyben a *hópilinka* (Gy), a *hópilán* (Cs), a *pilike* (Udv.) és a *pilink* (Hsz.). Látható, hogy a legtöbb ponton lejegyzett szavak egyben a legelterjedtebbek is a székely nyelvjárásban. A mind a négy tájszólásban előforduló szavak közül a *hópehely* : *pehely* 112, a *hópili* : *pili* 92, a *hópihe* : *pihe* 80, a *hópilinke* : *pilinke* pedig 62 adattal szerepel anyagunkban. Mindössze a *hópile* : *pile* szóra van viszonylag kevés: 17 adatunk.

4. Mivel adatanyagunkat nyelvföldrajzi fölvételezésből merítettük, nem felesleges annak a szemügyre vétele sem, melyik tájszólásban milyen szók vannak inkább elterjedve. A háromszéki tájszólásból 13 szó került felszínre 125 adattal: *hó* (6 adat), *hópehely* (28), *hópehe* (3), *hó-*

pelyhe (3), *hópihe* (12), *hópile* (2), *hópili* (18), *pehely* (19), *pelyhe* (4), *pihe* (9), *pili* (9), *pilink* (1), *pilinke* (11). Ezek szerint a háromszéki tájszólásban a *hópehely* : *pehely* szó van a leginkább elterjedve. Mintegy 47 adat képviseli és föllelhető a tájszólásnak mind a hét alegységében. Utána következik a *hópili* : *pili* (27) és a *hópihe* : *pihe* (21). Ezek is előfordulnak mind a hét tájszólásrészben, elterjedésük nem szorítkozik egyik vagy másik alegységre. A többi szó közül a *pilinke* következik 11 adattal. Három alegységből: az orbaiból, a kézdi székiből és az alsósepsiből jelzi a térképlap. A többi szó jelentkezése szórványosnak minősíthető.

Jóllehet a csíki tájszólás lényegesen kisebb, mint a háromszéki, mégis nagyobb számú szó fordul elő benne: *hó* (3), *hópehely* (11), *hópehe* (1), *hópelyhe* (3), *hópihe* (3), *hópile* (4), *hópili* (21), *hópilán* (1), *hópilinke* (1), *pelyhe* (2), *pihe* (2), *pile* (1), *pili* (3), *pilinka* (1), *pilinke* (4). Látható, hogy a csíki tájszólásban lejegyzett 15 szó közül kettő minősíthető elterjedtebbnek: a *hópili* : *pili* (24) és a *hópehely* (11). A többi közül mindössze ezek érik el az ötös számot: *hópelyhe* : *pelyhe*, *hópile* : *pile* és *hópilinke* : *pilinke*. Mind a négy alegységben csak a *hópehely* fordul elő, a *hópili* : *pili*-re nincs adatunk a kászoni alegységből, mindössze az alcsíkiból, a felcsíkiból és a gyimesi csángóból. Különösen meglepő az al- és felcsíki tájszólásrész szóföldrajzi tarkasága, változatossága. Alcsíkban kilenc szóval találkoztunk a gyűjtés során: *hó, hópehely, hópehe, hópihe, hópili; pili, hópelyhe, hópile, pilinke, pilinka;* Felcsíkból nyolc szó került felszínre: *hópihe* : *pihe, hópili* : *pili, hópile* : *pile, hópehel, pelyhe.*

A gyergyói tájszólásból származó adatok ezek: *hópehely* (6), *hópihe* (4), *hópile* (2), *hópili* (11), *hópilinka* (1), *hópilinke* (2), *pehely* (1), *pihe* (1), *pili* (1), *pilinke* (3). A felsorolt szavak közül a *hópili* : *pili* a legelterjedtebb (12 adat), akárcsak a csíki tájszólásban; utána itt is a *hópehely* következik (7 adat), majd a *hópile* : *pile* (5) és a *hópilinke* : *pilinke* (5). A legelterjedtebb szavak tehát azonosak a csíki és a gyergyói tájszólásban. A többi szó előfordulása szórványosnak minősíthető.

Az udvarhelyszéki tájszólás 12 szóval szerepel anyagunkban: *hó* (3), *hópehely* (38), *hópihe* (25), *hópile* (7), *hópili* (19), *hópilinke* (23), *pehely* (9), *pihe* (4), *pile* (1), *pili* (11), *pilike* (1), *pilinka* (1), *pilinke* (21). Ezek szerint a legelterjedtebb szavak ezek: *hópehely* : *pehely* (47 adat), *hópilinke* : *pilinke* (44), *hópili* : *pili* (30), *hópihe* : *pihe* (29). A *hópile* : *pile* csak 8 adattal van képviselve, a *hó* hárommal, a *pilike* és a *pilinka* pedig csak eggyel-eggyel. Az elterjedtebb szavak nyelvföldrajzi megoszlásáról az udvarhelyszéki tájszólás négy alegységében az alábbiakat mondhatjuk: A *hópehely* : *pehely, hópilinke* : *pilinke* és a *hópihe* : *pihe* mind a négy alegységben megtalálható, a *hópili* : *pili* csak háromban: a Homoród mentiben, a havasaljiban, és a Keresztúrfi-székiben, a Sóvidékről nincs rá egyetlen adatunk se. Arra a kérdésre, hogy az egyes alegységekben melyik szó van inkább elterjedve, mindössze azt válaszolhatjuk, hogy a nyelvföldrajzi kép eléggé változatos. A Homoród menti tájszólásrészben a *hópehely* : *pehely* szerepel a legtöbb adattal,

de elég sok adattal van képviselve a *hópihe* : *pihe* és a *hópili* : *pili* is. Alig egy-két ponton fordul elő a *hópilinke* : *pilinke*. Mind a négy elterjedtebb szó előfordul a havasalji részlegben is. Közülük az előző alegységben legritkábban előforduló *hópilinke* : *pilinke* van leginkább elterjedve, utána következik a *pehely* : *hópehely*, a *hópihe* : *pihe*, ugyanakkor a *hópili* : *pili* szókat mindössze néhány adat képviseli. A sóvidéki tájszólásrészben a *hópilinke* : *pilinke* és a *hópihe* : *pihe* van leginkább elterjedve, a *hópehely* : *pehely* csak elvétve jelentkezik. A Keresztúrfiszéki alegységben szintén a *hópilinke* : *pilinke* a leggyakoribb szó, mindjárt utána áll elterjedtség szempontjából a *hópehely* : *pehely*, ugyanakkor a *hópihe* : *pihe* és a *hópili* : *pili* ritkább.

A nyelvföldrajzi kérdések tárgyalását azzal a megállapítással zárjuk, hogy az egész székely nyelvjárásban leginkább elterjedt szó a *hópili* : *pili*. Különösen gyakori a csíki és a gyergyói tájszólásban, de második helyen áll a háromszéki és udvarhelyszéki alegységben is. Mind a négy alegységben eléggé elterjedt a *hópehely* : *pehely* is, ezek azonban a háromszéki és udvarhelyszéki tájszólásban állnak első helyen. Mint érdekes jelenséget megemlítjük azt is, hogy a háromszéki és udvarhelyszéki tájszólásban meglehetősen elterjedt *hópihe* : *pihe* a csíki és gyergyói tájszólásban egyáltalán nem fordul elő. Végül figyelemre méltó az is, hogy a *hópilinke* : *pilinke* a háromszéki tájszólásból nem adatolható, a csíkiban és a gyergyóban is a ritkábban jelentkező szavak közé tartozik, ugyanakkor az udvarhelyszékiben második helyen áll, a *hópehely* : *pehely* után következik. Ezek szerint szóföldrajzi azonosságok egyrészt a csíki és a gyergyói, másrészt a háromszéki és az udvarhelyszéki tájszólás közt mutathatók ki, de az udvarhelyszékit mindeniktől megkülönbözteti a *hópilinke* : *pilinke* elterjedtsége.

5. Befejezésként azt vesszük röviden szemügyre, hogy a minden egyes székely településre kiterjedő gyűjtés mivel gazdagította a tanulmányozott nyelvjárás, a magyar nyelvjárások és nem utolsó sorban a magyar nyelv szókincsére vonatkozó ismereteket. A *hó* köznyelvi szó, 'Schnee' és 'leesett hó' jelentésben mindenik köznyelvi szótárunk nyilvántartja. A *hópehe*, melyről láttuk, hogy mindössze a háromszéki és csíki tájszólásból vannak rá szórványos adataink, a számomra hozzáférhető szótárakban nem fordul elő, nincs meg az Akadémiai Címszó-Jegyzékben se. A *hópehely* 'Schneeflocke' jelentésben szintén a magyar köz- és irodalmi nyelv szava. Mivel az egész székely nyelvjárásban el van terjedve, két alegységében, a háromszékiben és az udvarhelyszékiben pedig a fogalom legelterjedtebb neve, a nyelvjárás szókincsének kapcsolatát a köz- és irodalmi nyelv szókincsével főleg ez a szó biztosítja. A betűrendben következő *hópelyhe* sem a köznyelvi szótárakban, sem a tájszótárakban nem fordul elő. A *hópihe*, mely főleg a háromszéki és az udvarhelyszéki tájszólásból adatolható, szintén köznyelvi szó, az ÉrtSz.-ban is megtalálható 'Schneeflocke' jelentésben. A mindössze egyetlen csíki pontról adatolt *hópilán*-ra egyik szótárunkban sem bukkantam rá. Ugyanezt mondhatom az elterjedtebb *hópile, hópili* és a mindössze egy gyergyói pontról jelzett *hópilinka* szóról. Főleg az ud-

varhelyszéki tájszólásban gyakori *hópilinke* szó megtalálható a MTsz.-ban, ugyanazzal a jelentéssel, a szótár megadta Székelyföld előfordulási helyet azonban ki kell igazítanunk, mivel a háromszéki tájszólásból egyáltalán nincs rá adatunk, a csíkiból is csak egy, a gyergyóiból pedig mindössze kettő, az udvarhelyszékiből ugyanakkor húsz. A *hópehely* és *hópihe* abszolút szinonimájaként lejegyzett *pehely* és *pihe* szintén köznyelvi szók a szóban forgó jelentésben (ÉrtSz.). A háromszéki tájszólás néhány és a csíki két pontján lejegyzett *pelyhe* a szótárakba csak *pöjhe* (MTsz.) és *pelyh* alakban (CzF.) fordul elő 'pehely' jelentéssel, a csíki és udvarhelyszéki alegység egy-egy pontján lejegyzett *pile* pedig csak *pille* alakban és 'felforralt tej bőre' jelentésben (Ballagi). Az Akadémiai Címszó-Jegyzékben előfordul a *pile* is, de jelentés nélkül. A *pili* a köznyelvi szótárakban csak 'pehely; pernye' jelentésben fordul elő (CzF.; Ballagi), a MTsz.-ban pedig 'pernye' jelentéssel a székely nyelvjárásból. Az udvarhelyszéki tájszólás egyetlen pontján lejegyzett *pilike* és a háromszékiből egyetlen adattal képviselt *pilink* egyik szótárban sem fordul elő, nincs meg az Akadémiai Címszó-Jegyzékben sem. A csíki és udvarhelyszéki tájszólásból jelzett *pilinka* csak Ballaginál van meg 'pelenka' jelentésben. Az egész székely nyelvjárásból adatolható, az udvarhelyszéki tájszólásban pedig mintegy 20 adattal képviselt *pilinke* CzF.-nál és Ballaginál 'pehely' jelentésben fordul elő, a MTsz.-ban pedig a *pirinke-hó* 'szállingózó hó' jelentésben a háromszéki tájszólásból van adatolva, a *pilikël* ~ *pirinkël* ige pedig 'szállingózik a hó' jelentéssel az egész székely nyelvjárásból. Ugyanebben a szótárban a *pilinkézik* (a hó) a háromszéki, a *pëlënkézik* pedig a csíki részleg tájszavaként van feltüntetve. Előfordul a *pilinke* az Akadémiai Címszó-Jegyzékben is.

E rövid áttekintésből látható, hogy a gyűjtés során hét olyan szó került felszínre, amelyek szótárainkban nem fordulnak elő: *hópelyhe, hópilán, hópile, hópili, hópilinka, pilike, pilink*. A *hópilike* esetében a szó elterjedését sikerült pontosabban körülhatárolnunk a *pelyhe, pile, pili* és *pilinka* esetében pedig a szavak székely nyelvjárási jelentésére vonatkozó eddigi ismereteket egészíthettük ki.

DENUMIRILE FULGULUI DE ZĂPADĂ ÎN GRAIUL SECUIESC

(Rezumat)

1. Autorul şi Gálffy Mózes au adunat între anii 1954—1967 material pentru un atlas regional al graiului secuiesc. Atlasul a fost conceput în trei părţi: Atlasul graiului secuiesc din Judeţul Covasna; Atlasul graiului secuiesc din Ciuc şi Gheorgheni; Atlasul graiului secuiesc din Odorhei.

Cele trei atlase regionale cu o densitate absolută de puncte fac posibilă în primul rînd descrierea sistemului fonologic şi a particularităţilor morfologice cele mai importante ale acestui grai. Deoarece chestionarul cuprinde şi o serie de întrebări cu privire la lexic, materialul adunat permite şi studierea unor aspecte ale lexicului.

Autorii, folosind materialul bogat şi variat cuprins în atlasele regionale amintite, au publicat o serie de articole şi studii consacrate graiului secuiesc. În articolul de faţă autorul prezintă denumirile cu privire la fulgul de zăpadă.

2. Prima constatare a autorului este că pentru denumirea noţiunii din titlu vorbitorii secui folosesc o serie întreagă de cuvinte: *hó, hópehely, hópelyhe, hópehe, hópihe, hópilán, hópile, hópili, hópilinka, hópilinke, pehely, pelyhe, pihe, pile, pili, pilike, pilink, pilinka, pilinke.*

Pe baza atlaselor regionale se pot stabili şi ariile de răspîndire a cuvintelor de mai sus. Astfel cuvintele *hópehely, hópihe, hópili, pihe, pili* şi *pilinke* sînt cunoscute în toate patru subgraiurile; *hó, hópilinke* şi *pehely* numai în trei; *hópehe, hópelyhe, pelyhe* şi *pile* numai în două; cuvintele *hópilinka, hópilán, pilink, pilinka* şi *pilike* numai într-un singur subgrai.

În fine, autorul constată că pînă în prezent n-au fost atestate în lexicografia maghiară următoarele cuvinte: *hópelyhe, hópilán, hópihe, hópili, hópilinka, pilike* şi *pilink.*

НАЗВАНИЯ СНЕЖИНКИ В СЕКЛЕРСКОМ ГОВОРЕ

(Резюме)

1. В период 1954—1967 гг. автор статьи вместе с Галффи Мозешом собрали материал для областного атласа секлерского говора. Атлас был средактирован в трех частях: Атлас секлерского говора уезда Ковасна; Атлас секлерского говора Чука и Гёргень; Атлас секлерского говора Одорхея.

Эти три областных атласа с абсолютной плотностью точек делают возможным во-первых описание фонологической системы и важнейших морфологических особенностей данного говора. Так как анкета содержит и ряд вопросов, касающихся лексики, собранный материал позволяет также изучение некоторых аспектов лексики.

Авторы, используя богатый и разнообразный материал, содержащийся в упомянутых выше областных атласах, опубликовали ряд статей и исследований, посвященных секлерскому говору. В настоящей статье автор приводит названия снежинки.

2. Сначала автор констатирует, что для обозначения упомянутого в заглавии понятия секлеры употребляют целый ряд слов: *hó, hópehely, hópelyhe, hópehe, hópihe, hópilan, hópile, hópili, hópilinka, hópilinke, pehely, pelyhe, pihe, pile, pili, pilike, pilink, pilinka, pilinke.*

На основе областных атласов можно установить и площади распространения данных слов. Так, слова *hópehely, hópihe, hópili, pihe, pili* и *pilinke* известны во всех четырых подговорах; *hó, hópilinke* и *pehely* — лишь в трёх; *hópehe, hópelyhe, pelyhe* и *pile* — лишь в двух; слова *hópilinka, hópilan, pilink, pilinka* и *pilike* известны только в одном подговоре.

Наконец, автор констатирует, что до сих пор в венгерской лексикографии не были засвидетельствованы следующие слова: *hópelyhe, hópilan, hópihe hópili, hópilinka, pilike,* и *pilink.*

ON WAYS OF DENOMINATING THE FLAKE OF SNOW IN THE SZEKLER DIALECT

(Summary)

Between the years 1954—1967 the author, together with Gálffy Mózes, gathered the material for a regional atlas of the Szekler dialect. The atlas was drawn up in three parts: The Atlas of the Szekler Dialect in the Covasna District; The Atlas of the Szekler Dialect in Ciuc and Gheorgheni; The Atlas of the Szekler Dialect in Odorhei.

The three regional atlases with an absolute density of points first of all allow describing exactly the phonological system and the most important morphological

peculiarities of this dialect. As the questionnaire includes a series of questions concerning the lexic, the material which was gathered also allows studying some of its aspects.

Using the rich and varied material comprised in the above mentioned regional atlases the authors published a series of papers and studies dedicated to the Szekler dialect. In the present paper the author presents the ways of denominating the flake of snow. For this the Szekler speakers use a series of words: *hó, hópehely, hópelyhe, hópehe, hópihe, hópilán, hópile, hópili, hópilinka, hópilinke, pehely, pelyhe, pihe, pile, pili, pilike, pilink, pilinka, pilinke.*

On the basis of the regional atlases there can be established the spreading areas of the above words. Thus, the words *hópehely, hópihe, hópili, pihe, pili* and *pilinke* are known in all the four subdialects; *hó, hópilinke* and *pehely* only in three; *hópehe, hópelyhe, pelyhe* and *pile* only in two; the words *hópilinka, hópilán, pilink, pilinke* and *pilike* can be found only in one subdialect.

The following words: *hópelyhe, hópilán, hópihe, hópili, hópilinka, pilike* and *pilink* have not yet been attested in the Hungarian lexicography.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN POEZIA LUI SAPHO. IMAGINEA POETICĂ

VERONICA MOCANU

În ciuda tradiționalelor elogii, adeseori părerile scriitorilor și ale filologilor cu privire la Sapho au fost împărțite. În antichitate, o tradiție anecdotică se regăsește în defăimările aduse de autorii de comedii[1]. În schimb, aprecierile lui Demetrios[2], Maxim din Tyr[3], Strabon, Longin[4] (și ale altora) recunosc în Sapho un geniu singular. Strabon o numește „un lucru minunat": θαυμαστὸν τι χρῆμα[5], iar Platon nu ezită să-i acorde prestigiul unei muze care s-ar adăuga celorlalte nouă[6]. Printre moderni, Page o subapreciază și consideră superior talentul lui Alceu[7]. În general însă, eleniștii îi acordă prețuirea pe care o merită și consideră poezia ei un capitol important în dezvoltarea liricii universale[8].

Vom încerca în cele ce urmează să prezentăm cîteva considerații analitice și de sinteză asupra universului de imagini al poetei, pentru a reliefa individualitatea ei, pentru a preciza care este relația dintre inovație și tradiție la nivelul unor imagini preluate sau făurite de cea dintîi poetă lirică cu adevărat conștientă de vocația și de meșteșugul ei[9].

---

[1] Alfred et Maurice Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, Paris, 1890, t. II, p. 238, unde se citează formula: γύναικον πορνικὸν ἐρωτομανές.

[2] Demetrius Phalereus, *De elocutione*, 142 (Graece et latine), în *Rhetores Selecti*, Oxonii, 1676.

[3] Maxim din Tyr, *Dissertationes* (Φιλοσοφούμενα λόγοι), XXIV, 9, H. Hobein, Teubneri, Lipsiae, 1910.

[4] Longin, c. 10 (*On the Sublime.* The Greek Text, W. Rhys Roberts, Cambridge, 1907).

[5] Strabon, Γεωγραφικά, XIII, 617, A. Meineke, Teubner, Lipsiae, 1907.

[6] Platon, *Phédon*, Hachette, Paris, 1896.

[7] Pentru comentarea mărturiilor referitoare la poetă vezi C. M. Bowra, *Greek Lyric Poetry*, Oxford, 1936, p. 176 și urm.

[8] Vezi: Moelendorff Wilamowitz, *Ulrick von Sappho und Simonides*, Berlin, 1913; E. Morá, *Sapho*, Paris, 1966; A. Bonnard, *Civilizația greacă*, vol. I, București, 1967, p. 102—118. Același punct de vedere este abordat în lucrările despre Sapho ale filologilor: O. Müller, Welcker, Kock, A. Schoene, etc.

[9] Cf. Sapho, **21** Reinach. O cercetare de ansamblu asupra imaginilor din poezia lui Sapho n-a fost realizată, după cîte știm, pînă în prezent; nici aspectul particular al raportului tradiție-inovație nu a suscitat pînă acum interesul cercetătorilor. O explicație s-ar putea

Vorbind despre tradiţie vom avea în vedere epopeea şi în special cea homerică[10]. Inovaţia ne interesează din punctul de vedere al modificării limbajului poetic la Sapho în raport cu apariţia şi dezvoltarea unei noi modalităţi literare, cea de investigare a eului, de întoarcere spre interior (introspectivă) — modalitatea lirică.

În funcţie de acestea, două sînt grupele mari în care pot fi împărţite, pe baza materialului oferit de text, imaginile şi percepţiile[11] din poezia lui Sapho:

A) *Imagini şi percepţii de obiectivare şi distanţare* (efort prin care se ajunge la o aparentă suprapunere a planului interior peste planul receptării exterioare). Emoţia se transformă într-o înregistrare directă, în descriere obiectivă, la nivelul obişnuit al procesului de cunoaştere. În acest sens, putem cita întreg poemul care alcătuieşte fragmentul 1 Reinach — „ruga" către Venus (care cuprinde şi un fel de „epifanie" a zeiţei).

B) *Imagini şi percepţii de reflectare a realităţii interioare,* prin care poeta descrie metaforic şi îşi interpretează propriile ei sentimente şi trăiri (de exemplu fragmentul 2 Reinach, care va fi analizat mai jos).

De fapt, ambele categorii poartă amprenta subiectivităţii, deoarece ele reflectă un proces dialectic, de obiectivare şi interiorizare în acelaşi timp. În cele ce urmează vom încerca să prezentăm principalele probleme legate de analiza fenomenelor de percepţie şi a limbajului figurat din cele două categorii de imagini, avînd în vedere, permanent, paralelismul cu textul homeric.

Analiza celor două categorii de imagini şi comparaţia cu imaginile tradiţionale din epopee o facem urmînd o metodă filologică[12].

A) *Imagini şi percepţii de obiectivare şi distanţare.* Raportînd elementele imagistice din această categorie la teoria ierarhiei simţurilor, anticipată de Aristotel şi dezvoltată de moderni (T. Vianu), constatăm predominanţa imaginilor ce ţin de simţurile superioare: *văz, auz.*

În cadrul acestei clase, observăm tipuri de intensităţi şi tonuri diferite, precum şi frecvenţa unor epitete fixe, preluate în general din repertoriul homeric tradiţional (figuri convenţional-ornamentale, folosite ca podoabă — „ornatus" — cu un efect global şi contextual, dar care arată în ce măsură prelucrează Sapho tradiţia poeziei înalte).

Multe epitete descriptive, preluate de Sapho, sînt specifice în epopee episoadelor exotice (de exemplu ambianţa care-o înconjoară pe Circe sau pe Calipso), descrierilor de interior (de exemplu palatul lui Alcinou, al

---

găsi, în primul rînd, în starea fragmentară a textelor safice transmise de tradiţie, care, desigur, face dificile asemenea încercări.

[10] Comparaţia cu Hesiod ar oferi, de asemenea, un material valoros în problema tratată.

[11] Spaţiul nu ne permite o prezentare teoretică a conceptelor cu care operăm. Vezi în acest sens R. Wellek şi A. Warren, *Teoria literaturii,* Bucureşti, 1967, p. 245—279; T. Vianu, *Problemele metaforei,* în *Studii de stilistică,* Bucureşti, 1968, p. 301 şi urm.; Müller, *Psihologie der Kunst,* Leipzig—Berlin, Teubner, 1923; L. Rusu, *Estetica poeziei lirice,* Bucureşti, 1968, p. 175—177; C. F. A. Pantin, *Raporturile dintre ştiinţe,* Bucureşti, 1972, passim; E. Papu, *Evoluţia formelor genului liric,* Bucureşti, 1968.

[12] „De la cuvînt trebuie să plecăm ca să descoperim modalitatea de plăsmuire a imaginii poetice" (L. Rusu, *op. cit.,* Bucureşti, 1968, p. 175).

lui Menelau sau Nestor), descrierii personajelor feminine — zeițe sau muritoare (Nausicaa, Elena, Penelopa, Atena etc.) — sau descrierilor de îmbrăcăminte, vase, arme.

Apar frecvent epitete pentru culori, dar într-o gamă cromatică restrînsă. Ele țin de o manieră literară consacrată căreia tradiția îi conferise anumite funcții valorice, așa cum se întîmplă și în producțiile folclorice. Culorile frecvente sînt: λευκός[13] „alb" (p. ext. strălucitor, clar, pur, limpede), μέλας[14] „negru" (p. ext. îndurerat, sumbru, rău), πορφύρειος (la Homer adjectivul πορφύρειος este pus în legătură în primul rînd cu subst. ὁ πορφύρεος „lucru sumbru, moarte", așa încît are înțelesul de „agitat, sumbru"[15], referindu-se de cele mai multe ori la marea agitată de furtună sau la moartea survenită în luptă și foarte rar, într-o fază mai tîrzie, probabil, este pus în legătură cu subst. ἡ πορφύρα „purpură" avînd înțelesul de „roșu-purpuriu, strălucitor"[16], sens pe care îl are de regulă în poezia safică), sau epitete ce denotă îmbinarea culorilor: ποικίλος[17] „pestriț" (lat. *varius*), ἀνθεμόεις[18] „înflorit, de culoarea florilor" (p. ext. ornat, brodat cu flori). Mult mai frecvent decît la Homer, apare la Sapho în diverse combinații imagistice, motivul cununilor de flori, al rozelor, ghirlandelor (ἄνθος, ῥόδος, στέφανος)[19] ca expresie a sentimentului de comuniune spirituală, de iubire și desfătare împărtășită. Frecvent apar atît la Homer cît și la Sapho materialele cu efect cromatic, sau care sugerează bogăția, abundența: δαιδάλλων χρυσῷ τε καὶ ἀργυρῷ ἠδ' ἐλέφαντι „lucrat din aur, argint și fildeș", δόμον χρύσιον „casa de aur"[20], etc.

Iată și o serie de abstracte, sugerînd frumusețea, delicatețea, grația, frecvente la Homer și Sapho: λεπτόν[21] „subțire-delicat" (despre materiale, îmbrăcăminte), ἄταλος[22] „fraged-delicat" (despre piele, corp), χαρίεις[23], ἵμερος[24], ἔρατος[25] „grațios, îmbietor, fermecător". Din aceeași

[13] Hom. Hach: *Il.* III, 103; XIV, 185; XXIII, 268; XXIII, 282; *Od.* VI, 45; V, 70; X, 94; XVIII, 196, 198 etc.; Sapho, Reinach: frg. **16; 75; 136; 140** etc.

[14] Hom. Hach: *Il.* I, 300; IV, 277; XVI, 350; XXIV, 94; *Od.* I, 423; II, 430; XIV, 12; XVIII, 306; XXIV, 127, 315 etc.; Sapho, Reinach: frg. **1; 27; 31; 59; 75** etc.

[15] Hom. Hach: *Il.* I, 482; V, 83; XVI, 334, 391; XXI, 326; *Od.* II, 428; XI, 242; XIII, 85; etc.

[16] Hom. Hach: *Il.* XI, 26; XVII, 547 etc.; Sapho, Reinach: frg. **56; 61; 92; 113.**

[17] Hom. Hach: *Il.* IV, 432; V, 735; X, 30; XIV, 215; XVI, 134; *Od.* I, 132; VIII, 448 etc.; Sapho, Reinach: frg. **1; 13; 56.**

[18] Hom. Hach: *Il.* II, 467, 695; XXIII, 885; *Od.* III, 440; XXIV, 275 etc.; Sapho, Reinach: frg. **96; 141** etc.

[19] Sapho, Reinach: frg. **63; 70; 75; 85; 92; 93; 96; 113; 140; 151.**

[20] Hom. Hach: *Il.* IV, 2, 141; V, 582, 730; VI, 48; VIII, 436; *Od.* I, 142, 165; III, 41, 274 etc.; Sapho, Reinach: frg. **1; 56; 139** etc.

[21] Hom. Hach: *Il.* XVIII, 595; XX, 275, 276; *Od.* II, 95; VII, 97 etc.; Sapho, Reinach: frg. **2; 96** etc.

[22] Hom. Hach: *Il.* III, 371; XVII, 49; XIX, 92; *Od.* XXII, 16 etc.; Sapho, Reinach: frg. **72; 85; 93; 140; 147; 151** etc.

[23] Hom. Hach: *Il.* V, 905; VI, 271; XVI, 798; XVIII, 24; XX, 403; XXIV, 348; *Od.* V, 231; X, 279 etc.; Sapho, Reinach: frg. **56; 108** etc.

[24] Hom. Hach: *Il.* III, 446; V, 429; XI, 89; XIV, 198; *Od.* I, 421; XVIII, 194 etc.; Sapho, Reinach: frg. **2; 28; 95; 96; 160** etc.

[25] Hom. Hach: *Il.* 11, 21; III, 64 etc.; Sapho, Reinach: frg. **27; 85; 93; 151.** Acest adjectiv concurează la amîndoi autorii cu adj. φίλος.

sferă determinativă Sapho foloseşte în plus faţă de Homer adj. ἄβρος[26] „tandru, delicat, graţios" (referitor la persoane). Faţă de Homer, Sapho întrebuinţează sau îmbogăţeşte aceste sinonime făcînd deosebiri şi mai nete de nuanţă, notaţii specifice pentru ambianţa rafinată, pur feminină din jurul poetei.

Comparînd cele două texte constatăm că epitetele comune pot să apară la Homer şi Sapho exact în aceeaşi expresie, sau că aceeaşi imagine de ansamblu este redată prin sinonime cu valori calitativ deosebite. Dar, adeseori, folosirea aceluiaşi determinativ este asociată cu noţiuni diferite, datorită unor ambianţe spirituale şi poematice diferite.

Epitetele zeilor sînt în general aceleaşi dar uneori Sapho, păstrînd un atribut al divinităţii, îl îmbogăţeşte faţă de epopee: expresia homerică δολόεσσα Κυθέρεια „vicleana zeiţă din Kythera" devine la Sapho: δολόπλοκη Ἀφροδίτη[27] „Afrodita cea care împleteşte, urzeşte vicleşuguri". Sapho transferă, deasemenea, epitetul de la o divinitate la alta, suscitînd imagini îndrăzneţe. Astfel, imaginea Fροδοδάκτυλος σελάννα[28] „luna cu degetele trandafirii" derivă din expresia homerică Ῥοδοδάκτυλος Ἠώς[29]. Imaginea la Sapho nu mai implică referirea la trandafiriul intens, roşietic, al aurorei, ca la Homer. Asocierea determinativului cu luna şi referinţele din context la strălucirea stelelor insinuează nuanţa de galben trandafiriu, de luminozitate, sugerînd mai mult „clarul de lună" care luminează „marea sărată şi cîmpiile înflorite".

Frecvent apar la Sapho modificări în structura compuselor, pe linia idealizării: homericul εὐστέφανος Κυθέρεια[30] „Cypris cu coroana frumoasă" apare la Sapho Χρυσοστέφαν' Ἀφρόδιτα[31] „Afrodita încununată cu aur". În general Sapho substituie în epitetele compuse determinativul εὐ-prin χρύσο- (înlocuind εὐ- „bun, excelent" prin elementul valoric χρύσο- „de aur"), semantem cu referinţe multiple: frumuseţe, strălucire, lucru de preţ (prin asocierea cu sugestia de puritate, specifică aurului în comparaţie cu alte metale).

Multe epitete tradiţionale capătă la Sapho valenţe morale: astfel χρυσύς[32] „de aur" şi chiar simpla determinare comparativă ἴσος θέοισιν „asemeni, asemănător, zeilor" la Homer califica fie vitejia, fie frumuseţea fizică a unui erou. La Sapho ea defineşte o calitate a fericirii, o atitudine de contemplare liniştită — ἴσος θέοισιν ... / ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἆδυ φωνείσας ὐπακούει[33] „asemeni zeilor, aşezat în faţa ta, te priveşte de aproape, şi îţi ascultă vocea dulce" — şi o stare psihică de împlinire divină. Persoana nefiind precizată, expresia implică un caracter general.

---

[26] Sapho, Reinach: frg. **5; 56; 140; 152; 175** etc.
[27] Sapho, Reinach: frg. **1, 149.**
[28] Sapho, Reinach: frg. **96.**
[29] Hom. Hach: *Il.* VI, 175; *Od.* II, 1; XXIII, 241 etc.
[30] Hom. Hach: *Od.* VIII, 193; 267 etc.
[31] Sapho, Reinach: frg. **22.**
[32] Vezi în acest sens şi expresia safică: χρύσω χρυσοτέρα „mai aurită decît aurul" (frg. **139** Reinach).
[33] Sapho, Reinach: frg. **2.**

Ea sugerează un ideal ontologic, un fel de a fi (cf. „eritis sicut dei" din Noul Testament).

Unele imagini apar la Sapho în tipare homerice, fără a lipsi însă nota originală. De exemplu: ὤκεες στροῦθοι περὶ γᾶς μελαίνας,/πυκνα δίννεντες πτέρ' ἀπ' ὠράνωἴθε/ρος διὰ μέσσω[34] „Şi lebede iuţi rotind deasupra gliei negre dese aripi, te poartă din cer spre pămînt, tăind seninul". Această referire la păsările care o purtau pe Afrodita este o prelucrare a versului homeric: 'Ενθ'/ ἐπιδινηθέντε τιναξάσθην πτερὰ πυκνα...[35] „rotindu-se băteau din aripile dese" în care se descriu cei doi vulturi pe care îi trimite Zeus în adunarea poporului din Itaca. La Sapho πύκνα δίννεντες πτερα „rotindu-şi aripile în mişcări dese" creează imaginea de străbatere aeriană, într-o mişcare rapidă şi coordonată, întregită prin menţionarea direcţiei de zbor — ἀπ' ὠράνω' ἴθερος διὰ μέσσω... περὶ γᾶς μελαίνας „din cer prin văzduh deasupra pămîntului negru". La Homer expresia, întregită de verbul τιναξάσθην, creează doar imaginea unui zbucium animalic: lupta dintre cei doi vulturi δρυψαμένω δ'ὄνυχεσσι παρειάς ἀμφί τε δειράς „sfîşiindu-şi cu ghiarele grumajii şi obrajii", vestind pieirea peţitorilor: ὄσσοντο δ'ὄλεθρον. Nu numai expresia în sine reprezintă o inovaţie faţă de Homer, ci chiar şi motivul epifaniei care motivează imaginea (frg. 1 Reinach — *Imn către Afrodita*). Epifania cuprinde reprezentarea vizual cinetică a zborului Afroditei prin văzduh... πάτρος δέ δόμον λίποισα/ χρύσιον ἦλθες/ ἄρμ' ὐπασδεύξαισα· κάλοι δὲ σ'ἄγον/ πύκνα δίννεντες πτέρ' ἀπ' ὠράνω' ἴθε/ρος διὰ μέσσω[36].

Motivul zborului unei divinităţi din cer sau din Olimp spre pămînt este propriu poeziei homerice[37]. Dar Sapho îl revalorizează adăugîndu-i următoarele nuanţe:

— epifania introdusă într-o poezie cu temă erotică, dezvoltată sub forma unui cîntec religios de invocare: Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' 'Αφρόδιτα/παῖ Δίος δολόπλοκε, λίσσομαί σε/...[38];

— rotirea lebedelor, păsări care simbolizau senzualitatea;

— contrastul cromatic: carul de aur, lebedele albe, pămîntul negru.

Deci prin acumularea de imagini parţiale, în mişcare, se ajunge într-un poem safic la constituirea unor imagini-temă, imagini globale, sau situaţii concret simbolice.

Din diferite îmbinări Sapho creează imagini originale: ὀφθάλμοισι μέλαις χύτ' ἄωρος...[39] „somnul răspîndit peste ochii negri" — este una din reprezentările complexe şi interesante. Aici întunericul se materializează, este răspîndit peste ochii întunecaţi, prinşi de robia somnului. Figura este hipalage. Expresia poate fi pusă în legătură cu imaginile homerice

---

[34] Sapho, Reinach: frg. **1**.

[35] Hom. Hach: *Od.* II, 151.

[36] „... părăsind palatul tatălui ceresc, / veneai în auritul car. / Frumoase lebede iuţi, / fluturînd deasupra gliei negre dese aripi, / tocmai de sus, din cer, te purtau,/ tăind seninul".

[37] Hom. Hach.: *Il.* XVII, 425; XII, 381 etc.

[38] „Nemuritoare Afrodită, / cu jilţul străluminat, de fildeş, / copilă vicleană a lui Zeus, / *te rog fierbinte...*".

[39] Sapho, Reinach: frg. **59**.

de genul: ὕπνον ἡδύν ἐπὶ βλεφάροισι βάλε(ἔπιπτεν, ἔχευεν)[40] „îi picură pe pleoapă somnul dulce". La Sapho în locul lui ὕπνος ἡδύς „somnul dulce" apare ἄωρος, mult mai nuanțat. Hipnoza nu coboară doar asupra pleoapelor, ci năpădește ochii și făptura, motivînd transferul îndrăzneț: „somn *prematur*, negru" (ca un întuneric lăuntric). De fapt pierzîndu-se contextul, la Sapho avem aici un exemplu de imagine ambiguă, dintre cele care vor continua să primească mereu alte interpretări.

Adeseori imaginile de obiectivare încep să se personalizeze, să capete o nuanță și o semnificație proprie, ele sugerînd o stare sufletească de osmoză cu stările naturii. De exemplu frg. 4 Reinach. — ᴗ — ᴗ — ᴗᴗ ἀμφὶ δ'ὕδωρ/ — ᴗ — ψῦχρον κέλάδει δι' ὕσδων/μαλίνων, αἰθυσσομένων δέ φύλλων κῶμα κατάρρει[41]. Întreaga serie de percepții sugerează căldura și moleșeala unei zile de vară, într-o îmbinare de imagini *kinestezice*, auditive și vizual-tactile. Este un exemplu concludent de detașare. Fenomenul psihic și starea interioară au fost transferate în mediul ambiant al naturii. Un impuls primordial este transformat în proces determinativ, iar această cauză, interiorizată, produce fenomenul psihic κῶμα, „somnul greu". Astfel, somnul materializat coboară din frunze. Cauzalitatea se manifestă pe două planuri: murmurul apei și freamătul frunzelor (două serii de percepții). În exprimare, însă, somnul apare legat doar de freamătul frunzelor, probabil prin valența adjectivului ψῦχρος, care se reliefează prin contrast cu κώμα. Apa rece ca gheața s-a disociat de insinuarea directă a somnului. Imaginea senzorială globală este disociată în două componente: 1) sugestia unei ape reci, cristaline, care produce un zgomot de ploaie sau de izvor neîntrerupt prin frunze; 2) în prelungire, senzația insinuantă a somnului, care curge de pe frunze și închide sau întregește ciclul de ansamblu al percepției senzoriale. La Homer, de regulă, somnul este darul unui zeu, provocat, așadar, dinafară: ὕπνον ἡδύν ἐπὶ βλεφάροισι βάλε γλαυκῶπις Ἀθήνη[42]. La Sapho, el devine un fenomen psihic, cel mult provocat de mediul ambiant.

O tendință de interiorizare mai puternică se observă în asocierea unor reprezentări din planul lumii exterioare cu stări sufletești. Ele nu sînt propriu-zise comparații sau metafore, dar reprezintă mai mult decît o simplă alăturare ornamentală de obiecte sau imagini, așa cum întîlnim la Homer. De exemplu frg. 74 Reinach: Δέδυκε μὲν ἁ σελάννα καὶ Πληίαδες, μέσαι δὲ/νύκτες, παρὰ δ' ἔρχετ' ὥρα, ἔγω δὲ μόνα κατεύδω[43]. Sapho nu se compară cu cerul singuratic părăsit de lună și Pleiade, nici nu personifică cerul prin transferul propriilor trăiri, dar asocierea celor două planuri devine sugestiv-simbolică. Cerul însingurat ajunge complice

---

[40] Hom. Hach: *Od.* I 363–364; II, 395, 398; XVIII, 188; XXIII, 309.

[41] „Vîntul tainic unda rece o-nfioară / Prin ramuri trece-un murmur cîntător. / molcom frunzele s-alină și din ele-n / picur dulce / Somnul negru-ncet coboară."

[42] Hom. Hach: *Od.* I, 364.

[43] „Iată și luna-i apusă. / Pleiadele sus, miezul de noapte-l arată. / Orele trec, lunecînd dupolaltă. / Singură eu, numai eu mă chinui / singură". Acest fragment a fost delimitat de diverșii autori în două feluri. O parte dintre ei (de exemplu Reinach) asociază — σελάννα καὶ πληίαδες — în aceeași sintagmă dînd textului înțelesul: „apusă e luna și pleiadele, este miezul nopții etc." Alții (de exemplu Diehl) despart cele două cuvinte, astfel încît textul la ei primește înțelesul: „Apusă e luna, Pleiadele indică miezul nopții".

al durerii celei singuratice. Contemplarea singurătății cerului echilibrează propria-i singurătate. Această meditație face parte din seria de imagini prin care se obiectivează chinul, sînt mai degrabă imagini de alinare, de κάθαρσις.

Intenționalitatea, nota personală, se remarcă și în relațiile asociative ce merg spre desprinderea unui obiect din ansamblu. De ex. fragmentul **96** Reinach: νῦν δέ Λύδαισιν ἐνπρέπεται γυναί/κεσσιν, ὤς ποτ' ἀελίω/ δύντος ἀ Fροδοδάκτυλος σελάννα/ παντα περρέχοισ' ἄστρα φάος δ' ἐπί/σχει θάλασσαν ἐπ' ἀλμύραν/ ἴσως καὶ πολυανθέμοις ἀρούραις[44]. Se exprimă prin verbul ἐνπρέπεται însuși fenomenul de desprindere, explicat apoi pe planul imaginii vizuale a lunii care eclipsează stelele.

Aceeași detașare a motivului selenar apare în fragmentul **3** Reinach: ἄστερες μὲν ἀμφὶ κάλαν σελάνναν/ ἀψ ἀπυκρύπτοισι φάεννον εἶδος/ ὄπποτα πλήθοισα μάλιστα λάμπηι/γᾶν ἐπ' ἀμαυραν[45]. De observat și aici contrastul de intensitate care comportă și sugestii cromatice.

Detașarea prin singularizare apare într-o metaforă caracteristică epitalamului (frg. **112** Reinach): οἶον τὸ γλυκύμαλον ἐρεύθεται ἄκρωι ἐπ' ὕσδωι, ἄκρον ἔπ' ἀκροτάτωι, λελάθοντο δὲ μαλοδρόπηες; οὐ μὰν ἐκλελάθοντ' ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι[46].

Deosebit de interesante la Sapho sînt sinesteziile. Fragmentul **96** Reinach este bogat în asemenea imagini. Arignota îndepărtată în Lydia își cheamă prietenele: κῆθυ δ'ἔλθην ἄμμ' ὄξυ βόαι, τά δ'οὐ/νῶντ' ἄπυστα νύξ πολύως γαρύει δι'ἄλος πυ-υ--[47]. Într-o atmosferă nocturnă, fragmentul cuprinde sugerarea unor fantasme ale absenței. Vocea străbate depărtarea, o străbatere dureroasă. Nu știm dacă la acea dată o asemenea imagine era deja o *katahreză* (metaforă tocită). Compararea cu alte texte ale epocii clarifică numai parțial problema, în lipsa unor specimene de limbă vorbită.

Ca o primă concluzie la analiza imaginilor din această categorie, observăm că ele se încadrează într-o modalitate specifică poetei, se leagă de o percepere senină, luminoasă, a lumii exterioare, de nevoia unei alinări sau *katharsis*, obținută printr-un efort, uneori dureros, de obiectivare.

B. *Percepții prin care se manifestă sintetic stările interioare, expresia pasiunii.* Această categorie de imagini se leagă de o tendință mai nouă a lirismului grec — dezvoltarea poeziei subiective. Fragmentele de acest gen sînt cele mai importante și mai personale la Sapho. Ele nu se mai construiesc totdeauna în tipare convenționale ci sînt expresia unei intense pasiuni, care pleacă de la impulsul aproape copilăresc: καὶ ποθήω, καὶ

[44] „Acum ea strălucește printre femeile Lydiei, așa cum, atunci cînd soarele apune, luna cu degetele trandafirii, eclipsează toate stelele și revarsă strălucirea ei pe marea sărată și pe cîmpiile înflorite".

[45] „Stelele, grupate în jurul lunii preafrumoase, își ascund iar fața lor luminoasă, pînă cînd astrul împlinindu-se, cît mai presus strălucește deasupra pămîntului sumbru".

[46] „Un singur măr se înroșește pe vîrful unei crengi. Oare l-au uitat culegătorii? Nu, nu l-au uitat, ei n-au putut să-l ajungă".

[47] „Cu o voce ascuțită, ea ne cheamă să venim, iar chemarea ei misterioasă, noaptea cu mii de urechi o tot repetă, peste mările care ne despart".

μάομαι[48] „eu doresc, doresc cu pasiune". Sapho a obiectivat în amănunt pasiunea fără să atenueze chinul ei zadarnic (sau „nerezolvat"). Ex. frg: — ∪ κάτ ἔμον στάλαγμον[49] „în durerea mea care curge picătură cu picătură" este imaginea complementară somnului liniştilor din cealaltă categorie de metafore.

Există în fragmentele poetei cîteva imagini care ne dezvăluie un Eros insinuant cum este şi Zburătorul din tradiţia folclorică românească: ὄτα πάννυχος ἄσφι κατάγρει[50]. „Dorinţa zboară nesigur în jur, plutind". Imaginea plutirii, a zborului nesigur implică nuanţa unui sentiment ce n-a pus încă stăpînire pe întreaga făptură dar se insinuează profund. Expresiile: οὐκ οἶδ' ὄττι θέω; δύο μοι τά νοήμματα[51] „nu ştiu ce vreau", „sînt două cugete în mine", sugerează imposibilitatea unei autodefiniri şi intensitatea unor dedublări.

Un procedeu similar de reliefare hiperbolică a stării interioare, pornind de la o reacţie fiziologică, îl găsim în expresia ψῦχρος μὲν ἐγένετο θῦμος[52] „sufletul se răceşte, îngheaţă", senzaţie care exprimă totodată frica, dilema.

Dar de cele mai multe ori pasiunea la Sapho apare în toată intensitatea ei „ca un neaşteptat factor de tulburare a echilibrului raţional... ca o capitulare a conştiinţei personale"[53].

Pasiunea devine, aşa cum ne putem aştepta, un foc care arde "Οπταις' ἄμμε υ-[54] „tu ne arzi (ne usuci)". Dar se merge mai departe într-o gradaţie lucidă. Eros distruge: ὄν δ'ἔφλυξας ἔμαν φρένα καιομέναν πόθωι[55] „Tu ai aprins în sufletul meu o dorinţă care îl devorează": ἰμέρωι λέπτον ποι φρένα κῆρ δ'ἄσαι βορῆται[56] „dorinţa îi apasă inima, amărăciunea îi umbreşte sufletul".

Aceleaşi caracteristici, acelaşi mod de a prezenta dorinţa şi iubirea apar în *metafore tematice* care definesc Erosul. Se succedă în special imagini din sfera simţurilor tactil şi gustativ sau metafore cu funcţie contextuală. Iată imaginile împrumutate în special forţelor oarbe ale naturii: "Ερος δηὖτέ μ'ὁ λυσιμέλης δόνει/ γλυκύπικρον ἀμάχανον ὄρπετον[57].

Verbul δονέω înseamnă mai exact „mă vînzoleşte", „mă clatină", se aplică vîntului, şi tăunului care alungă animalele. Era deci o formă populară foarte sugestivă. Este interesant în această metaforă *oxymoron*-ul γλυκύπικρον „Eros dulce-amar". "Ορπετον este un fel de sinecdocă — înseamnă „reptilă", animalul care nu poate fi prins în cursă, faţă de care

---

[48] S a p h o, Reinach: frg. **14**.
[49] S a p h o, Reinach: frg. **10**.
[50] S a p h o, Reinach: frg. **135**. Textul fiind distrus, în parte, Reinach şi Berk presupun cuvîntul ἄωρος (somnul) iar Diehl cuvîntul πόθος (dorinţă).
[51] S a p h o, Reinach: frg. **45**.
[52] S a p h o, Reinach: frg. **8**.
[53] E. P a p u, *op. cit.*, p. 116.
[54] S a p h o, Reinach, frg. **20**.
[55] S a p h o, Reinach, frg. **46**.
[56] S a p h o, Reinach, frg. **96**.
[57] S a p h o, Reinach, frg. **97—98**; „Din nou Eros, care îmi dislocă mădularele, mă tortureazǎ, dulce-amar, reptilă invincibilă."

vicleșugurile sînt neputincioase. Epitalamul 113 Reinach cuprinde aceeași temă imagistică, transpusă în domeniul naturii: Οἴαν τάν ὑάκινθον ἐν ὄρρεσι ποίμενες ἄνδρες πόσσι καταστείβοισι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος κάππεσε...[58] Iubirea în formele ei paroxistice nu o înalță, ci o ține legată la pămînt, cum doborîți la pămînt rămîn și stejarii în urma uraganului și floarea de iacint zdrobită de picioarele păstorilor.

Imaginile analizate pînă acum fac parte din fragmentele care au ajuns la noi mutilate, astfel încît nu le mai putem lega de contextul lor.

Fragmentul 2 Reinach — transmis și comentat de autorul tratatului *Despre sublim* — s-a păstrat aproape integral, lipsind doar ultimele trei versuri. Găsim aici, exemplar îmbinate, imagini și percepții din ambele categorii.

Poemul cuprinde două părți: partea întîi este reprezentarea vizual-globală a celor doi tineri fericiți în tabloul întregit de două imagini auditive: ἄδυ φωνείσας; γελαίσας ἰμέροεν „glăsuind dulce" și „rîzînd suav în rîs îmbietor". Motivul a două divinități care stau față în față (așa cum se întîlnește în monumentele de artă plastică — desene pe vase, frontoane), cu atitudini contemplative, este aplicat de poetă cuplului de îndrăgostiți.

Partea a doua descrie complexitatea stărilor pasionale, provocată de contemplarea cuplului fericit din partea întîi, alcătuind simptomele unei crize erotice. De la *primul șoc* („face să-mi zvîcnească inima în piept"), se trece la senzația de *spaimă* („nu-mi mai ajunge în gîtlej nici un cuvînt") (este imaginea articulării zadarnice a unui sunet; încercarea de a vorbi: „limba mi se rupe"...). Se ajunge apoi la momentul culminant de *febră și emoție puternică*: „un foc subtil îmi curge sub piele... cu ochii nu mai văd nimic, urechile îmi vîjîie..." În sfîrșit, *epuizarea*: „sudori mă scaldă... sînt cuprinsă toată de tremur... mai palidă decît iarba... mi se pare că-s pe moarte".

L o n g i n remarcă descrierea pasiunii prin alegerea manifestărilor de vîrf (τὰ ἄκρα), a celor de maximă intensitate (τὰ ὑπερτεταμενα), a stărilor contradictorii ale iubirii, îmbinate dinamic (ἔκλεξαι[59]). Analizînd poemul, ne impresionează desfășurarea gradată, in crescendo, a imaginilor confesionale, ca și cum emoțiile s-ar succeda inexorabil. Gradația rezumă în fond diferitele stări, ce tind toate să-i desființeze făptura.

Există în această categorie de imagini și cîteva expresii care l-ar putea aminti pe Homer. Dar asemănarea se reduce la scheletul imaginii, la modalitate. Ele diferă atît de mult în vocabular, în sfera de referință, în semnificație și context, încît reiese din analiza lor puternica originalitate a poetei. Iată, de exemplu, în fragmentul 1 Reinach, motivul *epifaniei*. Poeta se adresează către Afrodita: αἴ ποτα κἀτέρωτα/ τᾶς ἔμας αὔδως άίοισα πήλυι/ ἔκλυες/ . . . ἔλθε μοι καὶ νῦν . . . ὄσσα θῦμος ἴμέρρει, τέλεσον[60].

---

[58] „Așa cum păstorii văd în munți un iacint călcat în picioare, floarea purpurie zdrobită la pămînt...".

[59] L o n g i n, *op. cit.*

[60] „Dacă și alteori, glasul meu auzindu-l departe, acolo, tu primeai să m-asculți... vino dar și acum la mine ... tot ce sufletu-mi dorește, îndeplinește-mi".

Frazele se apropie ca modalitate de invocarea lui Apolo în *Iliada* I, 453—455: ἔμεν/ δή ποτ' ἐμοῦ παρος ἔκλυες εὐξαμένοιο,... ἠδ' ἔτι καὶ νῦν μοι τόδ' ἐπικρήηνον ἐ/έλδορ[61].

Verbul ἔκλυες apare la Homer şi Sapho în aceeaşi formă. Dar verbul participial εὔχομαι este înlocuit de Sapho prin substantiv: τᾶς ἔμας ἀίοισα πήλυι. Prin aceasta se renunţă la complementul direct din expresia homerică: πότον ἐμοῦ — ἔκλυες. Adverbul homeric πάρος este înlocuit de Sapho prin πότα şi accentuat prin ἐτέρωτα care marchează frecvenţa acţiunii. În a doua parte a expresiei în ambele texte apare imperativul, dar Homer foloseşte verbul ἐπικραιαίνω iar Sapho τελέω. În timp ce la Homer întîlnim aici o formulă tradiţională, stereotipă, de adresare către divinitate, la Sapho ea devine o imagine de obiectivizare a pasiunii. Sapho se adresează Afroditei; expresia chemării se asociază cu expresia chinului: χαλέπαν δέ λῦσον ἐκ μερίμναν. Atît la Homer cît şi la Sapho există *motivul stejarului de munte,* bătut de vînturi. Dar în timp ce la Homer el rămîne o simplă comparaţie, pentru a slăvi forţa războinică (*Iliada* XII, 132—135): ... ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι, αἴτ,' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα, ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι[62]. la Sapho el devine o metaforă a *Erosului excesiv:* 'Ετίναξεν ἔμας φρένας/"Ερος ὡς ἄνεμος/ κατ' ὄρος δρύσιν ἐμπέσων[63].

Există şi o permutare între subiect şi complementul direct. La Homer *stejarii* (subiectul) rabdă bătaia vîntului. La Sapho vîntul e subiect, iar *stejarii* sînt doborîţi de vînt; e metafora distrugerii şi nu a rezistenţei. Şi la Homer procedeul prin care se redă puterea unui sentiment este sugerată prin descrierea unor simptome fiziologice, cum ar fi groaza şi frica în faţa duşmanului: Τρῶας δέ τρόμος αἰνός ὑπήλυθε γυῖα ἕκαστον/"Εκτορι τ'αὐτῷ θυμός ἐνι στήθεσισ πάτασσεν[64] (*Iliada* VIII, 215—216). La Sapho tremurul, inima care zvîcneşte cu putere exprimă pasiunea, în diferitele-i faze. Zvîcnirea inimii reprezintă la Sapho primul şoc, iar τρόμος o manifestare a fazei de vîrf[65]. De fapt şi la Homer θυμὸς πάτασσεν, spasmul inimii, se referă la Hector, deci o fază mai puţin accentuată, iar τρόμος la Τρῶας.

Din analiza imaginilor de acest gen, chiar a celor care au o oarecare asemănare formală cu Homer, reiese aşadar originalitatea neîndoielnică a poetei.

---

[61] „Cum înainte mi-ai dat ascultare la ruga rostită (...) Iată şi-acum fierbinte te rog, împlineşte-mi dorinţa" (trad. G. Murnu).

[62] „Cum stau deşi pe munte stejarii cu crestele-nalte / Care-ncleştate-n adîncuri avînd rădăcinile-ntinse / Rabdă şi ziua şi noaptea bătaia de ploi şi de vînturi... / Tot aşa cei doi viteji" (trad. G. Murnu).

[63] Sapho, Reinach: frg. 44: „Din nou Eros a sfîşiat sufletul meu, vîntul care în munţi se abate asupra stejarilor...".

[64] „Dar pe troieni ii cuprinde un tremur grozav în tot trupul / Prinsă de teamă se zbate chiar inima-n pieptul lui Hector." (trad. G. Murnu).

[65] Sapho, Reinach, frg. 2.

Concluzii. Din analiza și clasificarea imaginilor și a expresiei percepțiilor senzoriale din fragmentele poetei putem trage următoarele concluzii:

1. Universul poetic cuprinde o gamă foarte largă de imagini și notații senzoriale, de la cele „superioare" pînă la cele „inferioare", repartizate pe două planuri:

a) planul lumii exterioare în care se obiectivează și se alină o stare de spirit;

b) planul lumii interioare, a stărilor pe care le descrie poeta — fără să idealizeze și adeseori fără să tragă concluzii.

2. Efortului de obiectivare în planul naturii îi corespunde o tonalitate senină, strălucitoare, echilibrată, transpusă în imagini preluate uneori din tradiția homerică și hesiodică, dar sensibil îmbogățite, personalizate.

Se observă la Sapho un animism al imaginilor, cu tendință de feminizare: frecvența obiectelor de îmbrăcăminte feminină, deși într-o gamă restrînsă, dar sugestivă; motivul unui dar prețios; abundența trandafiriului (mai ales ca sugestie cromatică); atracția pentru tot ce înseamnă grație, strălucire, rafinament, delicatețe. Însăși poeta declară: "Εγω δέ φίλημμ' ἀβροσύναν, τοῦτο καὶ μοι τὸ λάμπρον ἔρως ἀελίω καὶ τὸ κάλον λέλογχε[66]. „Eu iubesc rafinamentul și mie mi-au fost sortite dorința strălucitoare de soare și frumusețe".

3. Planului interior îi corespunde o tonalitate întunecată, de zbucium, expresia dezechilibrului interior, transpusă într-o formă artistică proprie, de puternică afirmare a elementului subiectiv, anticipînd prin aceasta poezia alexandrină și modernă în sens larg.

4. Modalitatea lirică tradițională se leagă de influența generală a epopeilor și de prelucrarea tradiției folclorice a ritualulilor: epitalamuri, imnuri ș.a.m.d.

Modalitatea lirică inovatoare este determinată de mediul în care a trăit poeta: poziția femeii în viața Lesbosului.

În „confreria" de tinere fete, care învățau arta poeziei și a cîntecului sub îndrumarea poetei, preocupările erau pur feminine: frumusețea, dragostea, adorarea zeiței. Într-un fel această comunitate pregătea tinerele fete în vederea căsătoriei. Atmosfera spirituală din acest mediu și-a pus pecetea asupra elementului subiectiv din opera poetei, de modern patetism aproape.

5. Studiul analitic al imaginilor ne obligă să procedăm la o sinteză a diferitelor tipuri de procedee imagistice prin care, așa cum am încercat să demonstrăm (atît cît ne-a îngăduit starea fragmentară a textului transmis), Sapho reușește să exprime cele mai autentice și personale momente din viața sentimantală, fără să renunțe la obiectivarea specifică poeziei clasice și reușind să imprime unor motive imagistice tradiționale sau chiar unor locuri comune ale poeziei sentimentale, amprenta unor experiențe unice, efortul de voință al contemplării sau al cugetării morale, al renunțării.

[66] Sapho, Reinach, frg. 57. Toate traducerile din Sapho ne aparțin. Am folosit ca texte de bază ediția Hachette pentru Homer (în lucrarea noastră: Hom. Hach: *Il.*, *Od.*) — editor A. Pierron, Paris, f.a. — și ediția Belles Lettres pentru Sapho (în lucrarea noastră: Sapho, Reinach) — editor Th. Reinach, Paris, 1937.

Sapho a inspirat mult poezia antică (Anacreon, Horațiu, Catul), dar mai ales a adus un fel nou de a privi dragostea.

Iată de ce chiar și analiza pur filologică ne permite să completăm și să ridicăm la nivelul generalizărilor un capitol din istoria liricii universale, care va rămîne, încă pentru multă vreme, domeniul de predilecție al controverselor și va rezerva totodată celor care studiază obiectiv fragmentele, satisfacții multiple, surpriza de a descoperi în persoana poetei eoliene una din primele personalități „novatoare" din lirica europeană.

ТРАДИЦИЯ И НОВАТОРСТВО В ПОЭЗИИ САФО. ПОЭТИЧЕСКИЙ ОБРАЗ

(Резюме)

Автор рассматривает поэтические образы поэзии Сафо на уровне соотношения между традицией и новаторством по линии эволюции задушевной поэзии.

Прослеживая поэтические образы отрывков Сафо, констатируем, что они могут быть сгруппированы в две категории. Образы первой категории относятся к восприятию внешнего мира и к его толкованию согласно чувствительности поэтессы. Эти отрывки содержат вообще описание окружающей среды, одежды, сосудов, украшений и т. п. Использованные в этом случае образы являются традиционными, в особенности гомерическими образами, будучи употреблены как простые орнаментальные формы. Так, образы создают светлую, утонченную обстановку, характерную для братств девушек Лесбоса.

Образы второй категории относятся к возникновению и развитию задушевной, лирической поэзии. Это оригинальные, личные образы, приобретающие поэтическую содержательность. Вообще эти образы сумрачные, взволнованные, выражая внутреннее расстройство поэтессы, неосуществленную мучительную любовь. Это образы, созданные поэтессой, сознающей парадокс своего существования. Сафо можно считать одной из первых крупных личностей европейской лирики.

TRADITION AND INNOVATION IN SAPHO'S POETRY. THE POETICAL REPRESENTATION

(Summary)

The authoress attempts a general survey of the poetical images in Sapho's poetry with regard to the relation between tradition and innovation in the evolution of the lyrical poetry.

Analysing the poetical images in Sapho's fragments, they fall into two categories. The first category of images refers to perceiving the external world and interpreting it according to the emotional life of the poetess. These fragments retain, in general, descriptions of the environment, garbs, pottery, jewelry etc. The images used in this respect are traditional, especially Homeric, used as simple, ornamental patterns. Thus, the images render a bright, refined atmosphere which partake of the specific feasts of maids from Lesbos.

The images in the other category relate the appearance and the development of the lyrical poetry. The images are original, personal, poetically substantial. They are, in general, gloomy, struggling images which are a true expression of the poetess lack of inner balance, of her tormenting, unfulfilled love. These are the images of a poetess aware of the paradox of her existence. Sapho may be regarded as one of the first personalities in the Europen lyrical poetry.

MOTIVUL „ROMEI" LA PETRARCA ŞI CASTIGLIONE

ION PULBERE

Amintirea Romei — stăpînă politică a lumii *(Roma caput mundi)* — cunoaşte o lungă eclipsă în conştiinţa oamenilor Evului Mediu. Ea continuă să-şi exercite influenţa asupra oamenilor, însă numai pe plan religios. Spre această Romă împurpurată de sîngele martirilor şi încinsă cu crinii albi ai inocenţei se îndreaptă spre sfîrşitul mileniului I cîntul pelerinilor:

„O Roma nobilis, orbis et domina,
Cumctarum urbium excellentisima,
Roseo martyrum sanguine rubea,
Albis et virginum liliis candida:
Salutem dicimus tibi per omnia,
Te benedicimus: salve per secula".

Dar acest imn pios nu cuprinde nici o vibraţie în faţa oraşului „etern". Pentru pelerin, Roma mai reprezintă „orbis et domina", dar numai în virtutea faptului că ea este oraşul lui Petru, primul şef spiritual al creştinătăţii. Singurul scriitor care a simţit o emoţie la vederea oraşului pustiit de vandali a fost Sf. Augustin: „Urbs tu quondam orbis caput, romani populi sepulcrum es"[1]. Dar tot Augustin opune Romei pămînteşti *(Civitas terrena)*, împărăţie a păcatului, cetatea lui Dumnezeu *(Civitas Dei)*. Opoziţia dintre cele două Rome se accentuează şi mai mult în urma reînvierii ideii „imperiului" roman. În concepţia unor gînditori ai veacurilor XII şi XIV are loc un proces de transmitere a imperiului roman *(translatio imperii)*, poporului german. Ideea transmiterii puterii capătă o fundamentare în dreptul roman, recent repus în valoare de şcoala juridică bologneză. Cel mai vajnic apărător al acestei idei a fost Dante, care a pledat mereu pentru separarea puterii politice de cea spirituală (cf. *De Monarchia*) sau pentru coordonarea lor în vederea realizării unei păci eterne între popoare.

---

[1] Apud Ramiro Ortiz, *„Fortuna Labilis", storia din un motivo medievale*, Bucarest, Cultura Naţională, 1927, p. 107.

Un rol important în deshumarea literaturii antice l-a avut Francesco Petrarca. După 1330 poetul întreprinde o serie de călătorii în Europa apuseană în timpul cărora descoperă lucrări ale scriitorilor latini, necunoscute învățaților din Evul Mediu. Această încercare de repunere în valoare a antichității latine îl duce la un adevărat cult al Romei. Pentru marele poet italian Roma continuă să fie capitala lumii. În ianuarie 1337 face prima sa călătorie la Roma. Ca furat de trecut, Petrarca se confesează: „Am obiceiul, scrie unui prieten, ca după ce străbat vastul oraş să mă odihnesc la termele lui Diocleţian sau să urc pe aceste ruini grandioase: aerul este proaspăt, perspectiva măreață şi nicăieri nu poți găsi atîta linişte și solitudine. Plimbările printre zidurile cetății pe jumătate distruse, odihna pe aceste locuri, totul îmi pune în fața ochilor grămezi de ruine“[2]. Şocul pe care-l resimte marele poet la vederea Romei eterne, a Romei antice transformate în ruine este deosebit de puternic. *Romam in media non invenio Roma* constată cu durere Petrarca. Era şi nu era antica regină a lumii: palatele vechi în care au locuit „oameni iluştri“ le vede părăsite și prăbușite, la fel şi templele şi arcurile de triumf. Cît despre romanii vremii sale, aceştia nu se ruşinau să exercite un trafic josnic cu venerabilele ruine, cu coloanele de marmură pentru a înfrumuseța oraşul Neapole. Cu toată această incurie şi degradare în care se afla Roma, cetatea eternă îi apare poetului demnă şi superbă prin amintirea ei. „Ma chi potrà dubitare, scrie poetul, che l'antico valore di Roma non abbia a risorgere, se esso cominciare a conoscere se medesima“[3].

Un alt moment din istoria acestui cult pentru Roma îl constituie relaţiile lui Petrarca cu Cola de Rienzi. Cei doi se cunosc la Avignon şi se entuziasmează în comun pentru antichitatea romană[4]. Răscoala populaţiei Romei şi instituirea republicii condusă de Cola de Rienzi (1347) îi inspiră poetului una din cele mai frumoase canțone: *Suflet ales*. Roma vremii sale a îmbătrînit; va dormi oare de-apururi fără să vină cineva s-o trezească? („Dormirà sempre, e non fia che la svegli?“). În această notă de elegie antică debutează canțona lui Petrarca. Poetul compară tot timpul prezentul cu trecutul. Trecutul mare şi eroic, prezentul mic şi

---

[2] Apud Pierre de Nolhac, *Pétrarque et l'humanisme*, I, Paris, Champion, 1907, p. 14.

[3] Apud Giorgio Voigt, *Il Risorgimento dell'antichità classica ovvero il primo secolo dell'umanesimo*, I, Firenze, Sonzogno, 1888, p. 54.

[4] Acelaşi Voigt ne dă cîteva informaţii interesante asupra întîlnirii poetului cu Cola de Rienzi: „Un giorno, trovandosi Cola col Petrarca dinanzi alla posta de una vecchia chiesa il primo svolse con gran fuoco e con accese parole il suo disegno di far rivivere l'antice splendore di Roma. Il poeta tremo nell'udir ripetere i suoi medesimi pensieri dalla una bocca di un uomo, che era risoluto a tutto tentare per riuscir nell'impresa. Mi pareva scrisse poco dopo, che un oracolo si fosse fatto sentire nel santuario e che Dio stesso, non un uomo, avesse parlato“, în *op. cit.*, I, p. 55—56.

neputincios. Din fericire, zidurile trecutului glorios mai emană o undă de energetism:

„Străvechii muri de-a căror teamă geme
o lume-ntreagă, cînd şi-aduce-aminte
de vremurile ce ne-au fost lumină,
şi lespezile ce cuprind morminte
a căror faimă, străbătînd prin vreme,
va ţine cît pămîntul va să ţină,
şi toate cîte astăzi sînt ruină,
la tine-aşteaptă dreaptă judecată.
O, Scipioni, o, Brutus, credincioase
de-ajunge vestea slujbei glorioase
la voi, de bună seamă vă desfată!
Şi ce voios se-arată
Fabriţiu pe sub racla ce-l apasă,
strigînd: „O, Romă, vei fi iar frumoasă!"

(trad. Eta Boeriu)

Cu toată lecţia civică a trecutului, Petrarca se lasă uşor pradă amărăciunii pricinuite de spectacolul oferit de contemporanii săi. Tonul amar ne aminteşte de Dante (Cf. *Purgatoriul,* c. VI, V, 76—84). Vremurile s-au ticăloşit în aşa măsură încît oamenii simpli nu mai găsesc „calea către sfinte(le) altare", care din cauza luptelor civile au ajuns „lăcaş de hoţi", în ele făcîndu-şi în chip neruşinat „cuib trădarea". Dezgustul faţă de prezent îl făcea pe Dante să evoce nostalgic trecutul apropiat, „il buon tempo antico". Petrarca situează acest trecut în Roma republicană. S-a scurs mai bine de un mileniu de atunci, însă exemplul lui Scipio sau Brutus nu mai trezeşte ecou în inimile laşe şi ireverenţioase ale „oamenilor noi".

„Passato è già più che'l millesim' anno
che'n lei mancar quell'anime leggiadre
che locata l'avean là dov ' ell ' era.
Ahi *nova gente* oltra mesura altera,
irreverente a tanto ed a tal madre!"

Dar din această lenevie a spiritului şi somnolenţă a voinţei se pot smulge la apelul patriei (Cf. canţona *Italia mia*). Ceea ce-l nelinişteşte aici, în „Italia mea", este sentimentul curgerii neîntrerupte şi rapide a timpului:

„Signor, mirate come'l tempo vola,
e si come la vita
fugge, e la morte n'e sovra le spale".

E interesant cum la Petrarca motivul biblic *vanitas vanitatum* este invocat pentru a-i îndemna la acțiune pe oamenii vremii sale[5].

Motivul Romei capătă noi sensuri în opera lui Petrarca. Mai întîi, unul eroic. Roma Scipionilor și-a impus respectul popoarelor prin fapte de arme. „Neamul lui Marte“ reprezintă pentru oamenii vremii lui Petrarca un exemplu și totodată un reproș. Or, cu ce se îndeletniceau aceștia? Se războiau unii cu alții uitînd că interesul patriei trebuie să fie așezat deasupra oricărei rivalități politice. Un alt sens pe care-l mai primește motivul Romei la Petrarca este unul cultural. Pentru el Roma mai reprezenta și un ideal de cultură: „o lume-ntreagă, cînd și-aduce-aminte / de vremurile ce ne-au fost lumină, / și lespezile ce cuprind morminte / a căror faimă străbătînd prin vreme, / va ține cît pămîntul va să țină“[6]. Noul ideal îi inspira poetului italian un vast plan de repunere în valoare a antichității romane. El este întîiul umanist care urmărește nu numai deshumarea scriitorilor latini, dar își făurește un nou ideal moral și literar plecînd de la ei. Celui mai mare scriitor al Romei republicane, Cicero, i se adresează astfel: „O, creator al elocinței romane, nu numai eu, ci toți cîți ne împodobim cu florile limbii latine, îți mulțumim. Mărturisim cu plăcere că, îndemnați de tine, luminați de lumina ta, călăuziți de exemplul tău, stînd sub auspiciile tale, am ajuns să stăpînim arta scrisului, oricît de neînsemnată ar fi ea în mîinile tale“[7]. Dar Petrarca nu urmărește numai restituirea literară a Romei vechi. Am amintit de șocul care-l suferă la vederea orașului etern transformat în ruine în timpul primei sale călătorii la Roma. Apelul către compatrioții săi pentru a împiedica degradarea acestor relicve scumpe ale trecutului este deosebit de fierbinte: prietenului său Paolo Annibaldi îi cere să restaureze aceste monumente ale trecutului sau să oprească procesul degradării lor[8]. Motivul Romei este identic cu dragostea lui Petrarca pentru Roma veche. Spre această Romă se va îndrepta și iubirea oamenilor Renașterii, spre această Romă a cărei restituire începută de Petrarca va fi dusă de ei pînă la capăt.

E interesant, dar singura voce discordantă din concertul de imnuri adus culturii antice este cea a gînditorului politic florentin Niccolò Machiavelli. Acesta le reproșa italienilor că se ocupau cu restaurarea lucrurilor moarte („resuscitare le cose morte“), a poeziei, picturii și sculpturii. Machiavelli le cere anticilor nu o lecție despre compunerea unui poem

---

[5] În cunoscutele sale *Coplas por la muerte de su padre*, Jorge Manrique tratează motivul în spirit profund creștin, ca implicînd renunțarea la orice iluzie terestră: „Recuerde el alma dormida, / abive el seso y despierte, / contemplando / cómo se passa la vida / cómo se viene la muerte / tan callando“.

[6] Traducere de Eta Boeriu.

[7] Apud T. Vianu, *Antichitatea și literaturile moderne*, „Revista de filologie romanică și germanică“, I (1957), p. 18—19.

[8] Apud P. de Nolhac, I, p. 15: „Va fi o onoare pentru tine salvarea acestor ruine, pentru că ele dovedesc ceea ce a fost altădată gloria neprofanată a Romei“.

sau discurs, ci una de viaţă politică[9]. În plină ruină politică, splendoarea artistică şi literară a Italiei anilor 1500 i se pare un element de corupţie, ba chiar un element care-i făcea pe contemporanii săi să uite primejdia ce le ameninţa patria. Mintea lucidă a gînditorului italian a văzut limpede declinul politic al patriei sale, explicîndu-l prin rafinamentul moravurilor care au slăbit voinţele italienilor făcînd din ei pentru mai multe veacuri supuşii puterilor străine. Moartea lui Machiavelli (1527) coincide cu jefuirea Romei de către trupele imperiale, în timpul căreia dispar multe capodopere ale antichităţii şi renaşterii. Transformarea Romei într-un oraş deşert readuce în actualitate motivul ruinelor. Petrarca constatase inexistenţa Romei vechi în cetatea timpului său: *Romam in media non invenio Roma.*

Motivul Romei este tratat de poeţii secolului al XVI-lea într-o nouă tonalitate, potrivit unei sensibilităţi noi. O surpriză ne oferă apariţia lui la Baldesar Castiglione. De la acest diplomat fin şi părinte spiritual al omului ideal visat de Renaştere, ne-a rămas un sonet în care este perceput cu acuitate sentimentul caducităţii lucrurilor omeneşti:

„Superbi colli, e voi sacre ruine
che'l nome sol di Roma ancor tenete,
ahi che reliquie miserande avete
di tant'anime eccelse e pellegrine!

Teatri, archi, colossi, opre divine,
triomfal pompe, gloriose e liete,
in poca cener pur converse siete,
e fatte al vulgo vil favola vile!

Cosi se ben' un tempo, al tempo guerra
fanno l'opre famose, a passo lento
e l'opre, e nomi insieme, il tempo atterra,
vivrò dunque fra miei martir contento
che, se'l tempo dà fine a ciò ch'è in terra,
darà forsi ancor fine al mio tormento"[10].

---

[9] N. Machiavelli, *Dell'Arte della guerra* în *„Opere"*, VI, 1826, p. 14: „Quante meglio avrebbero fatto quelli, sia detto con pace di tutti a cercare di somigliare gli antichi nelle cose forte ed aspre, non nelle delicate e molli, ed in quelle che facevano sotto il sole, non sotto l'ombra, e pigliare i modi dell'antichità vera e perfetta, non quelli della falsa e corrotta: perchè, poi che questi studi piacquero ai miei Romani, la patria mia rovinò".

[10] În traducerea lui C. D. Zeletin:

„Coline mîndre, sacrelor ruine
Doar numele păstraţi din Roma-ntregii
Pleiade ce-a dat spiritului regii,
Voi, mizere relicve şi puţine!

Coloşi, bolţi, teatre, opere divine,
Triumfătoare, vesele cortegii
Cenuşă sînteţi după sacrilegii,
De rîs mulţimii josnice, străine.

Faimoasa operă o vreme-anume
Sfidează timpul, însă timpul poate
Pe-ncet să-nfrîngă opere şi nume.

Eu mulţumit prin chinuri o să scapăt
Spre moarte! ... Timpul, dînd sfîrşit la toate,
Şi zbuciumului meu va pune capăt".

Ce aduce nou această meditație poetică pe tema ruinelor? Și Petrarca a simțit fiorul antichității așezat pe un bloc de piatră din termele lui Deocletian, însă pentru el „străvechii muri de-a căror teamă geme / o lume-ntreagă“ așteptau pe eliberatorul Romei și Italiei contemporane. Dar acest eliberator așteptat cu aceeași neliniște de Machiavelli n-a mai apărut. Nici Castiglione nu mai crede într-o eventuală apariție a sa. Sonetul lui începe într-o tonalitate gravă și profund elegiacă. Ruinele, aceste „relicve misere“ sînt ceea ce a mai rămas din tot ce au creat acele suflete mari și unice („anime eccelse a pellegrine“). Operele divine ale strămoșilor romani, teatrele și arcurile de triumf au rezistat o vreme, însă pe nesimțite („a passo lento“) timpul pizmaș le-a doborît la pămînt. *Il tempo attera*, timpul prăbușește tot ce este construit de om și îl umilește totodată. Acțiunea nemiloasă a vremii asupra operelor omului reflectă o nouă sensibilitate. Castiglione contemplă îndurerat această convertire în cenușă a operelor de artă faimoase și-și așteaptă senin sfîrșitul suferinței:

„vivrò dunque fra miei martir contento
che se'l tempo dà fine a ciò ch'è in terra,
darà forse ancor fine al mio tormento“.

Cu toată robustețea spiritului său, Castiglione este și el pînă la urmă cuprins de îndoială. Nu mai crede cu fermitate în armonia și valoarea vieții umane: „a passo lento / e l'opre e nomi, il tempo attera“[11].

---

[11] Alta este credința autorului tratatului despre omul de curte desăvîrșit în care există un acord intim al corpului și intelectului! Vorbind despre iubire, unul dintre interlocutorii dialogului, Pietro Bembo, spune: „Iubirea nu este decît o anumită dorință de a te bucura de frumusețe; și deoarece dorința nu rîvnește decît la lucruri cunoscute, întotdeauna cunoașterea va veni înaintea dorinței, care prin firea ei vrea binele, dar e prin sine oarbă și nu-l vede. De aceea firea a rînduit astfel ca fiece virtute cunoscătoare să fie însoțită de o virtute doritoare; și pentru că în sufletul nostru sînt trei feluri de a cunoaște, prin simțuri, prin judecată și prin minte, din simțuri purcede dorința, care la noi e aceeași ca și la animalele iraționale, din rațiune purcede facultatea de a alege, care e proprie omului și din minte, prin care omul poate vorbi cu îngerii, purcede voința. Deci, după cum simțurile nu cunosc decît lucrurile care pot fi simțite, tot așa dorința nu face altceva decît să dorească aceleași lucruri; și după cum mintea nu e îndreptată spre altceva decît spre contemplarea lucrurilor inteligibile, tot așa voința se hrănește numai cu lucruri spirituale. Omul, fiind rațional din fire, așezat ca punct de mijloc între aceste două extreme, poate, prin facultatea de a alege — aplecîndu-se către simțuri sau ridicîndu-se către minte — să se apropie de dorințele uneia sau celeilalte părți. În aceste două feluri deci, poate fi dorită frumusețea, a cărei denumire, aceeași pretutindeni, se potrivește tuturor lucrurilor născute sau făcute ce sînt alcătuite în chip armonios printr-un amestec potrivit, așa precum o cere firea lor“. Baldesar Castiglione, *Curteanul*, traducere, prefață și note de Eta Boeriu. București, E.L.U., 1967, p. 327—8.

МОТИВ РИМА У ПЕТРАРКИ И КАСТИЛЬОНЕ

(Резюме)

Автор прослеживает мотив Рима в поэзии Франческо Петрарки и Балдессара Кастильоне. Вневременный Рим, воодушевленный лишь своей духовностью, становится исторической реальностью во время гуманистов. В поэзии этот мотив нельзя отделить от мотива *fortuna labilis*, присутствующего как у Петрарки, так и у Кастильоне.

LE MOTIF DE ROME CHEZ PÉTRARQUE ET CASTIGLIONE

(Résumé)

L'étude traite le motif de Rome dans la poésie de Pétrarque et de Baldassarre Castiglione. D'une Rome hors du temps, exaltée seulement par sa spiritualité, on arrive avec les humanistes à une Rome devenue réalité historique. Dans la poésie, ce motif fait paire avec celui de la *Fortuna Labilis*, présent chez Pétrarque comme chez Castiglione.

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE (II). FONEMUL ÎN VIZIUNEA DIFERITELOR ŞCOLI ŞI CURENTE LINGVISTICE. RAPORTUL DINTRE FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

I. T. STAN

În prima parte a acestui studiu, publicat în f. 1, 1973, p. 75—98, autorul a prezentat o serie de considerații preliminare despre fonetică și fonologie, teoria psihologistă, școlile fonologice de la Leningrad și Moscova, aportul lui Ferdinand de Saussure la dezvoltarea fonologiei, precum și o parte din teoria funcțională.

În această a doua parte se continuă remarcarea diferitelor contribuții la teoria funcțională, analizîndu-se apoi teoria fizicalistă, teoria ficționalistă, glosematica, descriptivismul american, teoria eteroinvariantă, problema fonemului în lingvistica românească și raportul dintre fonetică și fonologie.

*

Roman Jakobson, considerat fondator al Cercului lingvistic de la Praga alături de N. S. Trubeckoj, dezvoltă o teorie fonologică proprie, cunoscută sub numele de *teoria binară*, denumire ce provine de la evidențierea, în cadrul opozițiilor fonologice, a unei corelații — opoziția binară — în care se reliefează mai multe perechi de foneme. Dezvoltarea tehnicii de studiere acustică a sunetelor vorbirii îl determină pe R. Jakobson să conceapă opozițiile binare pe baze acustice, stabilind nu mai puțin decît 12 opoziții, pe baza trăsăturilor distinctive: *vocal — non-vocal; consonantic — non-consonantic; compact — difuz; întins — destins (tense — lax); sonor — surd; nazal — oral; discontinuu — continuu; strident — atenuat; glotal — non-glotal; grav — acut; bemolat — simplu; diezat — simplu*[1]. R. Jakobson afirmă că trăsăturile distinctive interne, din limbile globului, care stau la baza întregului lexic și a morfologiei limbilor, se reduc la aceste 12 perechi[2].

André Martinet, în cele aproape o sută de studii și articole publicate pînă acum, oferă un spațiu larg problemelor fonologice, în special dezvoltării, îmbogățirii și completării teoriei funcționale. Astfel, prin lucrări

---

[1] Vezi, în acest sens, R. J a k o b s o n, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 128—129.

[2] R. J a k o b s o n, G. M. F a n t, M. H a l l e, *Preliminaries to Speech Analysis*, în „Novoje v lingvistike“, II, Moscova, 1962, p. 210.

ca *Phonology as Functional Phonetics*[3], *Economie des changements phonétiques*[4], *Éléments de linguistique générale*[5], *A Functional View of Language*[6], *La linguistique synchronique*[7], traduse în mai multe limbi, profesorul de la Sorbona aduce o contribuţie incontestabilă la dezvoltarea teoriei funcţionale.

Principiul pertinenţei, larg utilizat în studiile actuale de fonologie, arată A. Martinet, n-a fost niciodată evidenţiat în vechea fonetică; trăsăturile unităţii fonice pot fi pertinente şi non-pertinente. Sînt pertinente acele caracteristici fonice care au o funcţiune distinctivă în limbă. Aşa, de exemplu, durata vocalelor poate avea funcţiune pertinentă într-o limbă şi non-pertinentă în alta; la fel, sonoritatea, palatalizarea, nazalitatea, care pot fi pertinente sau non-pertinente, în funcţie de existenţa sau inexistenţa opoziţiilor. „Aplicarea principiului pertinenţei la materialul fonic al unei limbi permite reliefarea unui anumit număr de unităţi funcţionale, care pot fi alese pentru formarea de cuvinte sau de elemente morfologice distincte. Aceste unităţi funcţionale au primit numele de foneme"[8].

A. Martinet nu este de acord cu definirea fonologiei ca ştiinţă despre foneme; această definire este inexactă, după autor, deoarece: a) trăsăturile fonice pertinente pot caracteriza, în afară de foneme, şi grupuri de foneme numite silabe, b) această definiţie ar putea lăsa impresia că fonologii se interesează în mod absolut numai de ceea ce este pertinent, lăsînd la o parte ceea ce e non-pertinent. Dar fonologul trebuie să studieze diferitele realizări fonice şi, în special, variantele fonemelor şi formele acestor variante. El subliniază că, pe lîngă variantele *combinatorii* sau *individuale*, există aşa-numitele variante *stilistice*, care cuprind la rîndul lor variante *emoţionale*, ce au întotdeauna o foarte netă valoare de informaţie. Astfel, fonologia nu trebuie să se ocupe numai de foneme, ci „nici un detaliu al limbii studiate nu trebuie să-i scape fonologului". Faptele fonice, însă, trebuie corelate întotdeauna cu valoarea lor în limbă. Funcţia distinctivă nu este singulară în fonologie, ci mai există unele trăsături ca sonoritatea şi intensitatea, al căror loc în complexul sonor nu este indiferent din punct de vedere fonologic, de exemplu: *cópii — copíi, ácele — acéle*, sau, exemplul din franceză: *cet enfant est impossible*. În primul exemplu, locul accentului caracterizează cuvîntul, iar în al doilea, „p"-ul emfatic caracterizează întreaga afirmaţie[9].

A. Martinet susţine, în opoziţie cu alţii, că stabilirea inventarului fonemelor unei limbi nu constituie „încoronarea studiilor fonologice", ci e doar primul moment, deoarece fonologul va trebui să dea o definiţie strict fonologică unităţilor funcţionale din cadrul inventarului, reliefînd

---

[3] University of Oxford Press, Londra, 1949.
[4] Berna, 1955.
[5] Paris, 1960.
[6] Oxford, 1962.
[7] Paris, 1968.
[8] A. Martinet, *La linguistique synchronique*, Paris, 1968, p. 47.
[9] A. Martinet, *ibid.*, p. 47—53.

caracteristicile lor pertinente dar fără a exclude (din definiţie) nici una dintre realizările posibile ale fonemului şi să nu „se scape" nici una din caracteristicile pertinente; de exemplu *i* şi *ü* în franceză; dacă *i* este definit ca vocală anterioară şi închisă, nu este suficient, pentru că s-ar putea confunda cu *ü*, ci trebuie remarcată şi non-labializarea.

Referindu-se la ceea ce trebuie înţeles printr-un sistem fonologic, A. Martinet arată că „fonemele nu sînt ceea ce sînt decît prin opoziţie cu alte foneme ale limbii. Fiecare fonem contribuie la determinarea naturii fonologice a vecinelor sale şi el însuşi e determinat prin ele"[10]. Contribuţia fundamentală pe care a adus-o fonologia la cercetările contemporane este cea a principiului pertinenţei, pe baza căruia se stabileşte ceea ce este *identic* şi ceea ce este *diferit* în limbă[11].

Demnă de subliniat este şi contribuţia adusă de A. Martinet la elaborarea principiului comutabilităţii, precizînd că două sunete succesive „nu reprezintă cu certitudine două foneme distincte decît dacă sînt amîndouă comutabile, deci, dacă, înlocuindu-le prin alt sunet, se poate obţine un cuvînt diferit"[12], valabilă fiind şi comutarea cu zero.

Emilio Alarcos Llorach, continuator al marilor foneticieni Tomás Navarro şi Samuel Gili Gaya este, alături de Eugen Coseriu, un fonetician şi fonolog, lingvist-structuralist de frunte în domeniul limbii spaniole şi în lingvistica generală. El se impune în lingvistică prin studiul său despre fonologia expresivă şi poezie[13], dar, în special, prin ampla lucrare de fonologie intitulată *Fonologia española*[14], apărută pînă acum în patru ediţii. Fonologul spaniol îşi întemeiază lucrarea pe o vastă bibliografie de specialitate, luînd în discuţie toate aspectele esenţiale ale teoriei funcţionale ca: definirea fonemului şi sunetului, stabilirea obiectului fonologiei funcţionale, fonologia şi dualitatea sincronico-diacronică, fonologia şi gramatica, limitele fonologiei, funcţia distinctivă, trăsături pertinente şi variante, opoziţii fonologice, neutralizare şi arhifonem, corelaţiile bi- şi multilaterale, fonologia diacronică şi altele. Toate aceste considerente generale sînt aplicate, apoi, studierii sistemului fonologic spaniol. Remarcăm că Emilio Alarcos Llorach prezintă teoria fonologică funcţională într-un mod clar, accesibil, documentat.

Ca disciplină lingvistică, „care studiază funcţia elementelor fonice ale limbilor, adică, care studiază sunetele din punct de vedere al funcţionării în limbaj şi al utilizării lor pentru a forma semne lingvistice", fonologia este o ştiinţă recentă, spune autorul[15].

Autorul nu este de acord cu F. de Saussure în ce priveşte posibilitatea studierii limbii ca sistem doar pe plan sincronic şi cu limitarea fonologiei doar la studiul elementelor fonice sincronice, militînd pentru

---

10 A. Martinet, *ibid.*, p. 54—55.
11 A. Martinet, *ibid.*, p. 43.
12 A. Martinet, *Un ou deux phonémes,* în *op. cit.*, p. 111.
13 *Fonologia expresiva y poesia,* în „Revista de Letras", Universidad de Oviedo, 1950.
14 Madrid, 1950.
15 E. Alarcos Llorach, *Fonologia española,* Madrid, 1968, p. 25.

o fonologie istorică (diacronică). „Fonologia, deci, nu e o disciplină în mod necesar sincronică, ci metodele sale sînt aplicabile şi la cercetările diacronice“[16]. El este de acord cu E. Coseriu, care a semnalat că antinomia sincronie — diacronie nu aparţine obiectului studiat — limbajului —, ci planului cercetării lingvistice. Sincronia studiază un stadiu de limbă, iar diacronia, realizarea sistematică a limbii[17].

Autorul e de părere că ar trebui distinse, în cadrul fonologiei, două aspecte, şi anume: *fonologia cuvîntului* şi *fonologia frazei*, „după cum dăm atenţie funcţiei pe care o îndeplinesc elementele fonice din fiecare dintre cele două unităţi semantice“[18], subliniind rolul funcţional al intonaţiei; de exemplu: *unde-ai ajuns?* şi *unde-ai ajuns*... Dacă elementele fonice cu funcţie în cadrul frazei seamănă mai mult între ele în diverse limbi, cele ale cuvîntului indică mai clar originalitatea fiecărei limbi, specificul ei şi, de aceea, studiul fonologiei cuvîntului e de mai mare importanţă, fiind fundamentul doctrinei fonologice[19].

Referitor la foneme, autorul afirmă, ca şi alţi fonologi adepţi ai acestei teorii, că ele nu coincid cu sunetele concrete, ci cu proprietăţile (trăsăturile) fonologice diferenţiale, fonemul fiind definit ca „el conjuncto de las propiedades fonologicamente relevantes de un complejo fónico“[20], iar arhifonemul e definit, la fel ca la N. S. Trubeckoj, „el conjuncto de los rasgos pertinentes comunes a los dos miembros de una oposición“[21]. În stabilirea trăsăturilor pertinente ale fonemelor, Llorach subliniază, ca şi R. Jakobson, rolul proprietăţilor lor acustice: compact — difuz, grav — ascuţit etc., dînd exemple în special de definire a vocalelor şi consoanelor, nu după existenţa sau inexistenţa unui obstacol în calea curentului de aer, ca la N. S. Trubeckoj, ci după proprietăţi acustice şi după cum ele formează sau nu un nucleu al silabei. Astfel, vocalele sînt foneme ce constituie un nucleu al silabei, iar consoanele sînt marginale şi nu pot constitui un nucleu silabic. Semivocalele sînt foneme ce pot funcţiona în ambele feluri[22]. În tratarea propriu-zisă a vocalelor şi consoanelor, Llorach acceptă în întregime cele 12 perechi de opoziţii fonematice bazate pe proprietăţile acustice ale sunetelor limbii.

A. E. Llorach acordă un larg spaţiu fonologiei diacronice tratînd schimbările din limbă, factorii interni şi externi, care influenţează aceste schimbări, şi multiplele procese ce au loc pe plan diacronic, ca: mutaţiile fonologice, fonologizare şi desfonologizare, divergenţa şi convergenţa etc.

Aşa cum am arătat şi mai sus, fonologul spaniol este adept al teoriei funcţionale conturate în cadrul Cercului lingvistic de la Praga, la dezvoltarea şi promovarea căreia îşi aduce partea sa de contribuţie bine conturată în istoria fonologiei.

---

16 E. Alarcos Llorach, *ibid.*, p. 30.
17 *Ibid.*, p. 30—31.
18 *Ibid.*, p. 36.
19 *Ibid.*, p. 38—39.
20 *Ibid.*, p. 41.
21 *Ibid.*, p. 49.
22 *Ibid.*, p. 58.

Teoria funcţională este acceptată în întregime şi de lingvistul german *Otto von Essen*, directorul Institutului de fonetică din Hamburg[23], iar *O. S. Ahmanova* — după mai multe ezitări, cînd găseşte corectă şi „teoria fizicalistă" a lui L. V. Ščerba[24] şi punctul de vedere al lui A. I. Smirnickij, conform căruia „nu se poate vorbi despre un sunet al vorbirii ca fenomen, fără a se avea în vedere alt sunet al vorbirii, în relaţie cu care sunetul dat apare ca separat, fonem distinct sau ca unul şi acelaşi fonem", tipurile fonematice fiind mult mai generale decît fonemele[25], ca şi cel al şcolii fonologice de la Moscova, după care fonemele nu disting cuvintele şi formele lor, ci doar complexul sonor al cuvintelor, sau „mai corect, învelişul sonor al morfemelor"[26] —, arată că „limba ca cel mai important mijloc de comunicare între oameni e natural să fie studiată în primul rînd din punct de vedere *funcţional* [s.n., I.T.S.], adică în planul utilizării ei în comunicarea dintre oameni", fonologia fiind „partea lingvisticii care studiază funcţionarea sunetelor vorbirii ca semne distinctive, utilizate pentru transmiterea informaţiei de limbă"[27].

1. Teoria „fizicalistă" sau generică este legată, în primul rînd, de numele englezului Daniel Jones, care, atît în articolele sale *On phonemes*[28], *Concrete and abstract sounds*[29], *Some Thoughts on the Phoneme*[30], *The History and Meaning of the term „Phoneme"*[31], cît şi în studiul său *The Phoneme: its Nature and Use*[32], se menţine consecvent în a trata fonemul ca o familie de sunete: „A Phoneme may bi defined as a family of sounds in a given language, consisting of an important sound of the language together with other related sounds, with take its is place in particular sound-sequences"[33]. D. Jones dă următorul exemplu pentru a-şi ilustra definirea fonemului: *Keep [ki:p]* (hrană), *call [kɔ:l]* (a chema), *cool [ku:l]* (rece). Sunetele *k* sînt diferite în cele trei cuvinte, dar constituie un singur fonem, pentru că fiecare caz în parte e determinat de natura vocalei adiacente: *k* din *cool* e întotdeauna utilizat înainte de *[u:]* şi niciodată înainte de *[i:]* sau*[ə]*[34]. La fel fonemul *l* din cuvintele *leaf [li:f]* (frunză), *feel [fi:l]* (a simţi); în ambele exemple e acelaşi fonem, deşi sunetele sînt diferite. Aceste diferenţe dintre foneme sînt mai greu perceptibile pentru vorbitorii limbii natale decît pentru străini. Un străin observă mai uşor că sunetul *t* din *ten* se pronunţă altfel decît *t* din

---

23 Otto von Essen, *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin, 1966, în special cap. IX, p. 232—243.

24 O. S. Ahmanova, *Fonologija*, [Moscova], 1954, p. 12.

25 *Ibid.*, p. 10 şi *Fonologija. Morfonologija. Morfologija*, [Moscova], 1966, p. 8

26 *Idem*, *Fonologija*, p. 12.

27 p. 3.

28 În T.C.L.P., 4, 1931, p. 74—79.

29 În "Proceeding of the third International Congress of Phonetic Sciences", Ghent, 1938 [Separatum].

30 Hertford, 1945.

31 Supplement to „Le Maitre Phonétique", July—December, 1957.

32 Cambridge, 1950.

33 D. Jones, *The Phoneme: its Nature and Use*, Cambridge, 1950, p. 10.

34 *Idem*, *On phonemes*, p. 75.

letter (t^h-t), dar nu vor constitui foneme diferite, ci un singur fonem */t/*[35].

Prin definirea fonemelor ca „tipuri sonore" ale limbii, cum s-a văzut mai sus, în această teorie „fizicalistă" este încadrat, uneori, şi L. V. Ščerba. R. Jakobson arată că definiţiile de acest gen sînt vulnerabile prin aceea că „cercetarea vagă şi subiectivă a asemănărilor trebuie să facă loc extracţiei proprietăţilor comune"; apoi, definiţia şi analiza fonemului trebuie să ia în considerare pilda logicienilor: „clasele se pot defini pornind de la proprietăţi, dar e aproape imposibil să defineşti proprietăţile pornind de la clase" — spune R. Jakobson, citîndu-l pe R. Carnap. Iar cînd un sunet se află în anumite poziţii, în condiţii stilistice determinate, „avem de a face cu o clasă de ocurenţe şi cu numitorul lor comun şi nu cu o singură şi trecătoare specie"[36].

Bertil Malmberg arată că definirea fonemului la D. Jones se bazează pe asemănări fonetice şi raportează variantele fonetice la clase constituite, pornind de la aceste asemănări şi ţinînd cont de faptul că aceste variante pot lua locul unele altora în lanţul sonor; aceste variante au fost numite elemente ale fonemului. Posibilitatea diferenţierii fonemelor din punctul de vedere al semnificaţiei nu este încă o definiţie, teoretic nefiind suficientă. „Jones n-a pretins niciodată că face o descriere funcţională a sistemului de expresie a unei limbi; el a căutat doar să găsească o bază practică pentru descrierea sa fonetică"[37].

2. *Teoria „ficţionalistă" sau a micro- şi macrofonemelor.* Înainte de a trata această teorie, se impune o întrebare: e o teorie fonologică sau doar un punct de vedere? Doi lingvişti reputaţi exprimă opinii opuse. R. Jakobson e de părere că e vorba doar de un punct de vedere, ce ar putea duce la compromiterea valorii obiective a analizei fonematice[38], pe cînd S. K. Šaumjan susţine că e vorba de o teorie, ce a adus „un aport considerabil la «distrugerea» punctelor de vedere naive despre fonem, ca despre un element al realităţii fizice, dat în observaţie directă"[39]. Noi o vom numi teorie fonologică, în special pe baza aportului ei la dezvoltarea logică a tezei lui Saussure că baza limbii o constituie valorile lingvistice.

Autorul acestei teorii fonologice este lingvistul american W. Freeman Twaddell, care, în *On Defining the Phoneme*[40], porneşte de la determinarea funcţiunilor diferenţelor fonetice dintr-o limbă dată, funcţiuni ce au constituit obiectul studiilor referitoare la diferenţierea significanţilor. Nu este vorba de a stabili pertinenţa sau non-pertinenţa unei calităţi fonetice, ci ce funcţie îi revine acestei calităţi într-un sistem. W. F. Twad-

---

35 *Ibid.*, p. 77.
36 R. Jakobson, *op. cit.*, [1963], p. 112—113.
37 B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 137—138.
38 R. Jakobson, *op. cit.*, p. 113.
39 S. K. Šaumjan, *Problemy teoretičeskoj fonologii*, Moscova, 1962, p. 54.
40 Baltimore, 1935.

dell arată că foneticienii s-au oprit, în analiza limbii, la jumătatea drumului şi că ei trebuie să-şi completeze analiza pe baze fonologice[41].

Fonemul la W. F. Twaddell este o „ficţiune“ la fel ca şi morfemul, cuvîntul, fraza şi limba în întregimea ei. Cum ajunge el la o asemenea accepţiune a fonemului? În actele vorbirii există complexe sonore concrete care se deosebesc în pronunţare, dar sînt identice ca sens. Prin abstracţie se poate, totuşi, reliefa ceea ce este comun fiecărui complex sonor. De exemplu: din mai multe complexe sonore ca „*magnetofonul* este pe masă“, „ce bun este *magnetofonul* dvoastră“, „*magnetofonul* este de vînzare“, „cînd îmi aduci *magnetofonul*“?, se poate extrage o formă comună concretă, prezentă în toate aceste expuneri, care poate fi abstractizată. Această abstractizare e numită de W. F. Twaddell „formă“. În afară de omonime, diferitele abstractizări (forme) se deosebesc unele de altele prin complexul lor sonor. Aceste distincţii dintre diferitele abstractizări (forme) se numesc distincţii fonologice. Dacă două forme sînt distincte fonologic, de exemplu, *casă* şi *masă*, trebuie să existe şi distincţia fonologică a lui *[c]* — *[m]* din acest exemplu şi două forme fonologice distincte: *casă* — *masă*, care sînt abstracţii ale pronunţărilor *casă* în T_1, *casă* în T_2, *casă* în T_3, *casă* în T_n; la fel şi *masă* în T_1, *masă* în T_2, *masă* în T_3, *masă* în T_n. Deci, distincţiile fonologice sînt minimale şi neminimale. Distincţii minimale sînt cele între clasele de forme: *bat* — *pat* — *lat* — *dat* — *mat* — *sat* — *gat* — *nat*, care reprezintă de fapt corelaţia de opoziţie fonologică minimală. Elementele acestor opoziţii minimale sînt numite *microfoneme*, iar totalitatea microfonemelor, care ocupă acelaşi loc în clasele de forme identic constituite, sînt macrofonemele. Microfonemele se află, deci la nivelul observaţiei nemijlocite, iar macrofonemele sînt abstracţii, ficţiuni, obţinute prin suma elementelor fonetice concrete. Aici se observă o antinomie, ce constă în faptul că la W. F. Twaddell microfonemele sînt sunete concrete iar macrofonemele, deşi sînt numite abstracţii sau ficţiuni, sînt o sumă tot a sunetelor concrete. Deci, macrofonemele nu pot fi, în acest caz, foneme constructe[42].

3. Teoria glosematică. Deşi Louis Hjelmslev, întemeietorul glosematicii, nu s-a ocupat nemijlocit de teoriile fonologice în lingvistică, concepţiile sale asupra teoriei generale a limbii s-au răsfrînt şi în domeniul fonologiei.

Concepţia sa despre fonem, numită şi „algebrică“, n-a fost larg cunoscută decît după traducerea în engleză al lucrării sale capitale *Prolegomena to a Theory of Language*, în 1953[43].

Pentru a-i contura concepţia despre fonem, se impune o scurtă privire asupra concepţiei lui generale. Baza filozofică a teoriei sale o con-

---

[41] Vezi şi B. Malmberg, *op. cit.*, p. 135—136.
[42] S. K. Šaumjan, *op. cit.*, p. 54—55.
[43] Traducerea în limba română, din care vom cita în continuare, a fost realizată de D. Copceag, sub titlul *Preliminarii la o teorie a limbii*, Bucureşti, 1967.

stituie pozitivismul logic, numit și neopozitivism, curent apărut în deceniul al treilea al sec. al XX-lea și ale cărui baze au fost puse de R. Carnap. M. Schlick, O. Neurath, A. Ayer ș.a., al cărui centru se află, acum, în S.U.A. Neopozitivismul susține că logica și matematica nu au un conținut obiectiv, ci ele sistematizează datele experimentale, dar ele însele „nu se referă la real". Ca atare, teoriile științifice elaborate pe baza logicii sînt convenționale. Aceste considerente se reflectă în mod vizibil în afirmația lui L. Hjelmslev că obiectul lingvisticii îl constituie studierea formei pure, independente de conținut. El intenționează să creeze o asemenea teorie a limbii care să poată fi utilizată pentru descrierea oricărei structuri cu o formă similară celei pe care o are limba „naturală"[44].

Punctul de vedere care stă la baza întregii teorii — afirmă L. Hjelmslev — este că „entitățile formei lingvistice sînt de natură «algebrică» [...] ceea ce înseamnă că le putem desemna arbitrar, în diferite feluri"[45].

Referitor la formă și substanță autorul afirmă că „forma lingvistică nu presupune neapărat existența unei substanțe, pe cînd substanța, dimpotrivă, presupune existența unei forme lingvistice"[46].

Pe plan fonologic — după L. Hjelmslev —, fonemul nu este altceva decît un element al relațiilor pure care se manifestă în sunete, în sine neconținînd nimic fizic. Pentru a nu crea confuzii și a raporta termenul de fonem la cel de sunet, autorul creează un nou termen, în locul celui de fonem, numit *taxem*, iar părțile fonemelor sînt numite *gloseme*[47]. Taxemele, după L. Hjelmslev, fiind elemente ale relațiilor pure, nu pot fi studiate decît pe baza analizei distributive, iar studierea elementelor diferențiale nu intră în sfera fonologiei, întrucît aparțin substanței fizice a limbii.

Față de concepția lui L. Hjelmslev despre limbă au luat poziție diverși lingviști. Dacă S. K. Šaumjan afirmă că teza fundamentală a glosematicii despre fonem ar fi „piatra unghiulară a fonologiei contemporane"[48], R. Jakobson arată că concepția lui L. Hjelmslev, după care planul expresiei ar trebui studiat fără a recurge la premise fonetice, iar reducerea limbii la invariantele sale ultime, cu ajutorul unei simple analize a distribuției lor în text și fără referință la corelatele lor originare, „înseamnă un eșec sigur"[49]. Referitor la formă și substanță, R. Jakobson arată că „forma trebuie studiată în relație cu materia sonoră ... Ca și notele muzicale, structurile fonematice constituie o intervenție a culturii în natură, un artificiu care impune reguli logice vorbirii"[50]. Poziții de rezervă față

---

44 L. Hjelmslev, *Preliminarii...*, p. 217.
45 *Ibid.*, p. 224.
46 *Ibid.*, p. 225.
47 *Ibid.*, p. 212—214.
48 S. K. Šaumjan, *op. cit.*, p. 57.
49 R. Jakobson, *op. cit.*, p. 115.
50 *Ibid.*, p. 117.

de esenţa teoriei lui L. Hjelmslev au luat şi A. Martinet[51], V. A. Zvegincev[52], Emil Petrovici[53] etc.

4. *Descriptivismul american.* Dacă Ferdinand de Saussure este considerat un adevărat „izvor" de idei pentru conceperea şi dezvoltarea structuralismului european, acelaşi lucru s-ar putea afirma şi despre Leonard Bloomfield, referindu-ne la descriptivismul american; dacă *Cours de linguistique générale* al lui F. de Saussure constituie punctul de plecare în analiza modernă a faptelor de limbă în Europa, *Language*[54] a lui L. Bloomfield este cartea de căpătîi în analiza lingvistică descriptivistă.

Care sînt meritele lui L. Bloomfield în dezvoltarea concepţiei despre limbă şi, implicit, despre fonem? Încă din primele sale lucrări lingvistul american insistă asupra necesităţii obiectivizării metodelor de cercetare ştiinţifică a limbii, obiectivizare apărută, mai întîi, în concepţia behavioristă, în studierea activităţii intelectuale a organismului uman. L. Bloomfield a contribuit mult la lărgirea frontierelor ştiinţei lingvistice, abordînd, ca şi F. de Saussure, dar fără a fi influenţat de acesta, necesitatea cercetării sincronice a faptelor de limbă. Un alt merit al lui L. Bloomfield este acela de a fi subliniat cu deosebită acuitate importanţa practică a lingvisticii, ca un aspect determinat al cunoştinţelor omeneşti.

În general, L. Bloomfield îşi numeşte teoria sa generală despre limbă *materialistă* sau *mecanicistă*, concepţie în care afirmă că varietatea conduitei omeneşti, incluzînd vorbirea, e condiţionată doar de faptul că corpul omenesc reprezintă o extraordinară complexitate a sistemului, iar acţiunile omeneşti sînt o parte a acelor procese, cauze, urmări (efecte), pe care noi le observăm, de exemplu, la studierea fizicii sau chimiei[55], concepţie opusă celei *mentaliste,* care susţine că varietatea conduitei omului e condiţionată de includerea unui factor nefizic, al sufletului, voinţei, raţiunii, factor prezent în fiecare fiinţă umană[56].

Concepţia sa despre fonem şi-o expune, pentru prima dată, în mod explicit, într-un articol din „Language", în anul 1926[57]. Ea este dezvoltată, apoi, în capitolele V, VIII, XX, XI ale lucrării sale capitale. Concepţia lui fonologică se bazează pe reprezentarea fonemului ca o unitate minimală a trăsăturii fonetice distinctive, care, în sine, nu posedă sens şi care se evidenţiază ca o unitate separată numai după opoziţia fizică şi de structură faţă de toate celelalte tipuri de sunete ale limbii date[58]. „Fonemele nu sînt sunete, ci numai acele trăsături ale sunetelor pe care vorbitorii au învăţat să le producă şi să le recunoască în cursul vorbirii, la fel cum conducătorii [auto] au învăţat să se oprească în faţa unui semnal roşu,

---

[51] „Novoje v lingvistike", I, Moskva, 1960, p. 437—462.
[52] *Ibid.*, p. 215—224.
[53] Emil Petrovici, *Concepţia algebrică a sistemului fonologic la glosematişti*, în „Studia Universitatis Babeş—Bolyai, ser. Philologia", f. 2, 1959, p. 7—13.
[54] Ediţia I, 1933; noi vom utiliza traducerea în limba rusă: *Jazyk*, Moskva, 1968.
[55] L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 47.
[56] *Ibid.*, p. 47.
[57] Vezi, *A set of postulates for the science of language*, în „Language", 1926, **XI**.
[58] L. Bloomfield, *Jazyk*, p. 78.

fie el un semnalizator electric, o lampă, un steag sau orice altceva, deşi în afară de aceste semnale reale culoarea roşie nu reprezintă nici un semnal pentru conducătorul [auto]"[59] — spune L. Bloomfield.

În alte determinări ale fonemului, deşi afirmă că pentru stabilirea trăsăturilor distinctive trebuie să părăsim sfera foneticii pure, el nu distinge prea clar noţiunile de fonem şi sunet; uneori, fonemul este identificat cu sunetul pronunţat în mod real.

În determinarea celorlalte categorii fonologice, L. Bloomfield se apropie mult de vederile lui N. S. Trubeckoj, mai ales în tratarea grupurilor de sunete ca o combinaţie uni- şi multifonematică, deşi, se poate afirma cu certitudine, lucrările de fonologie publicate în T.C.L.P. nu au avut vreo influenţă importantă asupra lui.

Unii lingvişti[60] sînt tentaţi să apropie concepţiile lui L. Bloomfield de cele ale lui H. Sweet, O. Jespersen, D. Jones, ceea ce nu ni se pare prea potrivit. Chiar dacă se pot observa anumite trăsături comune în determinarea fonemului, de exemplu, la D. Jones şi L. Bloomfield, în înţelegerea esenţei lui, în reliefarea funcţiei distinctive a fonemului, cei doi lingvişti se despart categoric.

Dacă, uneori, aportul lui L. Bloomfield la dezvoltarea fonologiei este subapreciat, trebuie reliefat rolul uriaş pe care l-a jucat concepţia sa fonologică pentru etapele iniţiale ale formării fonologiei, pentru răspîndirea ideilor fonologice şi pentru dezvoltarea ulterioară a fonemicii americane de către autori ca: B. Bloch, G. Trager, Z. S. Harris, Ch. F. Hockett, K. L. Pike, M. Swadesh ş.a.

Considerăm că nu e lipsit de interes dacă vom arăta, pe scurt, cum privesc fonemul autorii citaţi mai sus, continuatori, reprezentanţi ai descriptivismului american. La B. Bloch „fonemul e o clasă a fonilor neopozabili şi fonetic asemănători"[61]; la G. Trager „fonemul este o clasă a sunetelor asemănătoare din punct de vedere fonetic ce contrastează şi se exclud reciproc cu alte clase asemănătoare în aceeaşi limbă"[62]; pentru Z. S. Harris e indiferent cum îşi reprezintă fiecare lingvist fonemul, pentru că, în realitate, fiecare dintre ei operează cu el în acelaşi fel[63]. C. F. Hockett e de părere că „fonemul este o clasă de foni, ce se pot determina pe baza a şase criterii: 1. asemănare, 2. neintersectare, 3. distribuţie de contrast şi complementară, 4. prin plenitudine, 5. prin acord cu modelul, 6. economicitate[64]. Pentru K. L. Pike fonemul este un invariant al clasei de sunete, care sînt variantele lui, de aici decurgînd posibilitatea pronunţării diferite a aceluiaşi fonem[65]. Deci, se poate observa şi în

[59] *Ibid.*, p. 78.
[60] O. S. Ahmanova, *Fonologija*, p. 20—21.
[61] În *Studies in Colloquial Japanese*, „Language", 1950, **26**, p. 90.
[62] *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 40.
[63] În recenzia la *Grundzüge der Phonologie*, „Language", 1941, **17**, p. 345.
[64] *A System of Descriptive Phonology*, în „Language", 1942, **18**, p. 9.
[65] *Language in relation to unified theory of the structure of human behavior*, Glendale, 1955.

fonologia americană, ca şi în cea europeană, o lipsă de unitate în determinarea noţiunii de fonem.

5. *Teoria eteroinvariantă în fonologie* a fost elaborată de lingvistul sovietic S. K. Šaumjan, sub influenţa lui W. F. Twaddell, K. L. Pike şi a lui L. Hjelmslev, intenţionînd să depăşească, printr-o nouă teorie, antinomia transpoziţiei din concepţia funcţională.

Antinomia transpoziţiei poate fi depăşită prin aplicarea metodei numită *idealizare*, utilizată în logica ştiinţei contemporane. Conform acestei metode, noţiunea de *semn* se disociază în *semnul idealizat*, a cărui substanţă acustică se reduce la zero, şi în *substratul acustic* al semnului idealizat, iar noţiunea de *fonem* se disociază în fonem *propriu-zis*, în cadrul căruia substanţa acustică e redusă la zero, şi în *fonemoid*, adică substratul acustic al fonemului.

Dar antinomia transpoziţiei apare şi în cadrul elementelor diferenţionale. Această antinomie poate fi depăşită prin disocierea elementului diferenţial în: *diferentor*, care reprezintă elementul diferenţial idealizat, la care substanţa fizică e redusă la zero, şi în *diferentoid*, adică substratul acustic al diferentorului. Astfel, fonologic se pot stabili trei genuri de noţiuni: 1. fizic-relaţională (sunetele şi însuşirile lor acustice), 2. relaţionalo-fizică (fonemoidele şi diferentoidele), 3. relaţionale (fonemele şi diferentorii).

Pe baza celor relatate mai sus S. K. Šaumjan formulează o nouă teorie fonologică, pe care o numeşte *teoria celor două niveluri de abstractizare în fonologie* (dvuchstupenčataja teorija fonologii).

Conform acestei concepţii, fonemul, ca şi electronul şi protonul, nu este accesibil observaţiei noastre, fiind un construct logic, iar sunetul reprezintă substratul fizic al fonemului şi este accesibil observaţiei noastre. Deci, cele două niveluri de abstractizare ar fi: 1. nivelul constructelor; 2. nivelul observaţiei directe. La nivelul constructelor avem fonemele şi diferentorii, iar la nivelul observaţiei directe, sunetele, fonemoizii, diferentoizii.

Pornind de la teoria fonologică a lui K. L. Pike, S. K. Šaumjan arată că fonemul nu este un invariant al clasei de sunete, care sînt variantele lui, ci, în realitate, sunetul şi fonemul sînt două lucruri eterogene. Ca urmare, fonemul nu poate fi invariant al clasei de sunete şi nici sunetele nu pot fi variante ale fonemului. Variantele-foneme sînt, de asemenea, foneme, foneme unitare, nu sunete. Fonemele sînt constructe şi în această calitate ele nu pot fi pronunţate; se pronunţă numai substratele lor fizice, adică fonemoizii.

Înţelegînd sunetele ca obiecte eterogene, se pune în mod diferit şi problema invariantelor pentru cele două niveluri de abstractizare, deoarece lipseşte concordanţa dintre fonemul-invariantă şi fonemele-variante; la fel lipseşte concordanţa dintre fonemoidele-invariante şi fonemoidele-variante.

În realitate, fonemoidul-invariant serveşte ca substrat fonemului-variantă, iar fonemoidul-variantă serveşte ca substrat fonemului-variantă.

„Fonemul-invariantă împreună cu fonemele-variante constituie o clasă genealogică, formată după anumite reguli ale generării".

Deosebirea invariantelor eterogene ale celor două niveluri de abstractizare constituie piatra unghiulară a teoriei lui Šaumjan, iar pentru a-şi deosebi propria teorie fonologică de cea a lui K. L. Pike autorul o numeşte *teoria eteroinvariantă a fonologiei*[66].

6. *Problema fonemului în lingvistica românească.* Abordînd diversele teorii şi şcoli fonologice, se cuvine să arătăm şi care este poziţia lingviştilor români în tratarea părţii sonore a limbii. Dacă problemele de fonetică au început să fie studiate încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, fonologia, ca termen, a fost introdusă în lingvistica românească în deceniul III al secolului al XX-lea, de către Sextil Puşcariu[67] şi Al. Rosetti[68]. Mai tîrziu, de probleme de fonologie se ocupă Iorgu Iordan[69] şi E. Seidel.

Despre o şcoală fonologică românească se poate vorbi abia după anul 1950, cînd apar o serie de lucrări ale lui Emil Petrovici, referitoare la corelaţia de muiere[70] şi corelaţia de timbru[71] a consoanelor limbii române, larg cunoscute. Aceste lucrări au impulsionat dezvoltarea fonologiei româneşti, dînd naştere unor vii controverse în legătură cu sistemul consonantic al limbii române.

Dacă, iniţial, discuţii controversate aveau loc între academicienii Emil Petrovici şi Al. Rosetti, în continuare ele au atras şi pe unii lingvişti mai tineri, ca Andrei Avram şi Emanuel Vasiliu şi chiar lingvişti din alte ţări[72]. Deşi nici pînă în prezent nu există o unitate de vederi, în cursul dezbaterilor s-au făcut aprecieri, în mai multe cazuri, şi în ce priveşte problema fonemului.

Asupra modului de definire a fonemului, de către lingviştii români, au exercitat influenţe şcolile fonologice de la Praga, Moscova, Copenhaga. Astfel, în elaborarea concepţiei sale despre fonem, Al. Rosetti parcurge mai multe etape: dacă în prima fază pentru el fonemul este „sunetul neanalizat", de exemplu *n* din *bancă* şi *lună* (1933), în cea de a doua, „fonemul este ideea ce ne-o facem despre sunet", avînd valoare diferenţială

---

66 Vezi şi I. T. Stan, *Teoria eterinvariantă în fonologie*, în „Studia Universitatis Babeş—Bolyai, ser. Philologia", f. I, 1969, p. 83—89.

67 Vezi, *Morfonemul şi economia limbii*, în „Dacoromania", **VI**, 1929—1930, p. 210—243; *Consideraţii fonologice asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române*, în „Dacoromania", **VII**, 1934, p. 1—54.

68 *Sur la morphonologie*, BL, **I**, 1933, *Phonétique et phonologie*, Bl, **II**, 1934, *Sur la déphinition du phonéme*, BL, **VI**, 1939, *Notes dt phonologie*, în „Acta linguistica", **III**, 1943; împreună cu Al. Graur, *Esquisse d'une phonologie du roumaine*, BL, **VI**, 1938, p. 5—29.

69 *O disciplină lingvistică nouă: fonologia*, în „Academia Română", Secţia literatură, ser. III, XI, Bucureşti, 1942.

70 *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română*, SCL, **I**, 1950, p. 172—232.

71 *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, SCL, **III**, 1952, p. 127—186.

72 Tamas Lajos, *Cu privire la sistemul fonemelor limbii române*, SCL, **VII**, 1956, p. 171—192.

73 Bucureşti, 1967, p. 22.

sau semantică, sunetul fiind fonem prin felul cum e perceput de vorbitor (1934)); după discuţia lingviştilor sovietici despre fonem, din anii 1952—1953, Al. Rosetti acceptă definiţia dată de aceştia şi anume că „fonemul este o abstracţie, un tip sonor, care există în realitate, un sunet cu funcţie socială, ce serveşte pentru a diferenţia sensul cuvintelor" (1954), iar în ultima ediţie a *Introducerii în fonetică*[73] fonemul e definit astfel: „unitatea sonoră care nu poate fi analizată în unităţi mai mici şi succesive şi care serveşte pentru a diferenţia un anumit cuvînt de altul [...] sau o formă gramaticală de alta". Al. Rosetti e de acord cu R. Jakobson, care vede fonemul ca un invariant în variaţii[74].

Acad. Emil Petrovici şi-a expus concepţia sa despre fonem în mai multe lucrări. Astfel, în lucrarea citată, din anul 1950, face observaţia că, de exemplu, în definiţia lui T. P. Lomtev, după care „fonemul este unitatea dintre un sunet oarecare, elaborat şi produs în mod conştient de societate şi generalizarea lui în conştiinţa socială", se face abstracţie de funcţia sunetelor limbii, fonemul neputînd fi conceput fără a ţine seamă de funcţia lui, de rolul lui ca unealtă în morfologie[75]. Calificînd definiţia dată de T. P. Lomtev ca materialist-vulgară, Emil Petrovici dă fonemului o definiţie pe baza concepţiei materialist-dialectice: „fonemul este unitatea dialectică dintre un sunet oarecare al limbii, elaborat şi produs în mod conştient de societate, şi oglindirea, generalizarea lui în conştiinţa socială, unitate înfăptuită în cursul întrebuinţării sunetelor ca mijloace tehnice în lexic şi morfologie, adică în funcţia lor de a identifica cuvintele şi morfemele"[76]. Fonemul nu oglindeşte particularul sau concretul, ci generalul, avînd caracter abstract, spune Emil Petrovici.

O definiţie asemănătoare întîlnim la Emil Petrovici şi cu doi ani mai tîrziu, cînd subliniază, în special, funcţia „de a deosebi cuvintele unul de altul, fiecare cu sensul său şi cu funcţia sa gramaticală determinată"[77]. Un element nou e şi acela de a privi fonemele limbii nu ca o „aglomerare haotică de sunete", ci ca elemente ale unui sistem între care există o strînsă interdependenţă[78].

După alţi trei ani, deci în 1955, Emil Petrovici nu mai atribuie fonemelor rolul de a deosebi sau identifica cuvintele şi morfemele, ci de a deosebi *învelişul sonor* al cuvintelor şi morfemelor, ele fiind cea mai mică unitate fonică[79].

În esenţă, concepţia fonologică a lui Emil Petrovici aparţine teoriei funcţionale, distingîndu-se, totuşi, prin înţelegerea justă a raportului dintre sunet şi fonem, în opoziţie cu N. S. Trubeckoj, care, aşa cum s-a văzut, a considerat fonemul o entitate pur raţională, opusă substanţei fonice.

---

[74] *Ibid.*, p. 23.
[75] Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru...* (1950), p. 172.
[76] *Ibid.*, p. 173—174.
[77] Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru...* (1952), p. 127.
[78] *Ibid.*, p. 128.
[79] *Idem, Contribuţii la studiul fonemelor limbii române*, SCL, **VI**, 1—2, 1955, p. 29.

La Emanuel Vasiliu, elev al lui Al. Rosetti, se observă o influență mai accentuată, în tratarea problemelor fonologice, a teoriei glosematice. Deși în punctul ei esențial — acela de a neglija total substanța fonică pe plan fonologic — Em. Vasiliu nu o acceptă, tratarea diferitelor concepte ca: vocale și consoane, silabă, accent, comutarea, relații și corelații etc. se face, vizibil și declarat, sub influența acesteia[80].

Em. Vasiliu acceptă și teoria eteroinvariantă a lui S. K. Šaumjan, căruia îi dă dreptate, afirmînd că „conceptul de «relație» nu trebuie pus în opoziție cu conceptul de «substanță» sau de «materie», primul aparținînd ordinii ideale, celălalt aparținînd ordinii materiale. Conceptul de «relație» nu face altceva decît să reflecte o realizare obiectivă, independentă de conștiință și, ca atare, inclusă în sfera conceptului filozofic de «materie»[81]. Pentru evitarea oricăror erori în domeniul fonologiei trebuie să distingem, după S. K. Šaumjan, cele două niveluri de abstracție — nivelul observației directe și nivelul constructelor[82].

III. **Fonetică și fonologie.** Parcurgînd, pe scurt, principalele teorii și școli fonologice existente pînă acum în fonologie, considerăm că avem o bază suficientă pentru a elucida, în continuare, felul cum a fost concepută relația dintre fonetică și fonologie de către aceste școli și teorii fonologice, pe plan istoric.

S-a văzut în ce mod a fost tratată relația dintre sunet și fonem de-a lungul anilor, așa că acum ne vom referi la relația dintre „reprezentantele“ celor două noțiuni în lingvistică — fonetica și fonologia.

Distincția dintre termenii *fonetică* și *fonologie* trebuie căutată, ca și în cazul delimitării fonemului de sunet, în secolul al XIX-lea. Astfel, Baudouin de Courtenay, apreciind sunetul ca ceva material, iar fonemul ca echivalent psihic al sunetului, împarte fonetica în „antropofonetică“ și „psihofonetică“, antropofonetica tratînd problemele de fiziologie și fizică a sunetelor vorbirii umane, deci partea articulatorie și acustică, iar psihofonetica, avînd o mai mare importanță, tratează reprezentările sunetelor prin confluența psihologică a impresiilor[83]. Trebuie subliniat că această delimitare a fost înțeleasă de Baudouin de Courtenay pe baza deosebirii noțiunilor de „vorbire“ și „limbă“: „cît timp ne aflăm pe tărîmul vorbirii și ascultării ne este suficient termenul de sunet [...], dar dacă ne referim într-adevăr la limbă nu va fi suficient termenul de sunet, ci trebuie căutat alt termen, care să fie echivalentul psihic al sunetului“[84]. Așadar, observăm că Baudouin de Courtenay distinge *vorbirea* de *limbă* cu mult timp înainte de Ferdinand de Saussure, ceea ce, în paranteză fie spus, ar trebui să i se recunoască mai pregnant pe planul lingvisticii generale.

---

80 Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965.
81 *Ibid.*, p. 25.
82 *Idem, op. cit.*, [1967], p. 88—89.
83 Vezi, I. A. Bauduoin de Courtenay, *Izbrannyje trudy po obščemu jazykeznaniju*, Moscova, 1963, p. 272.
84 *Ibid.*, p. 351.

N. S. Trubeckoj, în *Grundzüge der Phonologie*, îl citează pe J. Winteler care, încă în 1876, a observat că există sunete care diferențiază sensul cuvintelor, dar nu a tras concluzia despre necesitatea bifurcării științei despre sunete în două științe diferite[85].

Delimitarea naturii duble a sunetelor au făcut-o și H. Sweet și elevul său Otto Jespersen, dar nu s-au ridicat pînă la înțelegerea necesității distingerii foneticii și fonologiei. La F. de Saussure, se observă doar o aluzie, iar A. Meillet, Ch. Bally, A. Sachehaye „au trasat destul de clar linia ce desparte știința despre sunetele vorbirii și știința despre sunetele limbii"[86].

Delimitarea strictă a foneticii și fonologiei a avut loc la Primul congres internațional al lingviștilor de la Haga, 1928, în programul prezentat de către R. Jakobson, S. Karcevskij și N. S. Trubeckoj. Programul, care a lansat de fapt fonologia și care prevedea cercetarea structurală a sistemelor fonologice și lărgirea cîmpului de aplicabilitate a legilor structurale și la fonologia diacronică pe lîngă cea sincronică, a avut ecou în rîndul lingviștilor iar de atunci Cercul lingvistic de la Praga, fondat în 1926, acționează în această direcție, deși nu toți lingviștii sînt de acord cu această delimitare strictă între fonetică și fonologie. Astfel, chiar în TCLP 4, 1931, Witold Doroszewski și Henryk Ułaszyn își exprimă rezerva față de această delimitare[87], iar E. Zwirner propune o nouă denumire pentru fonetică și fonologie, *fonometria*, combătută însă de N. S. Trubeckoj[88].

N. S. Trubeckoj afirmă că trebuie nu numai deosebite cele două discipline, dar și opuse, doarece punctul de vedere funcțional, caracteristic pentru fonologie, se afă în cea mai mare contradicție cu punctul de vedere al foneticii, care trebuie să elimine orice relație cu sensul enunțului. Fonetica, în studierea sunetelor vorbirii ca elemente fizice concrete, trebuie să utilizeze metodele științelor naturale, iar fonologia, în studierea sunetelor limbii, trebuie să utilizeze metode pur lingvistice.

Delimitarea strictă a foneticii de fonologie este necesară, în esență, și realizabilă, în practică, aceasta fiind în interesul ambelor științe. N. S. Trubeckoj admite, totuși, un contact între fonetică și fonologie, deși ele sînt principial independente, dar „numai în etapele inițiale ale descrierii fonologice și fonetice"[89].

Susținători ai poziției lui N. S. Trubeckoj, care distinge fonetica — știința sunetelor vorbirii și fonologia — știință a sunetelor limbii, distincție echivalentă cu cea dintre economia politică și merceologie și dintre finanțe și numismatică, se dovedesc a fi W. de Groot[90] și, îndeosebi, Karl

---

[85] *Osnovy fonologii*, p. 10.
[86] *Ibid.*, p. 10.
[87] Vezi, *op. cit.*, T.C.L.P., 4, 1931.
[88] N. S. Trubeckoj, *op. cit.*, p. 13—15.
[89] *Ibid.*, p. 5—22.
[90] Vezi, *op. cit.*, T.C.L P., 4, 1931.

Bühler[91]. Astfel, K. Bühler afirmă că „în viitor ştiinţa despre sunete se va împărţi în două, metodic bine contrastate, fonetica şi fonologia“[92].

Dacă în cadrul Cercului lingvistic de la Praga fonetica şi fonologia erau considerate ştiinţe diferite şi opuse — cu menţiunea: mai mult în teorie decît în practică —, L. V. Ščerba afirma: „împotriva îndepărtării fonologiei de fonetică trebuie protestat prin toate mijloacele“[93]. Acest punct de vedere este acceptat şi de reprezentanţii şcolii fonologice de la Moscova, R. I. Avanesov, A. A. Reformackij etc. Astfel, A. A. Reformackij scria: „noi nu avem două discipline, ci numai două aspecte ale cercetării“. Fonologia este doar o treaptă superioară a foneticii[94].

Şcolile fonologice „ficţionalistă“ şi „algebrică“ se situează pe poziţia distingerii celor două discipline ale lingvisticii, la W. F. Twaddell fonetica ocupîndu-se cu studiul microfonemelor — sunetele —, iar fonologia studiind macrofonemele — ficţiuni[95]. Louis Hjelmslev îi reproşează lui N. S. Trubeckoj că nu a mers mai departe în opunerea totală a celor două discipline lingvistice. Sarcina lingvisticii e aceea de a cerceta forma, iar cercetarea substanţei trebuie să intre inevitabil în sfera de preocupări a altor ştiinţe, după L. Hjelmslev[96]. „În cadrul lingvisticii trebuie create două discipline: o disciplină care să studieze elementul expresiei şi o altă disciplină care să studieze elementul conţinut. Ambele trebuie să aibă la bază criterii interne, de natură funcţională“[97]. Ştiinţa expresiei, după L. Hjelmslev, nu va fi nici fonetica, nici semantica, ci „o asemenea ştiinţă va fi un fel de algebră a limbii, care va opera cu entităţi fără nume, adică cu entităţi denumite în mod arbitrar, fără nici o motivare naturală“[98]. Aşadar, din cele relatate mai sus reiese limpede opoziţia dintre fonetică şi fonologie în concepţia glosematicii.

Conform concepţiei lui Leonard Bloomfield, în analiza părţii sonore a limbii, trebuie exclus sensul formei de limbă, valabil fiind doar principiul pur funcţional şi structural. Dar, în realizarea practică a acestui principiu, L. Bloomfield nu face o delimitare precisă între nivelul fonetic şi cel fonologic, ba mai mult, afirmă, uneori, că fonetica şi fonologia *presupun* cunoaşterea sensurilor, altfel nu s-ar putea face analiza fonematică; dar stabilirea unui sistem fonologic al unei limbi e posibilă „numai prin luarea în consideraţie a sensului, întrucît studierea sunetelor vorbirii fără a te referi la sens, e o abstracţie“, ceea ce, de fapt, anulează principiul lui, „pur funcţional şi structural“[99].

---

91 Vezi, *op. cit.*, T.C.L.P., 4, 1931.
92 *Ibid.*, p. 22.
93 L. V. Ščerba, *Očerednyje problemy jazykoznanija*, în „Izvestija AN SSSR“, **IV**, 5, 1945, p. 158—186.
94 A. A. Reformackij, *K probleme fonemy i fonologii*, în „Izvestija AN SSSR“, OLJA. **XI**, 1952, 5, p. 469—473.
95 W. F. Twaddell, *op. cit.*, nota 40.
96 L. Hjelmslev, *Preliminarii...*, p. 157.
97 *Ibid.*, p. 160.
98 *Ibid.*, p. 161.
99 L. Bloomfield, *op. cit.*, p. 13—14, 141.

Afirmaţia lui L. Bloomfield, că fonologia nu acordă atenţie naturii acustice a fonemelor, ci pur şi simplu le primeşte ca unităţi separate[100], cum vom vedea mai jos, s-a dovedit a fi în opoziţie totală cu fonologia descriptivă americană contemporană. În concluzie, pentru L. Bloomfield, fonologia, pe care o numeşte şi „fonetică practică", se ocupă cu studierea sunetelor vorbirii purtătoare de sens, iar fonetica studiază sunetele doar ca produse musculare sau ca mişcări ale aerului, fără referiri la utilizarea lor în procesul comunicării[101]. Această părere este exprimată, încă în 1929, şi de E. H. Sturtevant, care afirmă că fonetica trebuie să fie inclusă în ştiinţele fizice[102].

C. F. Hockett afirmă, în 1940, că termenul „fonetică" în utilizarea lui obişnuită are două sensuri diferite, dar, din păcate, aceste două sensuri nu întotdeauna sînt separate clar. Pentru a nu inventa noi termeni în exprimarea celor două sensuri, propune întrebuinţarea α — fonetică şi β — fonetică[103].

G. L. Trager e de părere că organizarea materialului prelingvistic al unei limbi, în scopul de a o reduce la elementele ei şi de a facilita descrierea ei ulterioară, se numeşte fonetica acestei limbi; din această accepţiune, termenul „fonetică", fără a mai adăuga alte determinări, se autodefineşte a fi domeniul de cercetare lingvistică a limbilor. Acesta este aspectul cu care se ocupă lingviştii cînd alcătuiesc „analizele constitutive" ale sistemelor sonore ale limbilor sau cînd vorbesc despre „trăsăturile", care trebuie să fie incluse în unităţi mai largi. Fonetica limbii înseamnă primul ei sistem fonologic[104]. Referitor la termenul „fonologie", G. L. Trager propune utilizarea, pentru limba engleză, a altui termen, mult mai bun — *fonemica,* cel de „fonologie" rămînînd cu sensul lui mai vechi, ce caracterizează formarea şi utilizarea sunetelor[105]. Pentru G. L. Trager, fonetica şi fonemica limbii sînt sistemele ei fonologice, fonologia ei.

Tot referitor la terminologie, M. Swadesh afirmă: „noi utilizăm termenul *fonologie* cînd vorbim despre alternanţele (fonologia sincronică) sau despre schimbările (fonologia diacronică) sunetelor şi nu despre o teorie referitoare la natura şi pronunţarea lor, pe care o numim *fonemică.* Cei care folosesc cuvîntul *fonologie* în acest sens, probabil cu scopul de a imita cuvîntul francez „phonologie", sînt lipsiţi de posibilitatea de a distinge principial aceste două discipline separate[106].

Referitor la această terminologie Emilio Alarcos Llorach arată că *fonematică* şi *fonemică* se utilizează, în special, în ţările de limbă engleză,

---

[100] *Ibid.*, p. 576.
[101] *Ibid.*, p. 74—76.
[102] In *The Vowel,* „Language", **5**, 1929, p. 33—36.
[103] C. F. Hockett, în „Language", **XVI**, 1940, p. 54—57.
[104] G. L. Trager, *The Field of Linguistics,* Norman, 1949.
[105] In „Language", **XVI**, 1940, p. 247.
[106] M. Swadesh, şi C. F. Voegelin, *A Problem in Phonological Alternation,* în „Language", **XV**, 1939, p. 1—10.

dar ar fi preferabil să se restrîngă sensul lor la acela de adjective ale termenului de fonem[107].

Nu poate fi omis punctul de vedere al lui E. A. Llorach nici în ce privește relația dintre fonetică și fonologie: în planul expresiei sînt două clase de fapte: pe de o parte un număr infinit variabil de sunete, realizate și perceptibile în vorbire, pe de altă parte o serie limitată de reguli abstracte, care formează sistemul expresiv al limbii și servesc drept model ideal în manifestările individuale și concrete. Pentru primii fonologi aceste două clase — una fizică și fiziologică și una imaterială și socială — nu puteau fi obiectul aceleiași discipline științifice. Fonetica se ocupă de substanța sau materia palpabilă a semnificantului; ea nu ține seamă de funcția elementului fonic în semnul lingvistic și se ocupă numai de sunetele folosite în limbaj. Fonologia se ocupă cu normele care ordonează această materie sonoră, de forma semnificantului, operînd cu abstracții pure, imateriale și formale, care constituie un sistem. Fonetica mai poate fi denumită știință a planului material al sunetelor limbajului, deoarece ea studiază elementele fonice în sine, în realitatea lor de fenomene fizice și fiziologice, interesînd-o în ce fel este pronunțat un sunet sau altul, ce efect acustic produce, dar uită în întregime relația pe care o au fenomenele fonice cu semnificația lingvistică. Fonologia cercetează diferențele fonice asociate cu diferențele de semnificație, comportamentul reciproc al elementelor diferențiale și regulile după care se combină acestea pentru a forma semnificanți.

Complexul fonic pe care-l studiază foneticianul posedă o mare cantitate de proprietăți acustice și musculare; pentru fonolog cea mai mare parte dintre acestea sînt lipsite de importanță, esențiale fiind doar acelea care au valoare distinctivă.

Deși fonologia nu trebuie confundată cu fonetica, căci scopurile lor sînt deosebite, nu se poate face abstracție de fonetică, ca punct de plecare pentru a putea extrage din materia fonică unitățile abstracte ale formei fonice, care sînt obiectul său propriu. Este de neînlăturat o punte între fonetică și fonologie[108].

Teoria „fizicalistă" a lui D. Jones în domeniul fonologiei își găsește expresia și în etapa actuală a cercetărilor fonologice la David Abercrombie, profesor la Universitatea din Edinburg[109]. Pe D. Abercrombie nu-l interesează nimic din ce s-a scris în domeniul fonologiei, în afară de D. Jones, afirmînd chiar că nu folosește nici un fel de diagrame ale organelor fonatoare, pe care le consideră repulsive și care sînt, pentru cititor, apte de a-i fi inatractive. Pentru el fonetica e o parte a lingvisticii generale care are ca obiect de studiu doar mediul auditiv sub toate aspectele sale[110]. Fonetica e divizată în două: generală și fonologică, profesorul din Edinburg făcînd confuzii, în analiza lingvistică, între fonetica generală și fonologie.

---

[107] E. A. Llorach, *op. cit.*, p. 25—26.
[108] *Ibid.*, p. 25—29.
[109] În *Elements of general phonetics*, Chicago, 1967.
[110] *Ibid.*, p. 19.

Lingviştii germani Otto von Essen şi Herbert Pilch au, de asemenea, păreri demne de subliniat, referitor la problema în discuţie. Astfel, Otto von Essen, în lucrarea publicată în 1966[111], susţine că fonetica ar fi o ştiinţă explorativă ale cărei întrebări se orientează către fenomenele naturii, iar fonologia se orientează către fiecare statut al unei forme de comunicare şi expresive, cultural-sociale şi convenţionale. Întreg edificiul fonologiei se ridică pe baza noţiunii de opoziţie distinctivă, fiind o ştiinţă care se bazează pe un mod de cercetare funcţional.

Herbert Pilch, în lucrarea sa *Phonemtheorie*[112], faţă de opoziţia mult discutată dintre fonetică şi fonologie, are o apreciere proprie. Atîta timp cît s-a pornit de la segmente naturale i s-a reproşat foneticii că e „naturală", alingvistică, bazată pe auzul natural al unui specialist bine pregătit din punct de vedere fonetic, iar fonologiei i-a rămas doar clasificarea fonematică a sunetelor naturale. De aceea, s-a crezut posibilă fonetica fără fonologie, aceasta din urmă fiind interpretată pe baza unei fonetici elementare şi simple şi a sensului fonetic al proprietăţilor sonore relevante, conţinute în sine. H. Pilch arată că L. Bloomfield şi N. S. Trubeckoj nu au trasat, între fonetică şi fonologie, o graniţă destul de clară, teoria pragheză punînd pe acelaşi plan dualismul ştiinţelor naturii (fonetica) şi a celor sociale (fonologia), cu dihotomia saussuriană despre actul vorbirii (parole-fonetica) şi structura limbii (langue-fonologia).

Considerînd segmentarea ca un fenomen pur lingvistic, adică, ca o operaţie de abstragere, ce operează pe baza opoziţiei, foneticii i-ar rămîne un cîmp de investigaţie foarte limitat. Ea ar putea, cel mult, să clasifice articulaţiile, undele sonore şi impresiile acustice, preparînd, astfel, materiale fonetice din sfera lingvisticii, dar, în momentul cînd ar încerca să clasifice sunetele, pe baza opoziţiilor, îşi va pierde caracterul ei de fonetică pură.

În analiza practică, nu se poate alege o alternativă, fonetică sau fonologie, împărţire socotită ca nefolositoare[113], ci, adăugăm noi, şi fonetică şi fonologie.

Acest punct de vedere se impune tot mai mult în diferite ţări, mai ales odată cu perfecţionarea aparaturii de cercetare în fonetica experimentală. Trebuie remarcate marile progrese făcute de fonetică în ultimele decenii. Prin inventarea sonagrafului şi, mai apoi, a vocoderului şi a altor aparate, utilizate pentru înregistrarea automată a înălţimii tonurilor, foneticii experimentale, care pentru B. Malmberg înseamnă fonetică modernă, i s-au pus o sumedenie de probleme noi, de la analiza structurală pînă la geografia dialectală, istoria limbii ş.a.m.d., înregistrîndu-se căi noi pentru rezolvarea lor. Dar, odată cu această dezvoltare a foneticii experimentale şi legat de ea, cresc în importanţă şi modelele teoretice, abstracte, ceea ce are drept consecinţă o regîndire a categoriilor tradiţionale.

---

111 Vezi, *op. cit.*, p. 233—236.
112 Partea I, Basel, New York, 1964.
113 *Ibid.*, p. 102—104.

Noile precizări ale domeniului fonologic, făcute de A. Martinet, cît şi noua teorie fonologică a lui S. K. Šaumjan, care caută alte baze, decît cele de pînă acum, pentru a elucida corelaţia dintre fonem şi sunet şi fonetică şi fonologie, prin nivele diferite de abstractizare, sînt etape marcante în tendinţa de a găsi o formă mai adecvată de expresie a materialului sonor al limbii.

Prin lucrările autorilor R. Jakobson, G. Fant şi M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis*[114] şi M. Halle, *The Sound pattern of Russian*[115], bazate pe aplicarea aparaturii moderne în studierea, în special, a acusticii sunetelor, cu ajutorul sonagrafului, a articulaţiei sunetelor, cu ajutorul roentgeno-cinematografiei etc. se conturează, pregnant, noua orientare asupra foneticii, fonetica experimentală modernă devenind, după B. Malmberg, „o ştiinţă folositoare în cel mai mare grad pentru o serie de discipline practice, chiar şi în afara celor pur lingvistice, ca tehnica sunetului, tratarea auzului, audiometria vorbirii, tratarea defectelor de vorbire, învăţarea limbilor străine, sinteza vorbirii, transpunerea automată a vorbirii în scris şi viceversa"[116]. Fonetica şi-a cîştigat un loc central în cadrul lingvisticii, trecînd timpul cînd ea a putut fi tratată mai mult ca un apendice decît ca o parte a lingvisticii, după cum afirmă A. Martinet.

Noua fonetică — afirmă Bertil Malmberg — ca orientare fonologică este mai puţin înclinată, decît N. S. Trubeckoj şi şcoala sa, de a trasa o linie riguroasă de demarcaţie, cele două discipline nefiind altceva decît două puncte de vedere, ambele indispensabile, fiecare în felul său. În lingvistica modernă fonetica şi fonologia sînt pe punctul de a forma o nouă unitate. Pe de o parte foneticienii puri văd din ce în ce mai mult necesitatea unui punct de vedere funcţional şi sistematic, ca un complement şi ca un fundament al cercetărilor instrumentale, iar pe de altă parte, fonologii se interesează din ce în ce mai mult de realitatea fizică, care este redată prin distincţiile funcţionale[117]. Tot B. Malmberg e de părere că „termenul tradiţional de fonetică rămîne încă cel mai bun pentru a designa ansamblul ştiinţei care are ca obiect sunetele lingvistice şi că termenul de fonologie trebuie să fie rezervat pentru partea foneticii care se ocupă în mod special de aspectele sale distinctive şi funcţionale"[118].

În lingvistica românească fonetica şi fonologia nu au fost considerate niciodată ca două discipline opuse. Astfel, Al. Rosetti afirmă că fonetica nu trebuie separată de fonologie, întrucît ea trebuie studiată atît din punct de vedere material cît şi funcţional[119], iar în *Introducere în fonetică* atribuie foneticii rolul de a cerceta „sunetele vorbirii umane supuse legilor organice ale materiei", iar fonologiei rolul de a cerceta „sistemul

---

114 *Novoje v lingvistike*, **II**, p. 173—231.
115 'S Gravenhage, 1959.
116 B. Malmberg, *op. cit.*, p. 150.
117 *Ibid.*, p. 150.
118 *Ibid.*, p. 150.
119 Al. Rosetti, *Despre fonetică şi fonologie în lumina materialismului dialectic*, în SCL, **V**, 1—2, p. 59.

de norme și reguli, structura sistemelor de sunete ale limbilor vorbite și valoarea lor funcțională"[120].

Emil Petrovici arată că „fonologia se ocupă cu studiul fonemelor în morfologie și lexic, e o parte a gramaticii". Ea face abstracție de particular și concret și stabilește relații între foneme, legi fonologice, avînd un caracter general[121]. În altă lucrare, Emil Petrovici arată legătura dintre fonologie și fonetică astfel: „studiul sistemului fonemelor, numit și fonologie, nu poate fi rupt de fiziologia sunetelor. Fonetica trebuie să îmbrățișeze și fonologia, studiul sistemelor fonemelor al unei limbi, al unui grup de limbi sau al limbilor în general"[122]. Aceeași idee este reluată și într-o altă lucrare: „fonetica trebuie să studieze înainte de toate fonemele, adică variantele tipice ale fonemelor... Foneticianul lingvist nu poate, așadar, să se dispenseze de indicațiile pe care le oferă fonologia. Precum fonologia operează necontenit cu noțiuni fonetice și se întemeiază pe fonetică, la fel și fonetica trebuie să recurgă la fonologie pentru a introduce o ordine, un sistem în număratele nuanțe de sunete pe care reușește să le descopere și să le descrie tot mai precis cu metode și cu mijloace tehnice tot mai perfecționate. Fonologia trebuie să-i servească de călăuză foneticii și să-i indice problemele de rezolvat"[123].

Observăm astfel că, în ce privește relația dintre fonetică și fonologie s-au expus mai multe puncte de vedere, unele identice, altele apropiate, altele opuse, care ar putea fi reduse la trei relații: 1. fonetica și fonologia — o singură disciplină lingvistică sub două denumiri diferite, 2. fonetica și fonologia — două discipline opuse, 3. fonetica și fonologia — o singură disciplină lingvistică cu două niveluri de abstractizare. După părerea noastră, fonetica și fonologia nu pot fi opuse una alteia, deoarece ambele au același obiect de studiu, sunetele unei limbi, partea sonoră a limbii, avînd funcția de comunicare, dar nici nu pot fi confundate, fonologia reprezentînd o treaptă superioară a foneticii, fiind „călăuza" acesteia, după expresia lui Emil Petrovici, prin studierea sunetelor nu ca simple elemente ale universului sonor, ci ca elemente aparținătoare unei structuri specifice, care este limba, ca cel mai important mijloc de comunicare. Așadar, fonetica și fonologia trebuie privite într-o strînsă interdependență, fiecare dintre ele utilizînd datele celeilalte, distingîndu-se prin gradul de abstractizare la care se găsesc.

„Fonetica este un soclu solid și sigur pe care se înalță marele edificiu al fonologiei. Dacă soclul se dărîmă, edificiul cade odată cu el; dar și dacă edificiul se dărîmă, soclul își pierde rațiunea de a exista"[124].

---

[120] P. 121.
[121] E. Petrovici, *op. cit.*, [1950], p. 172.
[122] *Idem, op. cit.*, [1952], p. 128.
[123] *Idem, op. cit.*, [1955], p. 32.
[124] Jean-Pierre Metral, *Phonétique et phonologie*, în „Revue de phonétique apliquée", **4**, 1967, p. 47.

ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЯ (II). ФОНЕМА В КОНЦЕПЦИИ РАЗЛИЧНЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ШКОЛ И НАПРАВЛЕНИЙ. ОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ФОНЕТИКОЙ И ФОНОЛОГИЕЙ

(Резюме)

Во второй части работы автор выявляет вклад различных исследователей в развитие функциональной теории в фонологии. Проводится анализ теории Д. Джонса, фикционалистической теории В. Ф. Туаделла, глосематики, американского дескриптивизма, гетероинвариантной теории С. К. Шаумяна.

Проблема фонемы в румынском языкознании и отношение между фонетикой и фонологией, в общем плане, рассматриваются в последней части работы.

Автор приходит к выводу, что разнообразие существующих до сих пор фонологических теорий является результатом разных углов, под которыми рассматривали фонему на протяжении многих лет; что касается фонетики и фонологии, автор рассматривает их как две стороны одной лингвистической действительности.

PHONETICS AND PHONOLOGY (II). THE PHONEME AS SEEN BY VARIOUS LINGUISTIC SCHOOLS AND CURRENTS. THE RELATION BETWEEN PHONETICS AND PHONOLOGY

(Summary)

In the second part of the paper the author points out the various contributions to the development of the functional theory in phonology. The physicalist theory of D. Jones, the fictionalist theory of W. F. Twaddel, the glossematics, the American descriptionism and the heteroinvariant theory of S. K. Saumjan are analysed.

The problem of the phoneme in the Romanian linguistics and the relation between phonetics and phonology, are dealt with in the last part of the paper, on a general level.

The conclusion is drawn that the diversity of the extant phonological theories is due to the various angles, from which the phoneme has been considered up to the present; the author considers phonetics and phonology to be two aspects of the same linguistic reality.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TOPONIMIEI LOCALITĂȚILOR CU POPULAȚIE MIXTĂ

MARIUS I. OROS

Pe teritoriul țării noastre există, un număr de localități cu populație mixtă. Toponimia acestor așezări oferă un material foarte interesant privind interacțiunea, influențele reciproce a două sau mai multe sisteme toponimice. Conviețuirea pe același teritoriu a „...mai multe neamuri duce la rezultate interesante pentru limbă. Dacă simbioza durează vreme îndelungată, se ajunge la bilingvism: locuitorii regiunii respective vorbesc adesea, afară de limba lor maternă, și pe aceea sau pe acelea ale popoarelor cu care trăiesc la un loc"[1]. Această conviețuire se reflectă într-un fel sau altul și în toponimie, mai ales în microtoponimie. Cu timpul pot să aibă loc transformări în ce privește raportul numeric dintre locuitorii satelor cu populație mixtă din punct de vedere etnic. Deseori o populație sau alta, într-o perioadă oarecare de timp, este asimilată. Acest proces de asimilare, precum și urmele existenței populației asimilate sînt reflectate de toponimie. În general, numele topice create de populația asimilată scad continuu ca număr, putînd cu timpul să dispară de tot. În cele mai multe cazuri însă toponimele create de populația asimilată nu dispar complet, ele păstrîndu-se secole de-a rîndul după ce populația care le-a creat a fost asimilată. Aceasta este situația toponimelor de origine slavă de pe teritoriul țării noastre. Deși slavii au fost asimilați de aproximativ opt secole (ne referim la slavii daco-moesici)[2], s-au păstrat un mare număr de toponime create de ei. Alături de numărul mare de macrotoponime slave există și multe microtoponime create de slavii daco-moesici în acea perioadă. Noi cunoaștem doar o mică parte din ele, deoarece pînă în prezent a fost adunat un număr redus de toponime. Din anchetele pe care le-am efectuat pe teren putem cita mai multe microtoponime de origine slavă: *Cacova*, pîrîu < radicalul *kak-*, care indică un loc ridicat, cf. și scr. *kačati* „a ridica", format de la același

---

[1] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 1.

[2] Vezi în acest sens E. Petrovici, *Daco-slava*, în „Dacoromania", nr. X_2, p. 233—277.

radical; *Dolea*, pășune străbătută de o vale largă și adîncă < sl. *dol-*, cf. bg. *dol*, *scr.* dolj „vale, groapă“ (Popești, jud. Bihor). Un alt exemplu similar îl constituie faptul că în satul Ruscior (jud. Bistrița), care a avut o populație slavă de est (ucraineană), asimilată mai tîrziu de populația majoritară română[3], există un număr de 12 nume topice create de ucraineni acum cîteva secole.

Istoria localităților cu populație mixtă de pe teritoriul R. S. România este diferită. Pe lîngă un număr de localități vechi (mai ales în Transilvania) în care de mai multe secole alături de români trăiesc maghiari și germani, există localități în care, într-o perioadă relativ nouă, s-au așezat și alte naționalități care trăiesc în simbioză cu românii.

Analiza corelației dintre toponimia așezărilor cu populație mixtă și viața social-economică, culturală și istorică se poate face doar pe plan sincronic. Studiul diacronic ar oferi date interesante și utile atît pentru toponimie cît și pentru istorie. Din păcate însă materialul istoric este sărac și nu permite urmărirea acestei corelații pe o perioadă mai îndelungată de timp. Documentele istorice pe care le-am consultat noi, înregistrează un număr mic de microtoponime din totalul existent în acea perioadă. Un alt neajuns îl constituie faptul că în cazul toponimelor paralele (două toponime aparținînd unor limbi diferite și care numesc același loc) este înregistrat doar unul singur.

În continuare ne propunem să analizăm microtoponimia a șase localități cu populație mixtă. În alegerea materialului nu ne-am ghidat după criterii geografice, ci după criterii etnice. Alături de localități în care de mai multe secole trăiesc împreună români și maghiari, respectiv sîrbi, am inclus și trei sate în care în prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a așezat o populație slovacă. Am inclus aceste localități deoarece toponimia lor ne ajută să lămurim principalele transformări care au loc în microtoponimia localităților cu populație mixtă, precum și modul cum preia noua populație toponimele vechilor locuitori ai satului, ce transformări fonetice, semantice și morfologice suferă aceste toponime în limba noii populații. În localitățile unde de mai multe secole trăiesc alături populații de limbi diferite aceste procese sînt foarte greu de urmărit și de cele mai multe ori nu se poate stabili exact care din populații a numit prima un anumit loc și care l-a tradus ulterior.

În satul *Căpușul Mic* (jud. Cluj) trăiesc împreună români și maghiari. Datorită conviețuirii de lungă durată locuitorii *Căpușului Mic* sînt în mare parte bilingvi. Acest lucru se reflectă și în toponimia satului, mai ales prin existența unui mare număr de nume topice paralele, care sînt traduceri dintr-o limbă în alta. În cazul traducerilor de nume topice, traduceri făcute cu cîteva secole în urmă, de cele mai multe ori, nu se poate stabili cine a fost *Namengeber* și cine a tradus ulterior aceste nume. În

---

[3] Eugen Janitsek, *Nume topice de origine ucraineană în valea superioară a rîului Șieu*, Comunicare prezentată la Asociația slaviștilor din R. S. România, filiala Cluj.

acest sat există un număr de 243 toponime[4] din care 35,42% reprezintă traduceri dintr-o limbă în alta: rom. *Păduricea* — magh. *Kiserdő* < *kis* „mic" + *erdő* „pădure", *Coasta Mare* — magh. *Nagyoldal* < *nagy* „mare" + *oldal* „coastă", *Drumu Ţărî* — magh. *Országút* < *orszag* „ţară" + *út* „drum", *Podu Mare* — magh. *Nagyhíd* < *nagy* + *híd* „pod", *Sub Drum* — magh. *Az út alatt* < *út* + *alatt* „sub", *Uliţa Mare* — magh. *Nagy ucca* < *nagy* + *ucca* „stradă", *Uliţa mică* — magh. *Kis ucca* etc.

După cum era şi de aşteptat, multe toponime de pe teritoriul satului Căpuşul Mic reprezintă adaptări fonetice şi morfologice. Pentru ca un nume topic să se adapteze sistemului unei limbi străine, între cele două neamuri trebuie să existe un contact strîns şi de lungă durată. Adaptările reprezintă 23,13% din totalul numelor topice din acest sat. Toponimul românesc *Fundătura* a devenit în magh. *Fundetura*, iar toponimul *Ştiubei*< *ştiubei* „fîntînă, puţ" *Stübei*. În numele maghiar *Kolcujok* avem de-a face alături de o adaptare fonetică şi cu una morfologică (forma românească este *Colţuri*). Radicalului *Colţ* i s-a adăugat desinenţa magh. *-ok*, care este un echivalent al desinenţei româneşti *-uri*. Toponimul românesc *Dîmbuţ* < *dîmb* „deal, colină" + suf. *-uţ*, a fost preluat de către maghiari sub forma *Dimbuc*. Acest toponim ni se pare interesant prin felul cum a fost tratat de către populaţia maghiară în a cărei limbă există apelativul *domb*, care a trecut şi în română. Maghiarii, probabil datorită sufixului diminutival şi sunetului *î*, nu au recunoscut în toponimul *Dîmbuţ* apelativul *dîmb* de origine maghiară şi l-au adaptat fonetismului lor, în loc să-l redea prin *Dombocska* sau *Kisdomb*, care ar fi corespondentele toponimului românesc[5]. Toponimele maghiare *Nyírba* < *nyír* „mesteacăn", *Paptére* < *pap* „popă, preot" sau din numele de familie *Pap* + *tér* „lot, parcelă", *Kistó* < *kis* + *tó* „lac, baltă", *Szárazdomb* < *száraz* „uscat" + *domb* au fost adaptate fonetismului limbii române, fiind pronunţate de către români *Nir, Paptăr, Chiştău* şi *Sarazdîmb*.

În hotarul Căpuşului Mic un număr destul de mare de toponime nu au corespondente în una din cele două limbi (acestea reprezintă 30% din toponimia satului). Astfel de nume sînt: *Ograda, După Pietre, Dric* < *dric* „mijloc", *Rîtuţ* < *rît* „fînaţ" + suf. *-uţ*, *Zăpoade* < *zăpoade* „platou pe o colină sau munte; platou apărat de coline înalte"[6], *Szilvás* < magh. *szilvás* „de prun", *Szénás völgy* < *szénás* „de fîn" + *völgy* „vale", *Köves hegy* < *köves* „de piatră, pietros" + *hegy* „munte, deal" etc. Absenţa

---

[4] Numele topice din satul Căpuşul Mic au fost extrase din Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei*, vol. I. *Adatok*, Cluj, 1942, p. 170—179.

[5] Legat de acest toponim menţionăm că uneori un toponim este împrumutat de o populaţie oarecare şi apoi retransmis, cu un fonetism schimbat, populaţiei care l-a creat; unele dintre aceste toponime suferă şi o modificare de sens. Astfel toponimul slovac *Milichov*, care are la bază apelativul *mili* „drag", a fost identificat de populaţia germană care s-a aşezat pe aceste locuri cu radicalul *Milch* „lapte", el devenind *Milchdorf*, de unde l-au preluat şi maghiarii sub forma *Teifalu*. În 1918 slovacii l-au făcut *Mliečno*, traducînd toponimul maghiar. Vezi şi Jan Stanislav, *Zo slovenských miestnych názvov*, în „Slovenska reč", nr. 1, 1947—48, p. 39.

[6] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 56.

numelor paralele se datorește faptului că una din populații nu a avut contact strîns cu terenul (zona) respectiv.

În toponimia acestui sat 2,45‰ din totalul numelor topice provin dintr-un etimon comun. Atît rom. *Luncă*, cît și magh. *Lanka* au la bază un apelativ de origine slavă. *Luncă* < *luncă*, iar *Lanka* < magh. *lanka;* la baza acestor apelative stă sl. *lǫka*. Rom. *Berc* < *berc* „luncă". Același loc este numit de către maghiari *Berek* < *berek* „luncă"; atît rom. *berc* cît și magh. *berek* < v. magh. *berk*. Aceeași situație o prezintă și toponimul rom. *Iertaș* și magh. *Irtás*[7].

Multe locuri din hotarul satului sînt numite în mod diferit de către români și maghiari. Între aceste toponime, deși ele numesc același loc, nu există nici o legătură, nici de ordin semantic și nici de ordin formal. Această diferență se datorează mai multor factori. Un teritoriu a avut de-a lungul anilor mai mulți proprietari și a fost botezat de către români după un proprietar, iar de către maghiari după alt proprietar. Astfel *Rîtul Șandoroaii,* al cărui proprietar într-o anumită perioadă de timp a fost văduva *Șandor,* a fost numit de către maghiari *Kovács rétük* „rîtul, fînațul lui *Kovács, Rîtu Mihăilii* în magh. are numele de *Sujok mező* „cîmpul lui Sujok".

Un loc oarecare are mai multe caracteristici, legate fie de forma lui, fie de întrebuințarea care i se dă. De multe ori o naționalitate numește un loc după anumite caracteristici, iar alta are în vedere alte proprietăți ale terenului respectiv atunci cînd îl „botează". Astfel, drumul care duce la o cruce din hotarul satului este numit de către români *Drumu către cruce;* deoarece acest drum trece peste fînațuri (rîturi) maghiarii l-au numit *Réti út* „drumul rîtului, fînațului". Aceste nume topice reprezintă 9‰ din totalul numelor existente în hotarul satului.

Toponimia satului *Sînmartin* (jud. Cluj), ungh. *Szépkenyerűszentmárton,* se deosebește într-o oarecare măsură de cea a Căpușului Mic. Satul Sînmartin este atestat începînd cu anul 1292[8]. În acest sat, datorită contactului populației cu întreg teritoriul (contact realizat atît de români cît și de maghiari), nu există nume topice care să nu aibă corespondente în ambele limbi. În urma conviețuirii strînse a celor două populații și a bilingvismului avansat, cea mai mare parte a numelor topice sînt denominații paralele sau traduceri dintr-o limbă în alta, numărul lor ridicîndu-se la 66‰: *Viile Domnilor* — magh. *Az úrak szőlője* < *úr* „domn" + *szőlő,* „vie", *La gropi* — magh. *A gödröknál*<*gödör* „groapă", *La moară* — magh. *A malonál* < *malom* „moară", *Valea jugastrului* < *vale* + *jugastru* „arbore cu scoarță roșiatică, cu lemnul alb și tare, care crește prin păduri și tufișuri", din acest lemn se fac jugurile — magh. *Gyertyán patakja* „valea jugastrului", *Pă coastă* — magh. *Az ódalon* etc.

---

[7] Vezi și Eugen Janitsek, *Contribuții la studiul numelor topice care au la bază noțiunea de defrișare,* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Cluj. ser. Philologia, f. 2, 1965, p. 130.

[8] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* vol. II, București, 1967, p. 129.

Celelalte nume topice de pe teritoriul satului Sînmartin reprezintă adaptări fonetice într-o limbă sau alta: 21% din totalul lor sînt nume topice românești, pătrunse și în toponimia maghiară din acest sat: *Făget* este pronunțat de către maghiari *Fę̈zset, Curmătura viți* în magh. are forma *Viceji kurmętura, Păduricea* — *Pę̈duricsa, Pă noian* < *noian* „întindere de teren inundabil, care în timpul viiturilor constituie un loc de reproducere a peștilor, iar în timpul verii este loc de pășune" — *Fejul pę̈nojan, Gorgan* < *gorgan* „movilă, vale strîmtă, îngustă și cîrmită"[9] — *Gorgány* etc.

Un număr de 13% sînt toponime create de populația maghiară, preluate și folosite și de români, care le-au adaptat sistemului fonetic propriu: *Pap juka* < *pap* „preot, popă" + *juk* „groapă, gaură" are în limba română forma *Păpliuca, Hidegkútnál* < *hideg* „rece" + *kút* „fîntînă" — *Hidecut*, iar *Hoszúba* < *hoszú* „lung", forma *Hosu*.

Toponimia satului Sînmartin se deosebește de cea din Căpușul Mic și în ceea ce privește gradul de adaptare fonetică a toponimelor. Se știe că în funcție de gradul de bilingvism se modifică și corectitudinea articulării sunetelor celeilalte limbi. Bilingvismul avansat al maghiarilor din această localitate este însoțit de articularea mai corectă a sunetelor limbii române. Acest fenomen este reflectat și de toponimele românești intrate în sistemul de denominație de aici. Dacă în Căpușul Mic, de exemplu, sunetul *ă* a fost substituit cu *e* sau *a* (*Fundătura* — *Fundetura*), în Sînmartin el este pronunțat ca în limba română (*Făget* — magh. *Fę̈zset* etc.)[10].

O situație asemănătoare din punct de vedere al interferențelor în sistemul de denominație o prezintă și toponimia satului *Lescovița*[11], com. Naideș, jud. Caraș-Severin, a cărui populație este compusă din români și sîrbi.

Conviețuirea îndelungată a celor două populații, precum și numărul mare de căsătorii mixte, a dus la un bilingvism popular general. Simbioza celor două neamuri este reflectată și de microtoponimia satului. Cele mai multe forme de teren au nume atît în limba română cît și în sîrbă. Din totalul numelor topice 20% reprezintă nume paralele sau traduceri dintr-o limbă în alta: rom. *Între vii* — sb. *U vinograde*, rom. *La față* — sb. *Lice, Ogașu Lescoviți* — sb. *Leskovački potok*, rom. *La piatra albă* — sb. *Beli kameń* etc.

Un mare număr de toponime românești din hotarul satului au fost preluate de sîrbi și adaptate sistemului lor fonetic. Numărul acestor toponime reprezintă 24%. Astfel de toponime sînt: *Grăuriștea* — sb. *Graurištea, Săliștea* — sb. *Selište, Lunca* — sb. *U lunku, Culmea* — sb. *U kulmju*.

Toponimele românești *Glăvița, Zlatni potok, Goghinaț*, sînt adaptări

---

[9] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 36.

[10] Am notat cu semnul *ę̈* sunetul *ă* din toponimele maghiare, conform sistemului de notare în dialectologia maghiară.

[11] Satul *Lescovița* este atestat începînd cu anul 1371 sub forma *Lyzkou*, iar din anul 1717 *Lescovița* (Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 357). *Lescovița* < sb. *lesko* „alun" + suf. *ița*.

ale toponimelor sîrbeşti *Glavica* < *glava* „cap“ + suf. *-ica*, toponim atestat ca nume a mai multe localităţi din Serbia, *Zlatni potok* „pîrîul auriu, de aur“ şi *Goginac*. Aceste toponime reprezintă 10% din toponimia satului Lescoviţa.

Ca şi în localităţile analizate în paginile anterioare, şi aici există toponime formate de la alt radical în cele două limbi. Numărul lor este însă foarte mic, şi anume 6% din toponimia satului. Aşa, de exemplu, un deal de la marginea satului numit de către români *Predeal*, are în sb. numele *U bregu* „lîngă, la mal“.

Un număr relativ mare de toponime (40%) nu au corespondente în una din cele două limbi. Astfel de toponime sînt: *La lac, Groapa, Fîntîna porcului, Peste ogaş, Orlica* „vulturoaia“, *Vratnica* < sb. *vratnica* „poartă împletită din nuiele“, *Kozarnica* < sb. *kozarnica* „ţarc pentru vite“, etc.

Toponimia localităţilor în care într-o perioadă relativ recentă s-a aşezat o populaţie de altă limbă oferă date foarte interesante privind corelaţia dintre procesul de numire („botezare“) a diferitelor forme de teren şi viaţa social-economică a oamenilor care numesc aceste locuri. Structura toponimiei acestor aşezări este condiţionată de raporturile care au existat între vechea şi noua populaţie. Un contact strîns între cele două populaţii duce la influenţe reciproce în toponimie. În urma unui studiu atent se pot stabili, cu aproximaţie, toponimele împrumutate de către o populaţie sau alta, precum şi perioada în care au apărut diferitele toponime. În continuare vom analiza toponimia a trei sate vecine din Bihor (*Borumlaca, Vărzari* şi *Budoi*), unde în secolul al XIX-lea s-a aşezat o populaţie slovacă. Populaţia acestor sate este mixtă, cuprinzînd în principal români şi slovaci şi un număr mic de maghiari.

Satul *Borumlaca* în anul 1900 avea 597 de locuitori, 205 români şi 392 slovaci[12], iar în 1930 — 1 055 locuitori din care 300 erau români, 693 slovaci şi 42 de alte naţionalităţi[13]. Bărbaţii slovaci cunosc bine limba română, iar femeile mai puţin. Un număr destul de mare de români vorbesc şi limba slovacă. Slovacii din acest sat vorbesc „un grai slovac central cu puternice influenţe dialectale răsăritene“[14]. Influenţa limbii române asupra celei slovace se manifestă doar în lexic.

Prima atestare a satului datează din anul 1327[15]. La începutul secolului al XIX-lea în acest sat au venit un mare număr de slovaci. Documentele amintesc că slovacii s-au aşezat pe teritoriul acestui sat între anii 1832 şi 1836, venind din fostele judeţe Zvolen şi Novohrad din Slovacia Centrală[16].

---

[12] Silvestru Moldovan şi Nicolae Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 41.

[13] *Recensămîntul general al populaţiei României*, Bucureşti, 1930.

[14] Gr. Benedek, *Despre un grai slovac mixt din regiunea Crişana, (Graiul din Borumlaca şi Vărzari)*, în „Romano-slavica“, VII, p. 222.

[15] Jakó Zsigmond, *Biharmegye a török pustitás elött*, Budapesta, 1940, p. 204.

[16] Gr. Benedek, *op. cit.*, p. 222.

Pînă la începutul secolului al XIX-lea, deci pînă la venirea slovacilor, hotarul satului avea numai nume topice românești, formate cu cîteva secole înainte, fie de la apelative românești, fie de la nume de persoană. Odată cu așezarea slovacilor pe acest teritoriu, încep să apară și toponime slovace. Populația slovacă ajungînd pe acest teritoriu a fost nevoită să numească diferitele locuri și forme de teren. La început, necunoscînd limba română, ei nu au înțeles numele topice românești. În această situație slovacii au numit formele de relief mai proeminente, în timp relativ scurt după sosirea lor aici, independent de numele românești. Așa s-a format acea categorie de toponime slovace, care sînt rupte atît din punct de vedere semantic cît și fonetic de numele românești. Astfel pîrîul care curge prin sat a primit numele *Veíki jarek* „pîrîul mare" (numele rom. este *Valea*). Dealul unde erau grădinile unui moșier din Marghita are numele *Panski vr̥ch* < *pan* „boier, moșier" + *vr̥ch* „vîrf (rom. *Coasta chertului* < *coastă* + *chert* < magh. *kert* „grădină"). Partea nordică a unui deal de la marginea satului a fost numită *Ursoiu*, iar după ce a devenit proprietatea slovacilor, *Ursoiu tăuților;* datorită faptului că pe acest deal erau colibele țiganilor, slovacii l-au botezat *Ciganski kopec* „dealul țiganilor". Ogoarele din vatra satului poartă numele de *Șesuri;* aceste ogoare sînt străbătute de numeroase poteci, ceea ce i-a făcut pe slovaci să le numească *Cestini* „loc cu multe poteci" < *cesta* „drum, potecă" + *-in.*

O altă categorie de nume topice, destul de numeroase, create în aceeași perioadă, sînt preluate direct din sistemul de denominație românesc și adaptate fonetismului limbii slovace: *Dálo kokale* < rom. *Dealu cu cale, Dálo lat* < rom. *Dealul lat, Rito Blagi* < rom. *Rîtu Blaghi* < *rît* „fînaț" + n.p. *Blaga.* Cîteva nume topice, preluate de slovaci probabil în aceeași perioadă au la bază un apelativ de origine comună: rom. *Hotar,* slc. *Chotar,* rom. *T'ilecili,* slc. *Teleki,* etc.

Mai recente sînt numele topice paralele din punct de vedere semantic. Acestea sînt traduceri din limba română și au apărut după ce slovacii au devenit bilingvi. Astfel toponimul *D'ed'inska hora* traduce rom. *Săteasca, Holi vr̥ch* pe rom. *Hiju pustii* < rom. dialectal *hij* < v. magh. *higy* „munte, deal", iar *Siplacki kopec* pe *Dealu dă Suplac.*

Doar un singur nume topic creat de slovaci a intrat și în sistemul de denominație al românilor de aici: slc. *Rizeň,* pronunțat de români *Rizen.*

Pe teritoriul satului Borumlaca sînt cîteva toponime românești, care nu au corespondente în limba slovacă. Aceste nume sînt date unor locuri cu care slovacii au mai puțin contact, ele fiind cuprinse, în limba slovacă, într-un toponim care numește un teritoriu mai mare: *Ceru,* deal și pădure, *Ciorgău,* izvor < rom. dialectal *ciorgău* „izvor" < magh. *csorgó,* cu același sens. *Trecătoarea Lungului,* drum îngust care străbate dealul *Lungu.* Și în limba slovacă sînt nume care nu au corespondente românești, lipsa acestora fiind rezultatul acelorași cauze: *Leng'erka,* pășune, *Strižeň,* pîrîu, *Vitek,* vîlcea.

Faptul că slovacii, chiar din momentul așezării lor aici, au avut un

contact strîns cu românii a făcut ca ei să devină bilingvi, în timp relativ scurt, iar toponimia creată de ei să fie puternic influențată de toponimia românească din acest sat. Astfel numele topice formate de la apelative slovace reprezintă doar 24%, în timp ce 46% sînt adaptări ale toponimelor românești la fonetismul slovac, iar 30% sînt traduceri din limba română.

În satul *Vărzari* (ung. *Verzaly*, slc. *Varzaly*), atestat începînd cu anul 1406 sub forma *Verzari*[17], slovacii s-au așezat în aceeași perioadă și cu toate acestea toponimia slovacă de aici diferă ca structură de cea din Borumlaca.

Satul Vărzari are un teren foarte accidentat, suprafața agricolă este mică, iar casele sînt așezate în grupuri de cîte trei, patru, distanțele dintre ele fiind destul de mari. Datorită acestor particularități geografice contactul dintre slovaci și români a fost, în secolul trecut și la începutul secolului al XX-lea, destul de redus. În aceste condiții slovacii au numit locurile cu care au venit în contact cu apelative din limba lor. Toponimele formate de la apelative slovace reprezintă 86%: *Kameňie*, deal pietros < *kameň* „piatră", *Brezina*, pădure < *breza* „mesteacăn", *Bukovina* < *buk* „stejar", etc. Toponimele împrumutate din limba română (14%) numesc mai ales partea de vest a satului, unde sînt cele mai multe case ale românilor; astfel de toponime sînt: *Varzaly*, numele satului < rom. *Vărzari* < *varză*, vărzar „cultivator de varză"[18], *Dealu bou*, pășune, *Dealu caprii*, pășune și fînațuri, *Ursoiu*, deal.

În satul *Budoi* în anul 1823 erau 83 de familii de slovaci. Pe teritoriul actualului sat, la începutul secolului trecut era pădure și pășune. Azi locuiesc aici 1 200 de slovaci și 60 de români și maghiari. Este necesar să amintim că majoritatea bărbaților din acest sat sînt trilingvi.

Toponimia satului *Budoi* se deosebește de toponimia celorlalte două sate prin faptul că pe lîngă toponime create de români, slovacii au preluat și toponime maghiare. Majoritatea toponimelor existente în hotarul satului au apărut după așezarea slovacilor aici, iar altele (o parte din toponimele românești și maghiare) sînt anterioare și au fost create de populația satelor vecine, care aveau pășuni în hotarul actualului sat. Însăși numele satului provine de la acești oameni: *Budoi* (ung. *Bodonos*, slc. *Bodonoš*) < rom. *budăi* „ghizd" < magh. *bödöny* „putină mică, știubei".

Fiind o așezare întemeiată de slovaci (prima atestare identificată de noi este din anul 1828[19]), este firesc ca majoritatea toponimelor să aibă la bază apelative din fondul lexical slovac, ele de altfel reprezintă 72%; iată cîteva: *Pustatina*, arături < *pusta* „pustiu, loc gol" + suf. *-ina*, *Vinice* < *vinica* „vie", etc.

Toponimele slovace *Kičera*, pădure, *Kolonia*, cătun, reprezintă adaptări fonetice ale numelor topice românești *Chiceră*, *Colonie*, iar *Bodo-*

---

[17] Jakó Zsigmond, *op. cit.*, p. 209.
[18] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 231.
[19] Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 111.

nošski mlin și *D'ed'inska hora*, traduceri ale numelor topice românești *Moara dă Budoi* și *Săteasca* și reprezintă 18% din totalul toponimelor.

Toponimele create de maghiari și intrate în sistemul de denominație al slovacilor reprezintă 10%: *Čilagos* < magh. *Csilagos*, probabil de la apelativul *csilagos* „înstelat", *Šiklov* < magh. *sikló* „funicular", etc.

Comparînd toponimia localităților cu populație mixtă din punct de vedere etnic se constată că unele toponime au fost preluate fără nici un fel de modificări fonetice, pe cînd în altele sunetele limbii primare au fost substituite cu sunetele cele mai apropiate din punct de vedere acustic și fiziologic din limba secundară. Nu au fost substituite sunetele care se pronunță identic, sau aproape identic în limbile în contact. Substituțiile din vocalism și consonantism au un caracter destul de sistematic, ele cuprinzînd o întreagă grupă de toponime și sînt identice cu substituțiile din limba comună.

În urma contactului îndelungat dintre limbi, în toponime au loc și adaptări morfologice. Majoritatea toponimelor străine sînt adaptate nu numai la fonetismul, dar și la flexiunea limbii receptor. Un alt aspect al interferențelor toponimice este transferul unor toponime din limba model și compunerea lor cu elemente din limba receptor, ajungîndu-se astfel la forme hibride (cf. toponimul *Kolcujok*). Încadrarea toponimelor străine într-un gen sau altul se face pe baza asemănărilor formale din finalul toponimelor limbii respective, iar în unele cazuri, nu prea multe la număr, pe baze semantice, toponimul fiind încadrat în genul termenului entopic care denumește punctul geografic respectiv.

Este bine știut că funcțiunea de bază a toponimelor este de a individualiza punctele geografice. Se pune întrebarea dacă toponimele duble nu contravin acestei funcțiuni. Se poate vorbi de dispariția dubletelor sau nu? Credem că nu se poate face o asemenea afirmație. Probabil, atîta timp cît într-un sat va exista populație mixtă, nu vor dispare nici dubletele, ele fiind rezultatul existenței a două sisteme de denominație. Se poate totuși vorbi de o oarecare tendință de unificare a acestora, mai ales în cazul în care toponimele care numesc același teritoriu sînt adaptări fonetice. Cu timpul una din populații, însușindu-și bine limba celeilalte, ajunge să pronunțe toponimele respective la fel ca și populația care le-a creat.

În concluzie, trebuie să subliniem că toponimia localităților cu populație mixtă este strîns legată de raporturile care au existat (există) între populații. Numărul toponimelor care aparțin uneia sau alteia dintre limbi, în asemenea așezări, este condiționat de raportul numeric dintre cele două populații, de natura relațiilor dintre ele, de vechimea uneia sau alteia pe teritoriul respectiv, precum și de starea socială a locuitorilor.

În toponimia localităților cu populație mixtă fenomenul cel mai frecvent și comun tuturor acestor localități îl constituie adaptările fonetice și traducerile dintr-o limbă în alta.

În cazul în care într-o localitate oarecare se așază o populație de altă limbă, toponimia creată de aceasta este puternic influențată de toponimia vechii populații.

К ИЗУЧЕНИЮ ТОПОНИМИИ МЕСТНОСТЕЙ СО СМЕШАННЫМ НАСЕЛЕНИЕМ

(Резюме)

Автор исследовал взаимодействия между румынским, венгерским, сербским и словацким языками в топонимии.

Топонимия местностей с этнически смешанным населением тесно связана с отношениями, которые существовали (существуют) между румынским народом и национальностями, проживающими на одной территории. В таких поселениях, число топонимов, принадлежащих к тому или иному языку, обусловлено численным отношением между двумя национальностями, природой их взаимоотношений, давностью на данной территории, а также их социальным положением.

В рамках топонимических влияний фонетические приспособления и переводы с одного языка на другой представляют собой наиболее часто встречающееся явление.

ON THE TOPONYMY OF LOCALITIES WITH MIXED POPULATION

(Summary)

The reciprocal influences in toponymy between Romanian Hungarian, Serbian and Slovak are dealt with in the paper.

The toponymy of localities with ethnically mixed population is in close connection with the relations which have existed between the Romanian people and the coinhabiting nationalities. The number of the toponyms belonging to one or another of the languages, in such places, is conditioned by the numerical relation between the two populations, the nature of the relations existing between them, the older settling on the respective territory, as well as their social status.

Phonetical adaptations and translations from one language into another constitute the most frequent phenomenon of the toponymical influences.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA SINONIMIA CONSTRUCȚIILOR CU VALOARE ATRIBUTIVĂ ÎN LIMBA RUSĂ CONTEMPORANĂ

ANASTASIA GHIJIȚCHI

În etapa inițială a studierii sinonimiei sintactice, în lingvistica sovietică s-a încercat fixarea criteriilor de delimitare a sinonimelor gramaticale de cele lexicale. Însă criteriul „analogiei conținutului", formulat de către A. M. Peșkovski[1], acela al „echivalenței semantice", datorat lui G. I. Richter[2] sau criteriul pe temeiul căruia se considerau sinonime „construcțiile paralele... care se deosebesc doar prin fine nuanțe de sens", avansat de A. N. Gvozdev[3], au fost declarate ulterior insuficiente, deoarece fenomenele gramaticale erau interpretate numai sub aspect semantic și stilistic. S-a impus, în consecință, necesitatea diversificării acestor criterii, insistîndu-se în special asupra studierii sinonimelor sintactice sub aspectul semnificației lor gramaticale. Tocmai în direcția „gramaticalizării" se desfășoară în ultima perioadă cercetările lingviștilor H. M. Saikiev[4], I. I. Revzin[5], I. I. Kovtunova[6], V. N. Iarțeva[7] ș.a. Definirea sinonimelor a primit acum o formulare diametral opusă aceleia a adepților „bazelor lexico-semantice" drept criteriu esențial. „*Sinonime gramaticale* — precizează I. I. Revzin —, *se numesc diferitele forme și construcții folosite cu sens gramatical apropiat, dar nu absolut identic*"[8]. La

---

[1] Cf. A. M. Peškovski. *Principy i prijomy stilističeskogo analiza chudožestvennoj prozy*, în vol. „Ars poetica", Moscova, 1927.

[2] Cf. G. I. Richter, *Sintaksičeskaja sinonimika v sovremennom russkom literaturnom jazyke (stilističeskije nabljudenija)* în *„Russkij jazyk v škole"*, 1937, nr. 3.

[3] A. N. Gvozdev, *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, Moscova, 1952, p. 175.

[4] Cf. H. M. Sajkijev, *K voprosu o sintaksičeskoj sinonimike v sovremennom russkom literaturnom jazyke*, în *„Učjonyje zapiski Kazachskogo universiteta"*, t XIV, fasc. I, Alma-Ata, 1952.

[5] Cf. I. I. Revzin, *K voprosu o sintaksičeskoj sinonimike*, în *„Inostrannyje jazyki v vysšej škole"*, 1952, nr. 1.

[6] Cf. I. I. Kovtunova, *O sintaksičeskoj sinonimike*, în *Voprosy kul'tury reči*, vol. I, 1955.

[7] Cf. V. N. Jarceva, *O grammatičeskich sinonimach*, în *Romano-germanskaja filologija*, vol. I, Moscova, 1958.

[8] I. I. Revzin, *op. cit.*, p. 51.

rîndul său I. I. Kovtunova susține și mai categoric necesitatea de a se analiza sensul gramatical, avertizînd că atîta timp cît nu se va ține seama în mod consecvent de sensul gramatical, nu se va putea formula o definiție acceptabilă, științifică, a sinonimelor sintactice, întrucît va fi imposibilă delimitarea lor de sinonimele lexicale. Însă nici adepții orientării „semantice“, nici aceia ai „gramaticalizării“ cu orice preț nu au reușit să evite caracterul unilateral al disocierii sinonimelor gramaticale. Poziția adoptată de cercetătoarea A. V. Fetisova — în virtutea argumentului că „elementul gramatical stă fără îndoială la baza construcțiilor sintactice (inclusiv a celor sinonime), după cum elementul lexical stă la baza fiecărui cuvînt din care sînt alcătuite... construcțiile“[9] —, ni se pare mai potrivită. Căci însăși selectarea unei anumite construcții sinonime este determinată, în ultimă instanță, de capacitatea ei de a reda mai complet și mai nuanțat un sens nu neapărat gramatical. În analiza construcțiilor sintactice se recurge adesea, în mod necesar, la constituenții lexicali ai îmbinărilor ce sînt comparate sub aspect sinonimic, cercetătorul fiind obligat să nu ignore elementele lexico-gramaticale ale sinonimelor sintactice. Într-adevăr, practica demonstrează că indiferent de poziția adoptată de cercetător, de rigurozitatea cu care disociază elementele lexicale de cele sintactice, el nu poate să nu ajungă la considerații care vizează, într-un fel sau altul, și semantica construcțiilor studiate.

Ținînd seama de rezultatele obținute pînă în prezent în studierea sinonimiei sintactice de cercetători prestigioși ca V. P. Suhotin, I. I. Revzin, I. I. Kovtunova, E. I. Șendels[10], iar la noi de către Sorin Stati și Gh. Bulgăr[11], considerăm că principalele criterii în stabilirea sinonimelor sintactice trebuie să fie următoarele: a) analogia conținutului, b) analogia relațiilor sintactice și c) caracterul eterogen al structurilor. Așa-numitul criteriu al substituirii, socotit o perioadă îndelungată drept unul din cele mai importante și absolut obligatorii, nu este de fapt decît o rezultantă, o consecință a sinonimiei și nu poate sluji drept criteriu esențial pe temeiul căruia se stabilește existența relațiilor sinonime[12]. *Vom considera,* așadar, *sinonime sintactice construcțiile care exprimă același conținut, au aceleași relații sintactice și se deosebesc prin structură.*

*

---

[9] A. V. Fetisova, *Struktura i leksiko-semantičeskije osobennosti vtorostepennych členov i pridatočnych predloženij obstojatel'stva (K voprosu o sintaksičeskoj sinonimike),* în Učenyje zapiski Moskovskogo Oblastnogo Pedagogičeskogo Instituta imeni N. K. Krupskoj“, t. 148, fasc. 10, Moscova, 1954, p. 226.

[10] Cf. E. I. Šendels, *Ponjatije grammatičeskoj sinonimii,* în *N.D.V.Š.F.N.*, 1959, nr. 1. *Idem, Grammatičeskaja sinonimija (na baze morfologii glagola v sovremennom nemeckom jazyke),* Moscova, 1964.

[11] Cf. Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă,* Ed. Academiei R.S.R., București, 1967; Sorin Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice,* Ed. didactică și pedagogică, București, 1970.

[12] V. I. Kononenko, *Sinonimika sintaksičeskich konstrukcij v sovremennom russkom jazyke,* Kiev, 1970, p. 19.

După cum remarcă V. V. Vinogradov în *Gramatica limbii ruse*, „Legătura funcțională și corelarea sinonimică stau la baza tuturor raporturilor sintactice care, fiind concentrate în jurul numelor ce designează obiectele *(imena s predmetnym značeniem)*, determină caracterul îmbinării lor cu atributele“[13]. Relațiile atributive sînt, în consecință, nu numai multiple, dar se și exprimă prin variate modalități, deoarece, după cum se știe, și atributul poate fi exprimat printr-un adjectiv, substantiv la cazul genetiv și instrumental fără prepoziție, prin substantive la toate cazurile oblice cu prepoziții, prin adverbe, pronume personale, construcții participiale etc. Dată fiind această întinsă sferă de relații atributive și de posibilitățile multiple de a le exprima, ne vom ocupa în cele ce urmează doar de construcțiile atributive substantivale și adjectivale în care se constată fenomenul sinonimiei.

Atributul substantival-genetival se distinge printr-o deosebită bogăție semantică, determinată de multitudinea variantelor structurale (genetivul cu și fără prepoziție), prin capacitatea de a avea unul sau mai multe cuvinte determinative *(dom iz kamnja — dom iz belogo pročnogo kamnja)*, prin diversitatea raporturilor dintre constituenți (genetivul apartenenței, genetivul partitiv, genetivul subiectiv etc.).

În cadrul tuturor acestor construcții sînt posibile numeroase și variate modalități de sinonimizare.

I. *Sinonimia unui atribut substantival la genetiv fără prepoziție și a unui atribut adjectival.* 1. Construcțiile cu cazul genetiv cu valoare de posesie se sinonimizează adeseori cu acelea care cuprind un adjectiv relativ-posesiv (cu sufixul *-ov* (*-ev*), *-in* (*-yn*):

Za čajem Levin uznal vsju istoriju starikova chozjajstva.
(L. Tolstoi, *Anna Karenina*)

Dašino želanije sbylos' — oni vse byli snova vmeste.
(A. Tolstoi, *Calvarul*)

kostjum otca — otcov kostjum;
platje sestry — sestrino platje;
šuba materi — materina šuba;
kreslo deda — dedovo kreslo.

subst. ← subst.	adj. → subst.

Ambele construcții exprimă aceeași relație (atributivă), dar, ca urmare a diferenței semantice dintre substantiv și adjectiv, valoarea de posesie nu este exprimată în mod identic.

În construcțiile cu atribut substantival la genetiv se subliniază relația dintre două obiecte (kostjum — otec). În construcțiile cu atribut adjectival se arată mai accentuat calitatea obiectului de a aparține unui alt obiect. Aceasta depinde de valoarea semantică a adjectivului, de calitate.

[13] *Grammatika russkogo jazyka*, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, vol. II, partea I-a, p. 63.

Deosebirea stilistică reiese cu pregnanţă din următorul exemplu: „Ja prišol tuda v materinych bašmakach, v pal'tiške, perešytom iz babuškinoj kofty, v žoltoj rubache i štanach „navypusk", vsjo eto srazu bylo osmejano, za žoltuju rubachu ja polučil prozvisče „bubnovogo tuza" (M. Gorki, *Copilăria*).

Scriitorul a intenţionat să releve efectul vizual, ridicolul care decurge din disproporţia între hainele nepotrivite, de împrumut, pe acest copil. Acest efect de uşoară ridiculizare se realizează prin utilizarea adjectivelor *materiny, babuškin,* care nu mai indică în primul rînd apartenenţa obiectului, ci o calitate (aspectul exterior, dimensiunile disproporţionate). Dacă scriitorul ar fi folosit o construcţie cu atribut substantival *(materi, babuški),* nu ar fi reuşit să redea decît apartenenţa obiectului, fără alte nuanţe suplimentare.

Există în limba rusă contemporană o serie de adjective posesive, derivate de la substantive proprii (Tanin, Lizin etc.) care, deşi arată posesiunea, totuşi sînt eliminate de atribute substantivale genetivale. De altfel, în cadrul acestei grupe adjectivele posesive sînt relativ puţine la număr (majoritatea se înscriu în sfera denumirii persoanelor dintr-o familie: otcov, materin, sestrin, dedin, dedov, babuškin ş.a.), ceea ce duce la restrîngerea construcţiilor sinonimice de acest tip. Ba mai mult, în limba rusă contemporană se observă tendinţa construcţiilor cu atribut genetival de a înlătura pe cele cu atribut adjectival. De remarcat însă este prezenţa în vorbirea populară a unor construcţii similare, ca organizare, celor analizate mai sus:

žena inženera — inženerova žena;
brat chudožnika — chudožnikov brat;
sestra učitelja — učiteljeva sestra.

2. Construcţiile cu un substantiv la genetiv cu valoare calitativă adesea au drept sinonime construcţiile cu adjective relative:

čelovek dela — delovoj čelovek;
politika mira — mirnaja politika;
strany kapitala — kapitalističeskije strany;
ton družby — druženskij ton.

Acest tip de atribute dispune de mari posibilităţi expresive. Substantivul în genetiv poate avea un determinant (adjectiv) cu ajutorul căruia obiectul este caracterizat mai deplin şi mai exact:

umnyi čelovek — čelovek bol'šogo uma;
sposobnyj rebjonok — rebjonok neobyknovennych sposobnostej.

3. Cazul genetiv cu valoare partitivă în funcţie de atribut poate avea drept sinonim un adjectiv relativ:

vetka duba — dubovaja vetka;
stvol ružja — ružejnyj stvol.

Aici survine o interferență de nuanțe: la valoarea partitivă se adaugă o valoare de apartenență (kačestvo prinadležnosti).

Paralel cu aceste construcții sînt frecvente în limba rusă construcțiile cu aceeași valoare partitivă (nožka skamejki, kryša saraja), care însă nu au construcții sinonime de același tip. Aceasta se explică prin faptul că sinonimizarea unor astfel de atribute, după cum remarcă M. F. Palevskaia, „depinde de sensul lexical al substantivului la cazul genetiv și al adjectivului relativ"[14].

4. Construcțiile cu un genetiv indicînd purtătorul calității se sinonimizează uneori cu cele ce au atribute adjectivale:

zelen' lesa — lesnaja zelen';
aromat cvetov — cvetočnyj aromat.

5. Uneori se sinonimizează un atribut substantival genetival cu valoare subiectivă cu un atribut adjectival:

vystuplenie dekana — dekanovo vystuplenie;
reč prezidenta — prezidentova reč.

II. *Sinonimia unui atribut substantival la genetiv cu prepoziție și a unui atribut adjectival.* Construcțiile prepoziționale, numeroase și variate, redau o sferă vastă de relații, determinate de multitudinea sensurilor și diversitatea prepozițiilor. Dacă în construcțiile fără prepoziții predomină relațiile obiective și atributive, în cele cu prepoziții mai frecvente sînt relațiile atributive cu nuanțe circumstanțiale, nuanțe care sînt mai mult de natură lexicală decît gramaticală, deoarece sînt legate de sensul lexical al constituenților. Se pot distinge relații atributive cu nuanțe: spațiale, temporale, cauzale, finale etc. Din acest grup masiv vom desprinde numai pe cele mai importante:

1. Construcțiile cu prepoziția *iz* sînt folosite pentru a reda valoarea de material din care este confecționat obiectul: broška iz zolota; portfel' iz koži; čulki iz šersti; dom iz kamnja. Corespondentele lor sinonime redau relația atributivă cu ajutorul unui adjectiv relativ: zolotaja broška; kožanyj portfel'; šerstjanyje čulki; kamennyj dom. Comparînd aceste două construcții sinonime constatăm că ele se deosebesc prin faptul că prima (broška iz zolota) redă mai precis valoarea de material. Semnificativ ni se pare și faptul că aceste atribute pot avea la rîndul lor încă un determinant: čulki iz tonkoj šersti; portfel' iz svetloj koži.

În cadrul acestei grupe mai există și construcții cu atribut substantival genetival fără prepoziție:

mebel' iz krasnogo dereva — mebel' krasnogo dereva;
chalat iz koričnevogo barchata — chalat koričnevogo barchata.

Aceste construcții paralele se deosebesc prin nuanțe: cele cu prepoziție indică mai accentuat materialul din care este confecționat obiectul,

[14] M. F. Palevskaja, *Sinonimy v russkom jazyke*, Moscova, 1964, p. 106.

în timp ce în perechile lor accentul se deplasează pe indiciul calitativ al materialului folosit.

Aşadar, aceste construcţii exprimă aceeaşi idee şi redau aceeaşi relaţie (atributivă), însă funcţionarea lor în limbă este diferită din cauza semanticii constituenţilor. În ambele cazuri se specifică materialul din care este confecţionat obiectul, dar totodată, datorită semanticii substantivului în primul grup (iz železa), predomină indicaţia asupra relaţiei dintre două obiecte (kružka, sdelannaja iz železa; kružka, kotoraja byla sdelana iz železa etc.), ceea ce apropie sensibil construcţiile respective de cele cu relaţii obiective. În construcţiile cu atribut adjectival nu se relevă relaţia dintre două obiecte, ci mai ales însuşirea, calitatea obiectului.

De altfel, această trăsătură distinctivă este proprie aproape tuturor construcţiilor sinonimice cu atribut substantival şi adjectival.

Este suficient să urmărim fraza: „Gorjačie šči, ot kotorych russkij čelovek ne otkažetsja v samyije paljaščie žary, deduška chlebal derevjannoju ložkoj, potomu što serebrjanaja obžigala guby" (T. S. Aksakov).

Adjectivul pentru care a optat scriitorul (în loc de: iz dereva) scoate în evidenţă calitatea obiectului şi nu materialul din care este confecţionat (calitatea de a nu arde buzele fiind lingură de lemn şi neîncălzindu-se aşa de repede ca cea metalică)[15]. De altfel, trecerea unor adjective relative în clasa adjectivelor calitative este semnificativă în acest sens (kamennyj character — tvjordyj character, železnaja volja — sil'naja volja, derevjannyj golos — gluchoj golos). (Pentru a scoate în relief cu mai multă pregnanţă trăsăturile distinctive ale acestor adjective, apelăm la sinonime lexicale.)

Este de remarcat faptul că prin adoptarea sensului figurat de către adjectivul cu funcţie de atribut, are loc fenomenul desinonimizării; el îşi pierde corespondentele sinonime (construcţia character iz kamnja este aberantă).

2. Se află în raporturi sinonime şi unele din construcţiile cu relaţii atributive, exprimate printr-un genetiv cu prepoziţie *(iz)* cu valoare de provenienţă şi un adjectiv relativ; uneori apare şi o a treia construcţie sinonimă cu un atribut substantival genetival fără prepoziţie:

paren' iz derevni — derevenskij paren' — paren' derevni;
rabotniki iz universiteta — universitetskije rabotniki — rabotniki universiteta;

În construcţiile de acest tip atributul este investit şi cu o nuanţă circumstanţială (spaţială) (se arată locul de provenienţă sau de muncă al obiectului determinat). Aceeaşi valoare, dar cu o nuanţă spaţială mai pronunţată, au construcţiile cu atribut genetival cu prepoziţiile: *s, u, ot, bliz, vozle, okolo, protiv* ş.a. Însă acestea aproape că nu au deloc construcţii sinonime paralele cu atribut adjectival:

---

[15] Cf. M. F. Palevskaja, *op. cit.*

Ej vspomnilas' milaja, obožaemaja, pokosivšajasja chatjonka okolo školy... (A. Tolstoi, *Calvarul*)
Čelovek poltorasta passažirov, pereselencev s Kubani volnovalis' u trapa., (Pavlenko, *Fericirea*).
Voropajev mel' kom vzgljanul na ženščinu u steny *(Ibidem)*.

Desigur, este posibilă forma: škol'naja chatjonka sau kubanskie pereselency, dar nu există corespondent sinonimic în rîndul adjectivelor pentru atributul din construcţia ženščina u steny.

Trebuie însă precizat că de aceste construcţii cu valoare atributivă se apropie şi credem că pot fi considerate sinonime grupurile de cuvinte cu aceeaşi valoare dar avînd regent un participiu (construcţie participială)[16]:

... chatjonka, nachodeaščajasja okolo školy,..
... ženščina, stojaščaja u steny,...
... pereselency, echavšije s Kubani,...

Evident, construcţia participială este mai expresivă în ceea ce priveşte relaţia atributivă. Dar la o analiză mai detaliată, pe constituenţi, vom constata că okolo školy, u steny, s Kubani şi-au schimbat funcţia şi se află în relaţie pur circumstanţială cu cuvîntul regent (participiul). Acest lucru devine şi mai clar, dacă transformăm construcţiile participiale în subordonate:

... chatjonka, kotoraja nachoditsja okolo školy;
... ženščina, kotoraja stojala u steny;
... pereselency, kotoryje echali s Kubani.

(S-ar putea aborda aici şi problema funcţionării paralele a unor construcţii omogene | subst. ⟶ prep. ⟶ subst. |, considerate de către unii cercetători drept sinonime sintactice. Din punctul nostru de vedere ele nu sînt decît echivalenţe sintactice, deoarece aici se sinonimizează doar prepoziţiile, structura rămînînd identică:

chatjonka *okolo* školy
chatjonka *vozle* školy
chatjonka *u* školy.)

3. Adesea are loc sinonimizarea între un atribut substantival genetival cu prepoziţia *dlja, ot* şi un atribut adjectival, cînd obiectul este caracterizat din punctul de vedere al provenienţei sau destinaţiei sale, indicîndu-se uneori şi furnizorul din regnul animal: moloko ot kozy — koz'e moloko; žyr ot ryby — rybij žyr, puch ot lebedja — lebjažij puch, dar construcţiile de acest tip nu sînt prea numeroase în limba rusă contemporană. În schimb au o sferă mai largă de folosire cele cu atribut adjectival (adjectiv posesiv cu sufixul *-ij, -ja, -je*), în care indiciul asupra

[16] Cf. Sorin Stati şi Gh. Bulgăr, *op. cit.*

provenienței obiectului se interferează cu cel al materialului din care este confecționat obiectul:

On odet sliškom lechko. Daj emu moj *zajačij tulup*. (A. Pușkin, *Fata căpitanului*) (... tulup, ššityj iz mecha zajca, și nu „ot zajca“;
Odet v zaščitnogo cveta frenč, sinii brjuki, na nogach *olenji sapogi*, (D. Furmanov, *Ceapaev*).

Spre deosebire de adjectivele relative-posesive de tipul *otcov, sestrin*, care indică doar valoarea de posesie a unei singure persoane, adjectivele cu sufixul *-ij, -ja, -je* și cu sufixul *-ovyj, -inyj* indică proveniența de la o întreagă clasă de obiecte *(bobrovyj mech, slonovaja kost')*.

Este de remarcat și faptul că aceste adjective în funcție de atribut, spre deosebire de atributul genetival, fiind folosite la figurat, subliniază trăsătura caracteristică a obiectului din punctul de vedere al calității, conținînd și indiciul comparației:

medvežja pochodka — pochodka kak u medvedja;
košačij vzgljad — vzgljad kak u koški.

Aceste deosebiri semantice dintre un substantiv și un adjectiv cu funcție de atribut duc, desigur, la delimitarea sferelor lor de funcționare, la o netă diferențiere stilistică. (Construcțiile cu atribut adjectival sînt proprii vorbirii curente sau celei populare, iar cele cu atribut substantival la genetiv aparțin limbii literare cu nuanțe livrești.)

Construcțiile de tipul: zal dlja čtenija — čitatel'nyi zal, care exprimă indiciul destinației obiectului, țin de aceeași grupă.

În construcțiile sinonime de tipul razgovory bez konca — bezkonečnyje razgovory, čelovek bez uma — bezumnyi čelovek, absența unui obiect sau a unei calități se relevă mult mai accentuat în cazul cînd se folosește atributul substantival decît atunci cînd este utilizat atributul adjectival.

III. *Sinonimia construcțiilor atributive cu substantiv la cazurile dativ, acuzativ, instrumental și prepozițional.* Raporturile de sinonimie în astfel de construcții sînt sporadice sau lipsesc aproape total.

1. Atributele substantivale la cazul dativ nu sînt numeroase și numai unele dintre ele au sinonime:

tovarišči po kursam — kursovyje tovarišči;
podrugi po škole — škol'nyje podrugi.

2. Construcțiile la acuzativ cu prepoziție, de asemenea, au sinonime în cazuri rare:

otpusk na mesjac — mesjačnyj otpusk;
plan na pjat'let — pjatiletnij plan.

Astfel de construcții cu atribut substantival subliniază că termenul se fixează în viitor, pe cînd cele cu atribut adjectival accentuează durata în genere.

3. Construcțiile cu atribut substantival la cazul instrumental fără prepoziție sînt puține la număr (u starika boroda lopatoj — boroda kak

lopata) şi aproape că nu au sinonime, pe cînd construcţiile cu atribut substantival cu prepoziţie, în special cu prepoziţia *s*, sînt frecvente. De obicei ele relevă însuşirea unui obiect după aspectul său exterior: s blednym licom — blednolicyj; s golubymi glazami — goluboglazaja.

În acest articol ne-am referit doar la o mică parte din construcţiile cu valoare atributivă care pot fi sinonimizate. Analiza lor, chiar şi sumară, demonstrează însă diversitatea construcţiilor sinonimice şi multiplele nuanţe semantice care, în ultimă instanţă, atestă continua îmbogăţire a limbii ruse contemporane în stadiul actual al dezvoltării ei tocmai prin sinonimizarea construcţiilor sintactice.

К ВОПРОСУ О СИНОНИМИКЕ ОПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

Исходя из последних работ, посвященных синонимии советскими и румынскими лингвистами, автор статьи уточняет определение синтаксической синонимии и анализирует приёмы синонимизации некоторых определительных конструкций, выявляя их семантические и стилистические нюансы. Вывод автора следующий: синонимические определительные конструкции являются одним из источников постоянного обогащения выразительности современного русского языка.

REMARKS ON THE SYNONYMY OF THE ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS IN CONTEMPORARY RUSSIAN

(Summary)

Starting from the recent works of the Soviet and of the Romanian linguists concerning synonymy, the author explains the definition of the syntactical synonymy and analyses the modalities of synonymizing some attributive constructions, revealing their semantical and stylistical shades. The fact is pointed out that the synonymous syntactical constructions are a source of continually enriching the expressiveness of contemporary Russian.

ANTOLOGIA *AMERICANS ABROAD*[1]. CONCEPȚIA DESPRE ANTOLOGIE LA PETER NEAGOE

IOAN A. POPA

„A special pride in demanded of American artists abroad, as if in quiet rebuke to all that has been said against them. Not many have it. But this book should in some degree silence the accusations made, for the simplicity of Neagoe's approach, and for the proof the volume gives that there are enough Americans writing well outside of America to make a good anthology".

KAY BOYLE[2]

Inițial o culegere de pagini alese din literatura unei anumite perioade, antologia a devenit în secolul al XX-lea un instrument esențial unei cunoașteri mai largi a operelor literare, reprezentînd o întreagă epocă, o literatură națională, un autor sau o anumită tendință caracteristică timpului la care se referă, precum și un manual indispensabil al dascălului de literatură.

Desigur, numărul mare de antologii moderne se adresează diferitelor categorii de cititori, au devenit un mijloc curent de reclamă pentru piața cărții și deseori selecția nu reprezintă poezia adevărată a limbii sau valoarea literară incontestabilă, ci este întocmită conform gustului publicului pentru care sînt făcute. Această situație a dus deseori la tendințe vulgarizatoare și implicit la reacții negative din partea oamenilor de litere. În acest sens *A Pamphlet Against Anthologies* de Laura Riding și Robert Graves (Jonathan Cape, London, 1928), vorbește pentru sine. Desigur *Pamfletul* exprimă doar atitudinea personală a autorilor în ceea ce privește rostul antologiei, insistă asupra caracterului comercial care în mod

---

[1] *Americans Abroad: An Anthology*, edited with a foreword by Peter Neagoe. The Servire Press, The Hague, 1932.

[2] *Americans Abroad,* reviewed by Kay Boyle, Colecția Peter Neagoe, Box 9, folder 7, Syracuse University Library, Syracuse, New York.

inevitabil a pus stăpînire pe acest gen de publicații, dar nu a avut prea mare ecou în lumea literelor.

Perioada cuprinsă aproximativ între 1919—1932, perioadă de frămîntări profunde și transformări în literatura americană, a constituit un moment literar ce nu putea să fie trecut cu vederea și se cerea înregistrat. Este perioada literaturii americane „expatriate", a „generației pierdute", a căutărilor novatoare, a renașterii literare a anilor douăzeci, cînd Parisul a devenit centrul cultural al scriitorilor englezi și americani. *Exile's Return: A Narrative of Ideas* (1934) de Malcolm Cowley sau *The Twenties in American Literature* (1949) de Frederick J. Hoffman sînt numai două din mulțimea de lucrări critice care analizează ideile și spiritul generației de după primul război mondial. În afara operelor publicate în volum sau reviste, autorii mai sus menționați, ca de altfel toți cercetătorii fenomenului literar respectiv, au găsit un mijloc important de referință și în antologiile apărute în acei ani. *American Caravan,* un anuar de literatură americană inițiat și editat de Lewis Mumford, Van Wyck Brooks, Alfred Kreymborg și Paul Rosenfeld începînd cu anul 1927, oferă o oglindă a realizărilor literare americane de la sfîrșitul anilor '20 și fără îndoială l-a inspirat pe S. Putnam, scriitor american, traducător, redactor șef la „The New Review", să alcătuiască o replică europeană a modelului american[3].

Inspirat la rîndul său de Putnam, cu care împarte conducerea revistei „The New Review" din toamna anului 1931 pînă în vara anului următor, Peter Neagoe concepe în mai 1931 alcătuirea unei antologii de literatură americană expatriată care „să reprezinte pe toți scriitorii americani importanți din străinătate".

Mirmande, May 31, 1931

Dear Mr. Hemingway

I am editing an anthology of significant American artists abroad, covering roughly the after war decade. This anthology may be published by a well known New York Publisher. In case it is not a number of us have agreed to see the thing through, upon a profit-sharing basis for the contributors, each contributor being guaranteed a certain sum per page equal at least to the average commercial rate. The anthology is to be absolutely neutral and non partisan from the point of view of literary politics. It is our desire to represent all significant American writers abroad, and only the significant ones. Realizing the importance of your work, we feel the anthology would be incomplete without a selection from you.

Would you be so kind as to send us whatever you feel to be most representative and of whatever length seems best to you. Inasmuch as it

---

[3] *The European Caravan*. An Anthology of the New Spirit in European Literature, compiled and edited by S a m u e l P u t n a m, New York, 1931 (Printre alții: Apollinaire, Cocteau, Tzara, Valery, Garcia Lorca, Herbert Read, Beckett, D. H. Lawrence, T. S. Eliot, Joyce, Aldington, Woolf etc.).

is our desire to get this anthology out before the fall, in fact as soon as possible, we should appreciate if you would send us your selection as soon as convenient...

Sincerely yours, *Peter Neagoe*

P.S. Would you be kind enough to send us a bio-bibliographical note? Such facts of your life as you consider important for the book, and a list of your published works and where they appeared. We should appreciate also an estimate (your own) of your own work.

Peter Neagoe a trimis o scrisoare similară în cursul lunilor de vară (1931) la peste cincizeci de scriitori americani care pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă au trăit pe continent în perioada postbelică. Selecţia numelor a fost în bună măsură făcută de Neagoe, deşi pe parcurs a primit sugestii şi nume noi de scriitori pe care nu îi cunoscuse personal şi care în 1931 se întorseseră deja în America. (Vezi Anexa.)

În capitolul III al *Pamfletului, The Anthologist in Our Midst,* Riding şi Graves încearcă să schiţeze calităţile pe care un bun antologist trebuie să le întrunească. Ei subliniază că antologistul trebuie să cunoască gustul publicului şi popularitatea autorilor, să aibă puterea de a recunoaşte operele valoroase, să impună o limită a numărului de pagini alocat fiecărui scriitor, precum şi să ţină cont de problemele financiare pe care le ridică editarea şi drepturile de autor. Pe de altă parte, mai ales perioada la care ne referim, bogată în personalităţi literare valoroase, a oferit şi ciocnirile pline de patimă care în mod inevitabil apar în lumea artistică şi literară. În ceea ce priveşte literatura americană, anii douăzeci şi „colonia expatriată" au dat cele mai edificatoare exemple în această direcţie. Sosit la Paris în 1926 şi trăind în tumultul ameţitor al acestei Mecca a literelor, Neagoe va fi cunoscut bine relaţiile existente între confraţii săi, de vreme ce accentuează în scrisoarea-circulară că antologia va fi absolut neutră şi non-partizană din punct de vedere al politicii literare. A încercat să găsească o cale de mijloc, dar mai curînd decît se aştepta întreprinderea sa a stîrnit pasiuni şi a redeşteptat animozităţi literare pe care Neagoe sperase să le stăpînească în favoarea ideii remarcabile de a întocmi un „testament" al realizărilor literare ale unui grup care niciodată nu s-a recunoscut drept „şcoală", dar care era conştient de pasul înainte pe care îl făcuse în domeniul literaturii americane.

It appears from your letter that you have encountered the snag of personal animosities... it certainly exists to a large extent among American writers in Europe. The personal element at its worst takes, on one side, the form of log-rolling for the writings of one's friends; on the other, of attacking or refusing to appear in the same magazine or anthology as one's enemies. I am less tolerant than you: I think that such a condition is abominable[4].

[4] Robert Sage către P. Neagoe, 24 July 1931. Scrisorile menţionate în această lucrare fac parte din corespondenţa literară a lui Peter Neagoe, aflată în Colecţia Neagoe, Syracuse University Library, Syracuse, New York.

Așa se explică refuzul categoric de a accepta participarea al scriitoarei Edith Wharton[5], căreia platforma mult prea largă a lui Neagoe nu îi inspira încredere, sau cel al Laurei Riding care oferă maximum de motive care să-i justifice refuzul în scrisoarea pe care Neagoe, cu aprobarea autoarei, o include în antologie și care este o dezvoltare elaborată a ideii expuse de R. Sage și o decimare metodică a scrisorii-circulare; Kay Boyle nu dorea sub nici un motiv să-și vadă numele tipărit sub auspiciile lui Sam Putnam, care inițial urma să scrie studiul introductiv al antologiei[6].

Pe de altă parte, o citire atentă a propunerii lui Neagoe ne arată că, fără să cunoască în mod expres *Pamfletul* scris de Riding și Graves, el a trebuit să țină cont de la bun început de toate aspectele legate de publicarea unei antologii, dar a căutat o rezolvare originală.

P. Neagoe a pornit de la premisa că o asemenea publicație va găsi un public receptiv atît în Europa cît și în America și va oglindi în mod fidel valoarea artistică a eforturilor literare ale unui deceniu mult discutat și controversat. Perioada este clar delimitată de la bun început, după cum este și ideea serviciului pe care tinerii artiști l-au făcut artei americane.

> ...My concern is with the work of the American writer in Europe... But this Anthology is devoted to those American artists who have been living and working, during the after-war decade, in Europe — all of that time or part of it. Some of these artists are still in Europe, but their service is dedicated to American art. The results of their arduous efforts are America's[7].

Poziția lui Neagoe este deci pozitivă și fermă, nelăsînd semne de întrebare în ceea ce privește finalitatea căutărilor confraților săi americani, după cum nu uită să accentueze ecoul european al „mișcării expatriate" — instrumentală în introducerea și înțelegerea pe continent a aspirațiilor culturale americane.

> Europe also is aware that important art is springing up in America thanks to the undaunted non-conformists — the Young Americans of today[8].

Americans Abroad nu este o culegere de texte întocmită pe gustul unui anumit public, sau o publicație de succes care întrunește o duzină de autori populari, pentru simplul motiv că, indiferent de numărul de cărți scrise și publicate sau frecvența numelui în revistele de specialitate, autorii, chiar dacă se numeau Hemingway, G. Stein, E. Pound sau H. Miller, nu erau pur și simplu populari. Neagoe a lăsat la latitudinea lor alegerea inițială a poemelor sau povestirilor, exercitîndu-și dreptul de editor și gustul numai în cazul în care a primit două-trei selecții de același autor (în cazul J. T. Farrel, W. C. Williams) și nu a impus o limită a

---

[5] Scrisoarea din 28 aug. 1931 semnată de secretara dnei Wharton și adresată lui Neagoe drept răspuns la scrisoarea-circulară.

[6] Kay Boyle către P. Neagoe, June 2, 1931.

[7] P. Neagoe, *Foreword to Americans Abroad*, p. XI.

[8] P. Neagoe, *Foreword to Americans Abroad*, p. IX.

numărului de pagini care să ducă la îngustarea posibilităților de participare. Aprecierea valorică pornește de la colaboratori, iar preocuparea mărturisită a antologiei a fost înregistrarea artei produse — „our concern is... with what art they produced“[9] — de către „scriitorii americani importanți care pentru o vreme au ales Europa drept patrie adoptivă.

O altă idee originală a lui Neagoe a constituit-o nota bio-bibliografică pe care a cerut-o autorilor în același timp cu poemul sau povestirea selectată — probleme sau fapte pe care autorii înșiși le consideră importante, precum și o apreciere personală a propriei opere. În cele mai multe cazuri răspunsul a fost pozitiv, iar scurtele note, însoțite de fotografia autografată, care preced contribuția literară sînt pline nu odată de semnificații multiple sau informații valoroase. Aici găsește Malcolm Cowley prima posibilitate de a-și anunța studiul cunoscut mai tîrziu sub titlul *Exile's Return*, aflat în 1931 în fază de lucru și fără un titlu atît de semnificativ — „now engaged in writing o book that won't be called The Lost Generation though dealing therewith“[10], un studiu despre „generația pierdută“ sau mai bine zis „reintegrarea“ ei în America anilor '30, o dovadă în plus că exilul a fost doar o etapă pe drumul reîntoarcerii. Pe aceeași direcție „se citește“ și nota autobiografică a lui J. T. Farrell: „I am at present living in France, but belong to no expatriate literary movements, so-called, and in no sense of the word an expatriate. However, my stories have received more encouragement, and they have been more readily accepted and printed on the Continent than in America“; în același timp Farrell ne dă o indicație clară în legătură cu preocuparea sa majoră, atît de bine ilustrată în tot ceea ce avea să scrie după 1932 — „My symphaties are strongly left wing, and I consider most of the things I write to have definite, if implied, points of social criticism“[11]. Alții au simțit nevoia să-și justifice trecerea oceanului, iar dacă Henry Miller găsește de cuviință să fie scurt și sarcastic — "[I] came to Paris to study vice“[12] — ceea ce a atras după sine comentarii puțin favorabile în presa franceză[13], și Laura Riding răzvrătită — "Living abroad: I don't do that. America was living abroad to me“[14], Gertrude Stein este directă și sinceră: „I live in Paris for calm and peace that is so necesary to my work. French people never interfere. They are pleasant and cordial without being intrusive. I like that I know my neighbours“[15]. Dar poate cel mai revelator exemplu este scrisoarea lui Ezra Pound din 3 august 1931, trimisă din Rapallo, pe care Neagoe a folosit-o drept notă autobiografică: „I can't bloody well be bothered to write my own biography. But I shd. be glad if you wd. omit it and substitute the following: The reader wishing information

---

[9] P. Neagoe, *Foreword to Americans Abroad*, p. IX.
[10] *Americans Abroad*, p. 107.
[11] *Americans Abroad*, p. 142.
[12] *Americans Abroad*, p. 220.
[13] „Mercure de France“, 1 Nov. 1934. Lettres Anglo-Américaines, p. 641.
[14] *Americans Abroad*, p. 326.
[15] *Americans Abroad*, p. 418.

re/Mr. Pound's bio-bibliography will have to consult the English "Who's Who" as his name has been removed from the American one. Yrs. E.P."[16]

Antologia urma să fie publicată în toamna anului 1931, dar realitatea a dovedit că Neagoe subestimase inițial două probleme strîns corelate și vitale: problema financiară și casa de editură care să accepte contractul. Materialul s-a adunat mai greu; în afara faptului că scriitorii invitați să participe locuiau pe o rază care începea în Austria și se termina undeva pe continentul american, ceea ce a cerut un mare volum de corespondență, mai existau și problemele de *copyright*. În eventualitatea că piesele oferite spre publicare văzuseră lumina tiparului înainte, aprobările trebuiau cerute cu exactitate. În cazul lui John Dos Passos scrisoarea lui Neagoe trimisă din Paris a trecut de la Dos Passos la agentul său literar din New York, care la rîndul său a transmis-o agentului din Londra și numai după aceea a venit aprobarea. Neagoe îl înștiințează pe Conrad Aiken că antologia *Americans Abroad* este gata pentru tipar abia la 13 mai 1932, dar nici la această dată soarta ei nu era clară și folosește prilejul să descrie calvarul publicării:

> The book is too important to remain unpublished. The delay in its appearance is the result of the chaotic conditions in general. At one time I even got to a point where its publication seemed impossible. And even now I can only do it in case the contributors accept the share in profits, after the costs are covered, but no other pay. I believe however that everybody will accept, for indeed these times are terrible. By share of profits I mean that all profits shall be bevided equal — per page — and paid out to each contributor according to the number of pages. In a way this will not mean remuneration by qualitiy, but it will be a fraternal division"[17].

La 13 iulie 1932, după ce toți colaboratorii au acceptat termenii mai sus menționați, Neagoe semnează contractul, dar nu cu un „editor bine cunoscut din New York", unde casele de editură se temeau că titlul *Americans Abroad* va speria pe cititorii americani, ci cu The Servire Press, o casă de editură din Haga (care tipărea *transition*). Termenii contractului stipulau că volumul trebuie să fie publicat nu mai tîrziu de 31 decembrie 1932, iar autorul (Peter Neagoe) urma să participe la costul de producție cu suma de opt mii de franci.

Ultimul obstacol pe care Neagoe l-a avut de depășit a fost cuvîntul introductiv, pe care inițial trebuia să-l scrie Putnam. Deși nu există o indicație precisă a motivelor care l-au determinat să renunțe, fără îndoială animozitățile existente în lumea literară și refuzul unor scriitori de a fi prefațați de el l-au silit să rămînă doar un simplu colaborator, ceea ce nu a împiedicat o ruptură totală între el și Neagoe la conducerea revistei "The New Review".

---

[16] *Americans Abroad*, p. 315.
[17] P. Neagoe către Conrad Aiken, Paris, May 13, 1932.

În speranța de a avea un nume cu rezonanță, probabil Neagoe încearcă să-l atragă pe Conrad Aiken:

> After considerable reflection I came to believe that an introduction to it by you would be the most fitting. You are thoroughly informed on the activities of the American Expatriates who lived in Europe during the period covered by the Anthology — 1919—1929. You know the works of all these writers, you know their tendencies and what they have accomplished. And, what perhaps is most significant, the urge that brought these artists out of their own country and the influences they received in Europe — that you also know perfectly"[18].

Neprimind răspuns de la Aiken, scrie el însuși cuvîntul introductiv și dovedește o cunoaștere la fel de adîncă a condițiilor care i-au împins pe tinerii „expatriați" spre Europa, influențele la care au fost supuși și realizările artistice îndreptate, după cum am menționat mai sus, spre propășirea literaturii americane.

Neagoe se numără printre primii literați americani care au accentuat atît aspectul social-economic, cît și complexul intelectual-artistic care a cauzat acest exod, al cărui rezultat valabil a fost o nouă perspectivă pentru literatura americană și un refuz răspicat al „standardizării" opiniilor, concepțiilor morale și concepției de viață pe care societatea industrială americană îl cerea din partea generației tinere. Neagoe îi încadrează pe cei cincizeci și doi de „americani în străinătate" în pătura mai largă a intelectualului american non-conformist de la 1920, dornic de a se elibera de sub tirania „sacului cu bani", plecat în căutarea a noi forme de expresie, în aparență rupte de tradiție, dar care a prevăzut „marile posibilități de care dispunea America — odată trezită la conștiința că arta trebuie să se bucure de libertăți și trebuie evaluată cu propriile ei criterii, nu măsurată cu balanța utilitarismului"[19].

La alcătuirea antologiei Neagoe a încercat să rămînă fidel criteriului valoric. Oferindu-i o listă parțială de colaboratori lui Conrad Aiken într-o scrisoare din 21 septembrie 1931, Neagoe menționează că au fost selectate numai „opere semnificative":

> Of course this term is variable and can be interpreted from several angles. The point from which I am considering it is:
> 1. The excellence of the work in itself and
> 2. The promises it holds for the young writer's growth in importance as a writer. Artists of your quality have already given proof of this significance in its double meaning"[20].

Adăugînd și faptul că Neagoe a încercat să rămînă neutru din punct de vedere al „politicii literare", avem o imagine clară a principiului său director, la care, însă, cum era de așteptat, a trebuit să facă anumite concesii legate tot de „politica literară".

---

[18] P. Neagoe către C. Aiken, Paris, May, 13, 1932.
[19] P. Neagoe, *Foreword to Americans Abroad*, p. XI.
[20] P. Neagoe către Conrad Aiken, Paris, September 21, 1931.

Wambly Bald sau Emily Holmes Coleman sînt prezenţi probabil mai mult datorită calităţii lor de reporteri europeni la „The Chicago Tribune“, iar Pierre Loving la „The New York Evening Post“, decît valoarea artistică deosebită a contribuţiei lor. După cum şi Samuel Putnam este prezent mai cu seamă datorită poziţiei sale de redactor şef la „The New Review“ şi corespondent literar la „The New York Sun“ şi „The Saturday Review of Literature“, decît prin valoarea poemelor incluse. Lista ar putea continua şi cu alte exemple ca Ruth Jameson, G. Dangerfield, Richard Thoma — incluşi datorită faptului că numele lor a fost cîndva asociat cu *transition* sau „The New Review“, sau Alfred Satterthwaite, tînărul fiu vitreg al lui John Cournos, care nu a dat formă niciodată talentului precoce cu care fusese asociat. Dar, în totalitatea ei, antologia, care îmbină proză cu poezie, stiluri diferite, opinii diferite şi reputaţii diferite, este un document literar de valoare, ce nu poate fi trecut cu vederea. Prin varietatea platformei sale, ni se oferă o imagine cuprinzătoare a tendinţelor şi preocupărilor care au caracterizat „scena literară americană“ din Europa. O bună parte a colaboratorilor se referă la experienţa europeană a autorilor (W. Burnett, M. Cowley, J. T. Farrel, H. Miller etc.), altele descriu realităţi americane (J. Dos Passos, R. Mac Almon, Hemingway sau W. Carlos Williams, care a preferat să contribuie cu o povestire, şi nu un poem cum era de aşteptat); multe contribuţii ilustrează latura experimentală a eforturilor depuse (A. Lincoln Gillespie Jr., E. Jolas, Sherry Mangan, Muriel Draper, G. Stein), fără a uita şi latura sterilă a experimentului în „confesiunea“ lui Robert C. Brown — ”[I] invented the Reading Machine. The value of my work to me is its experimental trend, as expressed in *1450—1950* and *The Readies*, which offer new mediums for more expressive writing. My chief interest is new unrhymed poetry and short stories in more expressive form than the present average. I want to do what I can to create new mediums of reading and writing more in tune with our aeroplane age. My reading machine does away with the book, which hasn't been changed since movable type was invented in 1450, though reading minds have quickened from centuries of practice and are now calling for an up-to-date form of reading and fourth dimensional writing“[21]. Totuşi Brown a contribuit cu o povestire tradiţională, lăsînd pe seama lui A. Lincoln Gillespie Jr. sarcina de a reprezenta noua literatură printr-o *Readie Soundpiece*. Istoria literară, oricum, a uitat să-i înregistreze strădania.

Antologia include stilul cu totul particular al Gertrudei Stein, *spelling*-ul ciudat cu accente elisabetane al lui Ernest Walsh, idei noi privitoare la punctuaţie — E. E. Cummings, sau compoziţie — Lawrence Vail, şi multă literatură bună. Impresionează în mod deosebit poezia limbii lui C. Aiken sau E. E. Cummings, Hemingway sau Williams, seriozitatea contribuţiei lui E. Pound, simplitatea povestirii lui Robert MacAlmon, stilul lui Farrell cu note din Saroyan.

---

[21] *Americans Abroad*, p. 42.

Americans Abroad promitea să fie un succes de librărie. Încă înainte de a fi scoasă pe piață opt sute de exemplare fuseseră deja reținute, iar Neagoe se aștepta la o nouă ediție. Așteptările sale au întrecut cu mult situația reală, iar la sfîrșitul anului 1933 editorii și-au exprimat dezamăgirea în legătură cu vînzările făcute.

Neagoe calculase greșit publicul cititor potențial al antologiei și mizase pe interesul pe care o asemenea întreprindere îl va stîrni în S.U.A. Era vorba de o greșită înțelegere a gustului cititorilor americani și numărul lor restrîns la vremea aceea. Pe de altă parte, „americanilor bătrîni“ latura experimentală a producțiilor literare prezentate a putut părea prea îndrăzneață, după cum fără îndoială cuvîntul *abroad* le-a repugnat; cei tineri nu e exclus să o fi găsit nu suficient de nouă și „orbitoare“.

În ciuda acestui lucru, *Americans Abroad* și-a păstrat valoarea de document ca expresie a căutărilor unui grup ai cărui membri s-au ridicat pe culmile gloriei literare sau au căzut în umbra eșecului și indiferenței cititorilor, dar care au reprezentat un moment viabil și necesar al drumului ascendent pe care literatura americană l-a parcurs în prima jumătate a secolului al XX-lea.

ANEXĂ

FOREWORD by Peter NEAGOE; AIKEN, Conrad. From „Landscapes West of Eden“ (poetry); BALD, Wambly: Dreary (Story); BARNES, Djuna: The Little Girl Continues (story); BERKMAN, Alexander: The Grist of the Prison Mill (story); BOYLE, Kay: A Comeallye for Robert Carlton Brown (prose poem); BROWN, Bob: Eliza (story); BURNETT, Whit: Herr Qualla (story); CANNELL, Kathleen: Fantocci (story); CARNEVALI, Emanuel: The First God (novel fragment); COLEMAN, Emily: The Shepherd's Face. The Vision (poems); COURNOS, John: Peter's Story (story); COWLEY, Malcolm: Poems-Blue Juniata; CROSBY, Caresse: Poems; CROSBY, Harry: Shadows of the Sun (Selections) — (prose); CUMMINGS, E. E.: Two Poems; DANGERFIELD, George: Poems; DOS PASSOS, John: The Happy Warrior (story); DOWLING, Allan: Poems; DRAPER, Muriel: Loose Leaf Products (poetry); FARRELL, James: Soap (story); FOLEY, Martha: Samarkand (story); FORD, Charles Henri: Poems; FREYTAG-LORINGHOVEN, Elsa, Baroness von: Extracts from Letters (prose); GILLESPIE, Jr., Lincoln: Readie Soundpiece with Orchestration; GOLDMAN, Emma: America by Comparison (article); HEMINGWAY, Ernest: Big Two-Hearted River (story); HERSCH, Virginia: The Gift (story); JAMESON, Ruth: Adventures of Martha When Young (story); JOLAS, Eugene: Documents (prose); KREYMBORG, Alfred: A Good Story (story); LARSSON, Raymond E.: Epistle for Spring (poem); LOVING, Pierre: The Crossing (story); MacALMON, Robert: Leavetaking (story); MANGAN, Sherry: Spot Dance (prose); MILLER, Henry: Mademoiselle (story); MORRIS, Ira V.: Midwestern Lanscape (story); NEAGOE, Peter: Winning a Wife (story); POUND, Ezra: Canto XX; PUTNAM, Samuel: Journey to Riva (An Epic Love-Poem); RIDING, Laura: A Letter (letter); RODMAN, Selden: Arrival (poem); ROSENFELD, Paul: Fräulein (story); ROSS, Cary: A Christmas Poem; SAGE, Robert: Salvage from Limbo (story); SATTERTHWAITE, Alfred: Mr. Rammer (story); SCHRANK, Joseph: Amerikakon (poem); SEABROOK, William: Goat-Cry Girl-Cry (fragment from his book, *The Magic Island*, prose); STEIN, Gertrude: Grant or Rutherford B. Hays (story); THOMA, Richard: Consideration of Mayo (article); VAIL, Lawrence: Buster Bourbon, Private, (story); WALSH, Ernest: Sonnets; WILLIAMS, William Carlos: A Visit to the Fair (story).

АНТОЛОГИЯ *AMERICANS ABROAD*. ВОЗЗРЕНИЕ ПЕТЕРА НЯГОЕ НА АНТОЛОГИЮ

(Резюме)

Антология *Americans Abroad* („The Servire Press'', Гаага, 1932), составленная и снабженная предисловием американским писателем румынского происхождения Петером Нягое (1881—1960), является инструментом большого документального значения для изучения американской литературы двадцатых годов. Упомянутая выше антология, — включающая произведения 52 американских писателей, которые жили и развёртывали свою деятельность в Европе, — является единственной попыткой коллективного представления их литературных усилий.

Базируясь в значительной мере на литературной переписке Петера Нягое, относящейся к 1931—1932 гг., автор статьи принимает во внимание основную мысль, которой руководствовался Нягое при составлении этой антологии: учёт творческих усилий так называемого американского „экспатриированного движения'', отобранных по их ценности. Автор статьи подробно рассматривает усердный труд Петера Нягое, а также глубину его наблюдений во „Вступительном слове''. В последней части статьи автор высказывает некоторые соображения о художественном качестве отобранных произведений и об отклике антологии *Americans Abroad* в Соединенных Штатов Америки.

PETER NEAGOE'S ANTHOLOGY "AMERICANS ABROAD"

(Summary)

Americans Abroad (The Servire Press, The Hague, 1932), compiled and with an introductory word by Peter Neagoe (1881—1960), the American novelist and short story writer of Romanian origin, is an instrument of great documentary value in the literary study of the Twenties. Fifty-two American authors who lived and wrote in Europe during that time contributed to this only attempt of presenting an anthology of their literary efforts.

Based on Neagoe's literary correspondence of 1931—1932, the paper emphasizes the guiding line followed by Neagoe in the making of the anthology: the recording of the creative efforts of the so-called 'Expatriate Movement'. It considers Neagoe's assiduous work and the depth of his observation in the preface.

It also makes an evaluation of the artistic quality of the selections, and the reception the anthology had in the United States.

IONEL TEODOREANU, *ULIȚA COPILĂRIEI*
— puncte de vedere —

SILVIA TOMUȘ

Se împlinesc 50 de ani de la apariția uneia din cele mai încîntătoare cărți ale literaturii noastre. Primit cu entuziasm în 1923, volumul reunea cîteva scrieri ce văzuseră lumina tiparului fie în *Însemnări literare (Bunicii)*, fie în paginile *Vieții românești (Ulița copilăriei, Vacanța cea mare, Cel din urmă basm)*. Era debutul editorial al foarte tînărului Ionel Teodoreanu, cunoscut pînă atunci mai mult prin miniaturismul liric al *Jucăriilor pentru Lily* „sonatine metaforice" pline de grație și exuberanță.

Dacă despre ultimele două nuvele poematice ale cărții s-a scris adeseori, despre *Ulița copilăriei*, care dă și titlul volumului, s-a vorbit mai puțin, deși ea rămîne una din creațiile majore ale scriitorului, marcînd și trecerea sa, matură, de la metaforele izolate, spre imaginea simbol. „Ulița" poate fi o neștiută uliță de acum cîteva decenii, ea poate să se fi numit și Zlataust, dar cu siguranță poate întruchipa și drumul fiecăruia dintre noi, de la cel dintîi pas spre universul din afară, pînă la „zborul de la cuib", cum ar fi spus Pavel Dan.

Probabil că impresia de *auditiv* pe care mi-o trezește această creație poematică este favorizată de credința că autorul ei a moștenit pe linie maternă o vocație muzicală indubitabilă, de care s-ar putea să nici nu fi fost conștient. Nicăieri în scrierile sale cu caracter memorialistic nu se vorbește despre vreo instrucție sistematică pe care talentata și autoritara profesoară de la Conservatorul din Iași ar fi dat-o celor trei băieți, Păstorel, Ionel și Puiuțu. Fără îndoială însă că atmosfera din casa fiicei lui Gavril Muzicescu trebuie să fi fost foarte apropiată de aceea din nuvela *Cel din urmă basm* — și mijlociul dintre copii se va fi lăsat pătruns de armonii sonore, poate pe nesimțite.

La o primă lectură, ai sentimentul că farmecul ce te învăluie se susține prin valori cromatice, în primul rînd; urmărind mai atent textul, observi cu surprindere că, pînă la acest volum, cel care fusese în primul rînd un vizual — și nu unul obișnuit, ci unul înzestrat cu o sensibilitate deosebită, reținînd nu doar culori, ci nuanțe, irizări impresioniste — nu mai apelează atît de frecvent la aceste modalități ale pictorului, ci îm-

prumută, de data aceasta, mijloacele muzicianului. Elementele coloristice nu lipsesc nici acum cu desăvîrşire, este adevărat. Astfel se vorbeşte despre un leagăn *alb*, un mieluşel *fumuriu*, despre vîntoasa pădure de *aur* a flăcărilor din sobă, potolindu-se, prefăcută în toamnă *aurie*, moţăind scuturată în rodii de *rubin* şi adormind *cenuşă*, despre frunze prea grele de *aur*, despre uliţa care, în lumina lunii, se făcuse *albă, albă*, sau despre toiul de noapte *căruntţită* de lună. Dar aceste notaţii se pierd în ţesătura ansamblului, realizat cu alte instrumente. Să fim mai limpezi.

Tema centrală a *Uliţei copilăriei*, în tonalitate elegiacă, este una evocativă, reconstituind creşterea spre viaţă a fratelui său mai mic, Puiuţu, şi apoi, moartea lui prematură. Sensul poate fi însă lărgit, dobîndind valori general umane, privind traiectoria unei existenţe pline de promisiuni şi retezarea tuturor elanurilor, prin moarte. Cum se realizează însă aceste semnificaţii grave, în cîteva pagini doar, de un lirism autentic, grupate pe capitole, fiecare de nuanţă proprie şi totuşi asamblate într-o unitate fără reproş?

Să menţionăm de la început că — muzical vorbind — se împletesc două teme melodice principale: paralele o vreme, fără tangenţă, este vizibilă apoi tendinţa de apropiere, se ajunge la contopire, într-un acord de o suavă armonie, pentru ca apoi despărţirea lor să dramatizeze poemul simfonic, iar finalul să-i confere, definitiv, pecetea unei mari tristeţi, ce nu se poate risipi prin cele cîteva note dinamice ale ultimelor rînduri. Este vorba despre tema copilului şi cea a uliţei, ultima prezentată, cu consecvenţă, prin personificări generoase.

Capitolul I debutează cu un motiv feminin, blînd, lin, rugător, intonat de un singur instrument, cu coarde parcă: „E o umilă şi neştiută uliţă din margine de tîrg“. Apoi, apare o primă variaţiune, dezvoltată într-o frază muzicală ce păstrează discreţia, tonul scăzut: „Nu răsfaţă ochiul cu mlădieri de rîu gătite-n salturi de verdeaţă şi nici nu ispiteşte pasul cu caldarîm sonor“. Are loc revenirea la motivul iniţial, cîntat de un alt instrument, cu timbru asemănător: „E firavă şi goală; numai pămînt şi pietre“.

În acest moment, intervine al doilea motiv, mai dur, gălăgios, metalic, voluntar, viril, realizat de mai multe piese, poate alămuri: „Dau năvală celelalte uliţe, înghesuite una-ntr-alta, cot la cot, s-ajungă mai degrabă la uliţa cea mare cu pîntec de piaţă, căreia îi duc larma grămădită pe tăvi de piatră“.

Poemul continuă prin alternanţa celor două motive. Nu este vorba de un conflict, ci de un contrast; temele nu se opun, ci se întregesc prin diferenţiere, concurînd la realizarea unei imagini unitare, tîrgul de odinioară, Iaşii răspîntiei de veacuri.

Motivul dintîi rămîne pianissimo, scriitorul folosind predicatul nominal, mai static, arătînd ce *este* uliţa, spre deosebire de motivul al doilea, cu predicate verbale dinamice, ciocnindu-se între ele, denumind acţiuni. „Uliţa mea e paşnică, tăcută. Rareori o tulbură (cu sens pasiv; e tulburată de... n.ns.) năvala tîrgului. Prin ea străbat carele cu boi venind de la ţară. Convoiul lor tihnit e o rugăciune murmurată de buzele ei

și colbul care le însoțește e un surîs blajin". În schimb, celelalte, „ulițele înstrăinate de pămînt s-au învrăjbit, se sfădesc între ele cît le lasă gura căruțelor și a trăsurilor și se hărțuiesc zmulgîndu-și una alteia smocuri de păr cărunt". Și capitolul crește în aceeași manieră, de alternanță a celor două motive, ce se urmăresc; în final rămîne dominant primul, prin revenirea la instrumentul inițial, sfios dar tenace, care murmură notele de la început: „E o umilă și neștiută uliță din margine de tîrg".

Următorul capitol anunță tema a doua — a băiatului — direct, limpede și schițează iarăși tema uliței, însă neîncadrabilă acestei părți, străină, izolată: „Cînd a venit pe lume fratele meu cel mic, ulița îl aștepta la poartă. El nu știa: era așa de mic! Căsuța lui de-atunci era un leagăn alb; palmele mamei era singura uliță pe care putea păși; ochii mamei — singurele ferestre prin care putea privi". Urmează variațiuni pe tema zmulgerii din universul matern, restrîns, și — treptat — ca noi și noi victorii, descoperirea celor din jur. Frazele, melodice, grațioase și reținînd miniaturi, văzute de copil la dimensiuni grandioase, sînt marcate la început de cîte un *acolo*, menit nu să segmenteze multiplele biruințe ale băiatului, ci mai mult să stabilească o firească succesiune de acțiuni ale celui pentru care încă nu există măsuri diferențiatoare între mai important și mai puțin important. Temporal, se înscriu un șir de cuceriri, dar spațial, îndrăznețul este tot *acolo*", „prin molateca împărăție a covorului".

Cu al treilea capitol, ne aflăm încă în cercul familial liniștitor, al odăii, al cerdacului, al ogrăzii. „Ulița îl privea înduioșată pe sub poartă, făcîndu-i semne cu portița: îl chema la ea. El nu putea ajunge pînă acolo. Supărarea curcanului îl speria ca o furtună; se înnoura curcanul în pene — el fugea în cerdac. Purta rochiță pe atunci și se numea Puiuțu".

Următorul capitol, mai amplu, păstrează în prelungire motivul melodic ascendent al copilului: „Straiele bărbătești îi fură întîia armură; chivăra de hîrtie — întîia coroană; o vargă, întîiul sceptru; și alungarea curcanului, întîia biruință". Apare și tema a doua, încă independentă: „Astfel a ajuns la portiță. Ulița, străjuind în prag, l-a oprit să treacă. Era prea mare pentru a se mulțumi cu ograda, dar prea mic pentru a se încumeta pe uliță". După o scurtă frază muzicală, ce pregătește întîlnirea motivelor („Gata să plîngă, s-a așezat pe prag. Fără să vrea, mîinile lui au cules pietricelele de jos, risipindu-le, ciocnindu-le, ascultîndu-le; erau șăgile șoptite lui de buzele uliței"), se ajunge la armonie. Cele două componente se contopesc grațios, consonantic, creîndu-se un echilibru gingaș, prin afinitate. Acordurile constitutive realizează o astfel de fuziune a elementelor, încît armoniile nu ne mai permit să distingem sunetele individuale din care se compun, ci complexe sonore, dînd naștere unei calități muzicale noi, rezultat al acestei suprapuneri. Și este pe deplin motivată o astfel de viziune, prin animismul ce definește copilul într-o primă perioadă a existenței sale, prin capacitatea sa de a asimila întîi nediferențiat lumea. Convins că totul i se cuvine, băiatul acceptă lacom daruri, asemenea unui împărat. Gramatical, se observă un fenomen interesant. Cele două motive, ulița și copilul, sînt grefate pe forme diferite ale pro-

numelui personal: pentru primul, este folosit nominativul (*Ea* revine ritmic şi invariabil în fiecare acord, cu o singură excepţie, în cel final, cînd apare un genitiv), iar pentru al doilea, dativul, cu aceeaşi frecvenţă. Se creează astfel, între cei doi termeni, un raport lesne sesizabil, o relaţie între experienţă şi iniţiere, între univers şi eul încă limitat, dar dornic de cunoaştere. Regăsim acum, într-o succesiune de acorduri consonante, mai vechile predilecţii pentru metafore, concretizate cu cîţiva ani în urmă în *Jucăriile pentru Lily*. Acum, „băiatul s-a jucat zile de-a rîndul cu buna şi bătrîna uliţă. Era prietenul ei răsfăţat. Ea îi făcea mingi minunate, pe care doar le privea şi săreau: vrăbii. Ea îi dăruia mătănii de os întortochiat, care se înşirau singure: melci. Ea mînuind mîini nevăzute, le juca umbrele prin văzduh ca pe un zid: ciori. Ea îi zugrăvea cu cridă, pe acoperişurile caselor, sate pentru păpuşi: hulubi: De Crăciun, ea îi aducea din cer, la poarta casei, pe darnicul Moş Crăciun. De Paşti, ea îi cînta cu glas tînguitor de clopot basmul creştin al deniilor, cu blîndul Făt-Frumos — Isus şi cu Dumnezeu... În ochii ei de apă, copilul preţuî cerul: jucăria lui de mai tîrziu".

Sînt inserate în continuare, în acelaşi, capitol, trei poeme în proză pline de luminozitate, poezia anotimpurilor împletindu-se cu ingenuitatea copilăriei. Cel dintîi este centrat pe imaginea unei dimineţi de aprilie („Uliţa se îmbrăcase cu soare. Copilul şedea în braţele ei. Îi rîdeau ochii, îi rîdeau buzele, îi zburda inima în piept ca un buratic pe iarbă. Uliţa îl învăţase să privească primăvara"), al doilea într-un început de septembrie, Teodoreanu schiţînd acum, pentru prima dată în literatura sa, chipul bătrînului lampagiu, pe care-l vom regăsi, peste decenii, în *Prăvale Baba* şi în *Ce a văzut Ilie Pînişoară* („Uliţa avea şi un felinar, pripăşit printre rarii ei copaci. În fiecare seară, un moşnegel ghebos venea şchiopătînd pînă la felinar; îi vorbea ceva la ureche, ocrotindu-şi vorbele cu mîinile, şi felinarul îi răspundea cu o lumină ce dăinuia pînă noaptea (...). A doua zi, felinarul era stins — copacii aprinşi. Ochii copilului nu se dumireau. Chibzuia el: „O fi vorbit oare moşnegelul şi copacilor? Dar de ce ard ziua?" Şi uliţa l-a învăţat că toamna e o lumină blîndă aprinsă de copaci, ca să fie o candelă de veghe pămîntului trudit") şi al treilea poem, şăgalnic, cu nepotul ce cade, alergînd în calea bunicului. („Cînd se apleacă să-l ridice, să-l mîngîie, bunicul îl văzu rîzînd: uliţa îl împăcase, dăruindu-i cireşele risipite din punga adusă de bunic. Şi uliţa şi bunicul erau bunicii unui rîs de copil".)

Capitolul V este marcat de introducerea disonanţelor. Acordurile se mai păstrează, dar sunetele componente nu se mai contopesc armonios, ci apar conflicte, respingeri, dramatizînd atmosfera. Cele două motive se despart, păstrîndu-şi fiecare individualitatea, tind să se redescopere apoi, se caută, ajung iarăşi la acorduri consonante, pentru ca din nou să-şi urmeze fiecare propria linie melodică („Cînd l-au trimis părinţii la şcoală, uliţa l-a întovărăşit pînă la colţ; mai mult nu putea. De acolo l-a privit o clipă şi s-a întors spre casă, lăsîndu-l singur. Paşii lui se sfiau pe celelalte uliţe; ochii îi erau uluiţi de vălmăşeală, urechile asurzite de larmă, sufletul înfricoşat. Şi sufletul, fără să-i ceară încuviinţarea, s-a furişat

acasă. Cînd s-a deșteptat din toropeala de care era cuprins, trupul îi înghețase pe o bancă, sufletul îi era departe, în brațele uliței"). Este prezent pentru prima dată motivul plecării, insinuîndu-se neliniștea, înnourarea, și atunci, tema copilului rămîne dominantă, pentru că a doua temă, prin susurul viorii ce se tînguie parcă, abia se mai aude: „Uneori numai, pe înserate, cînd rămînea singur, ascultînd șuierul trenurilor străpungînd slăvile, ca niște plopi sonori, îi pierea zburdălnicia. Atunci uita de uliță, deși alături de ea. Dorea ceva: nu știa ce".

Capitolul VI continuă aceste tendințe. Motivul depărtărilor revine tot mai insistent, întunecînd atmosfera, punînd totul în umbră. Băiatul „demult nu mai ședea în brațele uliței, demult nu se mai juca pe ea. Era mare. Acum pășea pe uliță și atît: drumeț. Dorul de pribegie zvîcnea în el ca avîntul mării în pînzele unui însuflețit catarg, îngîndurîndu-i ochii, bombîndu-i fruntea, fluturîndu-i visele, aplecîndu-i tinerețea spre viață. În mersul ei spre casa noastră, ulița nu mai avea tovarăș; era o albie secată".

Partea următoare este dominată de același motiv al nostalgiei depărtărilor. Tema copilului devine tot mai tînguitoare — potențată de elemente ale peisajului din afară, în deplină consonanță cu cel interior. „Era în ajunul plecării. Lăsase pe mama să-i rînduiască lucrurile și ieșise afară să-și răcorească fruntea în largul vîntului. Zburau cocori goniți de toamnă, gornind. Cădeau frunzele prea grele de aur pentru istovul frunzelor. Apunea soarele, prea greu de lumină pentru creanga zării". Toate verbele subliniază o plecare, o distanțare. Peste fondul de melancolie, se suprapun însă note de încredere, „falnica bucurie", nădejdile ce-i cîntă în suflet celui ademenit de zare. În curînd, sîntem în prezența unei polifonii, realizată prin intrarea, pe rînd, a mai multor voci, care expun aceeași idee. Aceasta apare necontenit, cînd la un instrument, cînd la altul, dîndu-ne impresia de fugă muzicală. Moșnegelul felinarului îngînă: „Drum bun, cuconașule. Să te întorci cu bine". Bunicul șoptește: „Pleci mîine, măi băiețelule", iar tata murmură: „Te duci de-acum, măi băiete", și totul acompaniat de „scîncetul scîrțîitor" al portiței. Chiar suprapuse, fiecare voce își mai păstrează individualitatea, polifonia realizîndu-se aici prin imitare. Prin glasul uliței, intervine însă contrastul: „Vezi,! Toți vin spre casă, numai tu te duci".

Poemul simfonic se împlinește apoi prin variațiuni la tema copilului plecat. Fotografii, scrisori, vești îl readuc printre cei de acasă. Ulița tace și ascultă cu înfiorare și teamă.

Brusc, intervin stridențe, punîndu-și amprenta asupra tuturor. „Veni războiul. Zile și zile de-a rîndul, mașini ferecate, copite de cai, cîntece și chiote, goarne și fanfare, răcnete și sudălmi — sfărmară și pîngăriră tihna uliței. Se scofîlcea văzînd cu ochii ca un obraz bolnav, prăpădită". Ritmul, accelerat, cumulează valori sonore metalice.

Următoarele trei capitole readuc motive mai vechi, elegiace: lampagiul, mama, bunicul, preocupați de soarta celui plecat departe. Neliniște, dor, tristețe pînă la lacrimi.

Apoi, dintr-odată, melodia se frînge: „Vestea se prăbuşi în noi ca o ciocîrlie fulgerată de soare; la fel pierise copilul, între străini". Motivul uliţei reapare, hohotind parcă. „Uliţa ştiu. Căci peste puţin, poarta ogrăzii s-a deschis larg, aşa cum deschide bocetul o gură de om. Bunicul, în cosciug, îşi urma nepotul. Curînd, cei rămaşi părăseam căsuţa; fugeam de acolo".

Ultimul capitol încearcă o readucere a celor două motive iniţiale, uliţa şi băiatul, dar ele nu se mai înfiripă: „Eu cel sortit să fie cel de pe urmă din copiii de odinioară m-am pornit spre uliţa părăsită, să împărtăşim împreună spovedaniile unui trecut atît de scump nouă. Şi n-am găsit-o!" *Cărarea pierdută* a lui Alain Fournier a rămas pentru totdeauna undeva în trecut, în vis poate, cu întreagă lumea ei mirifică. Şi notele din final, repezi în contrast cu ultima parte melodică, încearcă zadarnic reîntoarcerea la începuturi. Revenirea se realizează, dar nu în cerc, pentru a închide prin circomferinţă acest univers limitat în timp şi spaţiu, ci în spirală. Reluarea motivelor se face acum într-o altă gamă, ce nu mai are tangenţe cu cea de pînă acum. „Şi-n locul ei era o altă uliţă, pe braţele căreia rîdeau alţi copii". O viaţă s-a încheiat, altele pot continua, refăcînd-o pe cea dintîi în tot ce a avut ea general uman, abătîndu-se însă de la ceea ce a reprezentat destin particular, excepţie, amănunt biografic.

Uliţa copilăriei reprezintă, aşa cum spuneam, un moment de maturizare indiscutabilă a scriitorului, de acum în posesia deplină a formulei sale. Orchestraţia uimitor de bine stăpînită, echilibrul de forţe, sobrietatea alăturată jocului cînd graţios, cînd dramatic, cînd grav al variaţiunilor, revenirea la leit-motive, sînt numai cîteva din trăsăturile acestei creaţii poematice, susţinînd un lirism autentic. Nici un exces, nimic din abuzul metaforic ce i se va reproşa mai apoi. Bogăţie de expresie, dar nu imagini fără corespondenţe în realităţi interioare gemene. Ionel Teodoreanu realiza acum 50 de ani, prin acest admirabil preludiu al *Medelenilor*, pagini de mare frumuseţe şi vibraţie, peste care trece umbra fratelui mai mic, a lui Puiuţu, colorîndu-le elegiac, asemenea unui nor ce-şi desenează contururile peste cîmpia însorită.

ИОНЕЛ ТЕОДОРЯНУ, *ULIŢA COPILĂRIEI*. ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

(Резюме)

По случаю 50-летия со дня опубликования первого романа Ионела Теодоряну, *Uliţa copilăriei*, автор статьи анализирует это произведение, подчёркивая тот факт, что оно является зрелым, хорошо оформленным, гармоничным творением, построенным подобно симфонической поэме необычной красоты и глубокого лиризма.

IONEL TEODOREANU, *ULIŢA COPILĂRIEI*. POINTS DE VUE

(Résumé)

À 50 ans de l'apparition du premier volume de Ionel Teodoreanu, *Uliţa copilăriei*, on analyse la création poématique qui donne le titre au livre, accentuant l'idée qu'on est en présence d'une oeuvre mature, achevée, harmonieuse et construite à la manière d'un poème symphonique d'une grande beauté et d'un lyrisme grave.

TRADIȚIE ȘI SPIRIT NOVATOR ÎN STUDIEREA GRAMATICII

CARMEN VLAD

0. În ultimele decenii ale veacului nostru, prin bogăția și fervoarea discuțiilor în jurul problemelor *limbajului*, lingvistica a înregistrat un asemenea salt calitativ și cantitativ încît, pentru unii, ea a devenit o „știință-pilot"[1] în configurația actuală a domeniilor științei. Prin locul ce se acordă datelor tradiționale în demersul științific al expunerilor „moderne", fie ca ipoteză, fie ca rezultat final, reconfirmat prin mijloace noi de demonstrație, lingvistica „modernă" nu neagă și nici nu anulează meritele lingvisticii anterioare secolului nostru, ci, dimpotrivă, le susține e adevărat, uneori doar implicit, alteori explicit. Refuzul de a acorda lingvisticii tradiționale locul cuvenit într-o istorie a contribuțiilor în domeniul de care ne ocupăm este tot atît de riscant, credem, ca și respingerea, în ansamblu și neargumentată, a soluțiilor mai noi sau foarte noi.

1. În general, cînd se vorbește despre o lingvistică *tradițională*, opusă lingvisticii *moderne* (structuralism, transformaționalism și, eventual, alte tipuri mai recente), cei doi termeni, *tradițional* și *modern*, stabilesc în primul rînd o distincție cronologică: anterior structuralismului, sau începînd cu etapa structuralistă, și numai subsecvent și una de concepție. Argumente în sprijinul acestei afirmații ne sînt furnizate de informații[2] care relevă caracterul „formal, complet și riguros" al descrierii limbii sanscrite de către gramaticianul indian Panini (în sec. al IV-lea î.e.n.), sau de declarații ce afirmă că la baza gramaticii transformaționale se găsește concepția raționalist-romantică a secolului al XVII-lea[3]. Desigur, ne găsim în fața unor idei mai mult sau mai puțin asamblate într-o con-

---

[1] În articolul lui Solomon Marcus, *Lingvistica, știință-pilot*, SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 235—245, cu mijloacele argumentației matematice, se evidențiază acest statut al disciplinei.

[2] Cf. Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, 1966, p. 24. Comentarii mai ample se găsesc la Georges Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 62—70 și Sergiu Al. George, *L'Inde antique et les origines du structuralisme*, în „Actes du Xe Congrès International des linguistes", II, Bucarest, 1970, p. 235—240.

[3] Cf. Noam Chomsky, *Le langage et la pensée*, Paris, 1970, p. 11—40.

cepție unitară, ca în remarcabila lucrare a lui Panini în care, totuşi, regulile şi formulele, cum remarcă Georges Mounin[4]: „ne sont jamais des hypothèses de base d'une recherche systématique, ou des parties indétachables d'une théorie solidement construite: ce sont des observations, parmi toutes celles qu'on pouvait faire sur le langage". Relația dintre sintaxa transformațională și teoria carteziană a limbajului este atît de profundă, încît cea dintîi poate fi considerată o dezvoltare, cu mijloace tehnice noi, a celei din urmă.

Aceasta fiind situația de fapt, credem că situarea categorică pe o poziție „tradiționalistă" reprezintă mai mult o atitudine subiectiv-statică, de obstinație intelectuală, și mai puțin una de convingeri teoretice, deoarece, s-a văzut, ceea ce numim „modern" nu este atît de modern, nefiind întru totul nou. Altfel spus, în istoria gîndirii lingvistice se pot regăsi multiple elemente ce anticipează dezvoltarea concepțiilor actuale. Adoptarea, cu spirit de discernămînt, a acestora devine o chestiune de decizie pentru toți cei interesați, într-un fel sau altul, de problemele lingvisticii.

În cele ce urmează vom schița cîteva dintre soluțiile practice noi, indispensabile studierii și predării gramaticii în faza actuală, încercînd totodată să reliefăm unele aspecte legate de relația gramaticii tradiționale cu cea structurală și cea transformațională.

2. De la apariția sa, în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, structuralismul a parcurs curba de evoluție comună oricărei teorii dintr-un domeniu oarecare al științei. A înregistrat o fază ascendentă caracterizată prin expansiunea sa pe mai multe continente și, în același timp, prin adîncirea teoriei și elaborarea metodelor. În această fază apar școlile structuraliste cunoscute (școala pragheză, școala daneză și cea americană), cu poziții teoretice uneori extremiste sau absolutizante. Tocmai asemenea poziții au condus la formularea unor rezerve sau au declanșat atacuri (uneori violente), determinînd în cele din urmă „declinul" structuralismului pînă la *aparenta* lui abandonare și apoi înlocuire cu teoria transformațională. Aceasta din urmă, apărută ca reacție împotriva spiritului descriptivist, a înregistrat o evoluție similară, încît acum ne găsim într-un moment de *retrospectivă*, cu mai multe șanse de evaluare corectă, obiectivă, și cu obligația de a reține ceea ce este valoros. De altfel, trebuie menționat aici că, în lingvistica românească, lucrările structuraliste și cele transformaționaliste, fără a fi lipsite de o orientare predilectă, ne oferă de cele mai multe ori exemplul unor valorificări creatoare, cu caracter teoretic sau aplicativ.

3.1. O trăsătură comună tuturor școlilor structuraliste este *caracterul taxinomic* al studiului limbii, derivînd din ideea fundamentală de sistem și din necesitatea de a descrie riguros acest sistem al limbii. Clasarea elementelor se efectuează în baza relațiilor *de solidaritate* sau dependență și *de opoziție*, în același timp, dat fiind că unul și același element este membru al unei serii omogene (sub un anumit aspect), dar și termen în cadrul unui lanț linear.

---

[4] *Op. cit.*, p. 70.

3.2. De aici posibilitatea și necesitatea descrierii oricărui enunț ca rezultat al interferenței celor două procese fundamentale: procesul selecției sau demersul *paradigmatic* și procesul combinării sau demersul *sintagmatic*. Nu trebuie să se cadă în greșeala de a reduce studiul *morfologiei* la axa paradigmatică, iar *sintaxa* la cea sintagmatică, deoarece orice categorie flexionară este „în același timp paradigmatică și sintagmatică"[5]. Metodele practice operante în analiza lingvistică, utilizate tocmai în scopul detașării și clasării elementelor, atît pe axa paradigmatică cît și pe cea sintagmatică, sînt: *comutarea* și *distribuția*[6]. Constatăm, de asemenea, valoarea *opoziției* ca metodă practică de lucru în evidențierea sistemului de categorii gramaticale proprii unei limbi. Astfel, apelînd la opoziția formelor: (o) *casă* / (niște) *case*, demonstrăm existența a două *valori*[7]: *singular* / *plural*, din care se constituie categoria gramaticală a *numărului*. Fiindcă cele două forme aparțin unui substantiv, generalizînd vom spune că substantivul românesc cunoaște această categorie. Stabilind opoziția formelor: *bun* / *bună* punem în evidență manifestarea categoriei gramaticale a genului la *adjectiv*. Dacă se urmărește însă comportamentul substantivului, se constată că, cu excepția unui număr redus de cazuri, el nu reacționează la categoria genului. Nu se poate găsi o formă opusă după gen printr-un segment din corpul cuvîntului (flectiv) pentru substantive cum ar fi: om, furnică (animate), fereastră, copac, tablou (inanimate). Excepția o reprezintă clasa redusă a substantivelor mobile, unde distincția de gen corespunde unei diferențe de *sex*. „Controlul" categoriilor gramaticale prin opoziții ar putea continua. Urmărind asemenea obiective, cercetarea se poate limita la opoziție, alteori însă apelarea la distribuție se impune. Așa, de pildă, în descrierea sistemului cazual românesc, prin stabilirea opozițiilor formale, se ajunge la următoarea descriere: a) substantivele masculine și cele neutre (nearticulate) prezintă o *formă* pentru N.G.D. și A., la care se adaugă, eventual încă una pentru vocativ: b) substantivele feminine (nearticulate) prezintă *două forme* la singular, una pentru N și A și alta pentru G și D, la care se poate adăuga și cea de a treia formă, de vocativ[8]. Într-o asemenea situație se recurge obligatoriu la analiza distribuției formelor identice (omonime), adică la cercetarea contextelor diferite în care apar, precum și la posibilitățile de substituție cu elemente

---

[5] L. Hjelmslev, *La catégorie des cas, I*, Copenhaga, 1935, p. 105. Ideea este subliniată și de Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 49: „Deci unitățile morfologice, monemele, trebuie descrise atît pe axa paradigmatică (sistem), cît și pe axa sintagmatică (structură)".

[6] Susținînd necesitatea „preformalizării" limbajului în predarea lingvisticii, chiar în liceu, Emanuel Vasiliu, *Matematizarea limbajului și predarea disciplinei lingvistice*, în „Educație și limbaj", București, 1972, p. 215—220, relevă utilitatea distribuției complementare și a comutării în delimitarea variantelor și a invariantelor.

[7] Pentru Hjelmslev, „Valoarea este identică cu minimum diferențial de semnificație" (*op. cit.*, p. 20) și reprezintă condiția oricărei categorii.

[8] Cf. Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 198.

echivalente, cum ar fi pronumele personale (pentru substantiv). Dacă un substantiv poate să apară în același lanț în care apare una dintre formele pronumelui personal: *el, ea, ei* sau *ele*, substantivul respectiv este în cazul *nominativ* și numai în nominativ, excluzîndu-se orice posibilitate de confuzie cu acuzativul ale cărui forme conjuncte sînt specifice și unice în paradigma pronumelui personal: *o* și *l*. În exemplul „Văd o casă (casa)", dată fiind identitatea formală N și A, se pot evita ușor ezitările dacă se substituie *o casă* sau *casa* cu forma de acuzativ, feminin, a pronumelui personal de persoana a III-a: *o*, deci „O văd" și nu *„Ea văd" sau *„Văd ea". Procedeul este perfect valabil și pentru rezolvarea omonimiei *genitiv-dativ*. Pentru recunoașterea exactă a cazurilor din limba română Sorin Stati[9] a propus contexte „diagnostice", adică tipuri de enunțuri care pot proba valoarea cazuală exactă a unei forme substantivale. Mai utilă și mai operantă decît în identificarea cazurilor s-a dovedit a fi distribuția în *definirea unor părți de vorbire* (a unor clase morfologice) și în clasificarea adecvată a acestora. Am menționa doar cîteva contribuții: Solomon Marcus, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicație la adjectivele din limba română)*, SCL, XIII, 1962, nr. 2, Florica Dimitrescu, *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, SCL, XIV, 1963, nr. 1; Valeria Guțu-Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, SCL, XVI, 1965, nr. 3; Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, 1968 (vezi partea a III-a, cap. II). Pentru aplicarea în analiza gramaticală a textelor din limba română a unora dintre soluțiile propuse de autorii menționați, lucrarea lui Mircea Zdrenghea și Stela Zdrenghea, *Probleme de analiză morfologică*, București, 1971, reprezintă un ghid prețios.

3.3. E ușor de observat că în tot ceea ce am prezentat mai sus am evitat, în mod intenționat, utilizarea unor argumente sau criterii sintactice (nu *sintagmatice*). S-a procedat astfel din următoarele considerente: a) din necesitatea de a pune în evidență *relativa autonomie* a studiului nivelelor limbii și b) din dorința de a oferi, grupate, cîteva procedee utile în analiza morfologică. Prin autonomia *relativă* a morfologiei (cea care ne interesează în această discuție) înțelegem posibilitatea de a trata și a descrie *anumite fapte de limbă* numai cu ajutorul unor mijloace morfologice, urmărind să detașeze și să ordoneze elementele de expresie corespunzătoare unui „conținut gramatical" (morfemele). Pe de altă parte, inventarul morfematic nu are valoare în sine, el își dovedește valabilitatea în măsura în care devine indispensabil în analiza la nivel sintactic. Similar este raportul dintre fonologie și morfologie, prima reprezentînd nivelul inferior. Dar mai complicată este relația tuturor nivelelor amintite cu cel semantic. Am dori să subliniem că ideea *reintegrării nivelelor ierarhice* în cadrul unei analize *complete, totale* este unanim acceptată;

---

[9] Vezi *Contextele gramaticale în analiza structurală*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 232—241.

ea a dobîndit cea mai concludentă ilustrare practică prin gramatica transformațională și nu în cadrul gramaticii structurale care a proclamat-o fără a o putea concret realiza.

4. Reducînd-o la esența sa și simplificînd-o (nu fără anumite riscuri pe care ni le asumăm din motive impuse de scopul acestei prezentări), o gramatică transformațională se poate defini ca *o colecție de reguli* de structură a enunțului, de generare și transformare a acestuia. Această concepție *generativă* pornește de la ipoteza caracterului *creator* al limbii, pe care își propune să-l explice ca pe un mecanism[10].

5. Revenind acum la ideea raportului dintre gramatica tradițională și celelalte două tipuri amintite (vezi paragraful 1), vom recurge la volumul I al *Gramaticii Academiei*[11], din care cităm: „Morfologia este partea gramaticii care cuprinde *regulile privitoare la forma cuvintelor* (s.n. — C.V.) și la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părți de vorbire. Morfologia se ocupă deci de clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, de modificările lor formale în diferite întrebuințări (adică de flexiune) și de structura sau organizarea internă a cuvintelor din punctul de vedere al valorii elementelor componente“. Dacă examinăm mai atent definiția, constatăm că celor două părți ale ei le corespund două ipoteze diferite, dar complementare, de abordare a materialului limbii:

A. morfologia = *reguli* < pentru forma cuvintelor / pentru modificarea formei părților de vorbire

B. morfologia = < b′: clasificarea părților de vorbire / b″: modificările formale / b‴: structura internă a cuvintelor

Devine astfel evidentă superioritatea programatică a morfologiei tradiționale. Teoretic, ea propune o soluție completă, în ale cărei ipoteze identificăm cu ușurință cele două puncte de vedere ce constituie baza gramaticii structurale (ipoteza B.) și a gramaticii transformaționale (ipoteza A.). Dacă definiția e valoroasă prin concepția teoretică conținută, deficiențele acestei lucrări (și ale altora de aceeași natură) vin din lipsa unor metode de lucru eficiente, adecvate și *riguros* aplicate. Cercetînd cuprinsul *Gramaticii* se constată că ea nu urmărește sistematic nici ipoteza B. și cu atît mai puțin ipoteza A., deoarece: a) nu e un studiu sistematic al *formelor* (al segmentelor cu semnificație gramaticală) ci al *cuvintelor* avînd anumite forme; b) regulile nu sînt prezentate explicit ci implicit, prin punerea față în față a situațiilor comparabile.

---

[10] Pentru o comparație între structuralism și transformaționalism, cf. Gabriela Pană-Dindelegan, *Conceptele de bază ale gramaticii transformaționale*, LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 435—441.

[11] *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ediția a II-a, București, 1963, p. 29.

Prin aceasta gramatica tradițională se găsește între celelalte două tipuri de gramatici și are șanse ca, modificată și perfectată metodologic, să devină o sinteză valoroasă în studiul limbii.

6. În locul unor concluzii vom semnala cîteva consecințe (le credem mai utile) ale însușirii unei viziuni noi în cercetarea și predarea lingvisticii.

a) În cazul predării limbii materne, cel căruia ne adresăm are capacitatea de a construi spontan enunțuri dintre cele mai complicate. Într-o asemenea alternativă scopul ce trebuie urmărit este acela de a aduce la statut de „conștient" ceea ce, altfel, se efectuează spontan, împiedecîndu-se apariția greșelilor de exprimare, de formulare.

b) Punînd la bază principiul *izomorfismului* nivelelor și pe acela al *interdependenței* elementelor prin relații reciproce se evidențiază mai ușor *caracterul sistematic* al limbii.

c) O viziune sistematică poate contribui la cultivarea unei gîndiri riguroase, elaborată argumentat și coerent, absolut necesară pentru asigurarea unui «stadiu de „preformalizare"»[12] a gramaticii predate în școli și facultăți.

ТРАДИЦИЯ И НОВАТОРСТВО В ИЗУЧЕНИИ ГРАММАТИКИ

(Резюме)

Автор статьи высказывается за необходимость применения современных методов в изучении грамматики на любом уровне обучения. Это требование основано на двух существенных фактах:

а) между „традиционной" грамматикой, предшествовавшей XX-ому столетию, и грамматиками структурального или трансформационного типа существуют на теоретическом (программном) плане очевидные соотношения, которые должны быть выявлены и использованы;

б) „традиционная" грамматика может стать ценным синтезом при условии перенятия более строгих и адекватных методологических решений, принадлежащих структуральной и трансформационной технике.

TRADITION ET ESPRIT NOVATEUR DANS L'ÉTUDE DE LA GRAMMAIRE

(Résumé)

L'auteur plaide pour la nécessité d'utiliser des méthodes modernes dans l'étude de la grammaire à tous les niveaux de l'enseignement. Ce désidératum est appuyé sur deux faits fondamentaux:

a) entre la grammaire „traditionelle" — antérieure au XXe siècle — et la grammaire structuraliste ou transformationnelle il y a, sur le plan théorique (programmatique), des relations évidentes, qui doivent être relevées et fructifiées;

b) la grammaire „traditionnelle" peut devenir une synthèse valable à condition de s'enrichir avec des solutions méthodologiques plus rigoureuses et adéquates, appartenant à la technique structurale et à celle transformationnelle.

---

[12] Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 219.

SCHWIERIGKEITEN DER DEUTSCH LERNENDEN RUMÄNEN BEIM GEBRAUCH DER PRÄPOSITIONEN

ELENA VIOREL

Unsere Ausführungen gehen von folgenden Überlegungen aus:

— Welche besonderen Schwierigkeiten ergeben sich für Rumänen beim Erlernen der deutschen Sprache?

— Worin liegen die Ursachen, dass Deutsch lernende Rumänen bei der Verwendung der deutschen Präpositionen so viele Fehler machen?

— Wie kann der Interferenz[1] der Muttersprache auf die Fremdsprache begegnet werden?

— Welche Übungstypen sind geeignet, dem fehlerhaften Gebrauch der Präpositionen vorzubeugen?

Neben Fehlern in der Satzgliedfolge ist der falsche Gebrauch der Präpositionen am häufigsten. Schon in der Anfangsphase der Spracherlernung wird der Ausländer beim Bau von Sätzen mit Präpositionen als Fügewörtern konfrontiert.

Nach „Kleine Enzyklopädie — Die deutsche Sprache“ gehören die Präpositionen neben Adverbien, Konjunktionen und Interjektionen zu den Partikeln. Die Partikeln sind keine einheitliche Wortklasse. Sie bedürfen der genaueren Einteilung in Funktionsgruppen[2]. Admoni behandelt die Präpositionen als Hilfswörter oder Formwörter, „die ausschliesslich zur morphologischen und syntaktischen Bestimmung und' Organisierung' anderer Wörter, Wortgruppen und Sätze dienen“[3]. Die Bedeutungsstruktur der Präpositionen ist, verglichen mit der der Autosemantika, also der Begriffswörter, sehr kompliziert. Zutreffender erscheint uns die Einteilung in Fügewörter, die Jung und Erben tref-

---

[1] Nach Juhász ist Interferenz „die durch die Beeinflussung von anderen sprachlichen Elementen verursachte Verletzung einer sprachlichen Norm bzw. der Prozess der Beeinflussung“, J. Juhász, *Probleme der Interferenz*, Budapest, 1970, S. 9.

[2] *Kleine Enzyklopädie — Die deutsche Sprache*, Leipzig, S. 896 f.

[3] W. Admoni, *Der deutsche Sprachbau*, 2. Aufl., Moskau—Leningrad, 1966, S. 65.

fen[4]. Danach gehören zu den Fügewörtern die Präpositionen und Konjunktionen, die beide helfen, „die räumlich-zeitlich-begriffliche Ordnung der Wirklichkeit auszudrücken". Die Bezeichnung „Fügewort" für die Präpositionen entspricht ihrer grammatischen Funktion, Substantive und ihre Stellvertreter an andere Wortarten zu binden. Die Hauptfunktion der Präpositionen besteht in ihrem syntaktischen Fügungswert, der im Vergleich zu ihrem semantischen Wert überwiegt[5].

Die Meinungen darüber, ob die Präpositionen eine eigene lexikalische Bedeutung haben oder ob sie nur als Verknüpfungselement dienen, gehen auseinander[6]. An zahlreichen Beispielen zeigt sich, dass die ursprünglich lokalen, temporalen, kausalen und modalen Bedeutungsverhältnisse im Zuge der Sprachentwicklung verlorengegangen sind und daher die Polysemie vieler Präpositionen auftritt. Man kann eine Entwicklung von konkreter zu übertragener Bedeutung und zu Bedeutungsvermischungen beobachten. Insbesondere beim übertragenen Gebrauch scheinen einige Präpositionen keine lexikale Bedeutung mehr zu haben, sondern nur noch als reine Beziehungswörter zu fungieren. Daraus ergeben sich für den Ausländer die Schwierigkeiten im Verstehen dieses Problems, auch wenn es in der Muttersprache ähnliche Tendenzen der Sprachentwicklung gibt.

Wir haben Deutsch lernende rumänische Studenten getestet. Die Kontrollgruppe umfasste 20 Studenten des 3. Studienjahres der Fachkombination Englisch/Deutsch. Bei unseren Beobachtungen beziehen wir uns auf eine Fehlersammlung. Statistisches Material haben wir nicht erarbeitet. Folgende Übungsarten sind verwendet worden: Einsetzübungen, Übersetzungen aus der Muttersprache in die Fremdsprache, Konversation, Bildbeschreibung. Als Quellen dienten uns die Übungshefte „Sprachpraxis" der Zeitschrift „Deutsch als Fremdsprache" (4/71, 5/71), ein rumänisches Übungsbuch[7] und eine praktische Grammatik der deutschen Sprache[8]. Aus der Analyse des vorliegenden Materials ergaben sich zwei Gruppen von Fehlern, die u.E. folgende Ursachen haben: 1. Interferenz der Muttersprache und 2. Unkenntnis der Rektion der Präpositionen und ungenügend automatisierte Präpositionalstrukturen.

1. Interferenz der Muttersprache. Nach Juhász unterscheiden wir zwischen Transfer und Interferenz. Unter Transfer ist der positive Einfluss der Muttersprache auf die Fremdsprache zu verstehen; Interferenz dagegen ist der negative Einfluss der Muttersprache als Ausdruck divergierender Strukturen. „Das muttersprachliche und das fremdsprachliche Element fügen sich auf verschiedene Weise in das jeweilige System ein . . .

---

[4] Siehe hierzu W. Jung, *Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1966, S. 365; J. Erben, *Abriss der deutschen Grammatik*, Berlin, 1958, S. 117 f.

[5] W. Jung, a.a.O.

[6] Vgl. W. Admoni, a.a.O., S. 138; *Kleine Enzyklopädie — Die deutsche Sprache*, a.a.O., S. 905.

[7] B. Abager, *Exerciţii de gramatică germană*, Bucureşti, 1969, S. 176—198.

[8] E. Savin, B. Abager, A. Roman, *Gramatica practică a limbii germane*, Bucureşti, 1968, S. 431—438.

Bei diesen Oppositionen wirkt das Element der Muttersprache störend (interferierend) und muss auf irgendeine Weise neutralisiert werden, damit die Sprachausübung nicht gegen die Norm der Fremdsprache verstösst"[9].

Bei den durchgeführten Übungen traten bei Übersetzungen aus dem Rumänischen ins Deutsche und beim freien Ausdruck häufig Interferenzfehler auf. Worin liegen die Ursachen?

a) Da die Präpositionen zu den „Hilfswörtern" gehören, fehlt hier die volle Übereinstimmung zwischen Semantik und Grammatik. Wo die ursprüngliche Bedeutung der Präpositionen erhalten geblieben ist, treten nicht so viele Interferenzfehler auf. Die Polysemie der Präpositionen in beiden Sprachen, die nicht übereinstimmt, erschwert den Aneignungsprozess. Zu den häufigsten Präpositionen im Deutschen gehören: an, in, auf[10]. Diese gaben auch am meisten Anlass zu Fehlern. Das allgemeine Kriterium für „an" ist „Nähe". Daraus ergeben sich die verschiedensten Verhältnisse, die teilweise weit wegführen, z.B: Berührung, Bereich, senkrechte Fläche, hängende Befestigung, Beziehung zu einer bestimmten Institution oder Tätigkeit, Hinweis auf Ursache oder Mangel. Den Präpositionen „an" mit ihren verschiedenen Bedeutungen entsprechen im Rumänischen: la, pe, din, de, de la, în, pentru. Der Rumäne sagt zum Beispiel:

* Das Kind hat sich beim [am] Tisch gestossen. (Copilul s-a lovit *de* masă.)
* Er leidet von [an] Rheuma. (El suferă *de* reumatism.)
* Der Lehrer schreibt etwas auf [an]die Tafel. (Profesorul scrie ceva *pe* tablă.)
* In [an] diesem Abend ... (În seara aceasta ...)
* Er klopft bei der [an die] Tür. (El bate *la* uşă.)
* Schuld für diese [an dieser] Verspätung ... (Vina *pentru* întîrziere ...)

Die häufigste rumänische Entsprechung der Präposition „an" ist „la". „La" entspricht aber oft auch den deutschen Präpositionen: in, auf, zu, bei, nach, z.B:

Ich gehe *ins Theater*. (Eu merg la teatru).

Ich gehe *auf* die Post. (Eu merg la poştă).

Zu den am häufigsten gebrauchten Präpositionen im Deutschen gehört auch „mit". Die Hauptbedeutung dieser Präposition ist Gemeinsamkeit oder Zusammengehörigkeit (z.B. mit jemandem spielen.). „Mit" wird aber auch in der Bedeutung „Einbeziehung" (Er riss die Pflanze mit der Wurzel heraus.) gebraucht. Ausserdem erscheint es in einer präpositionalen Wortgruppe, die eine modale Adverbialbestimmung darstellt (Er starrte ihn mit offenen Mund an.). Dazu kommt u.a. noch eine zeitliche Werwendung von „mit" (mit einem Male, mit fünf Jahren)[11]. Bei den

---

[9] J. Juhász, a.a.O., S. 31.

[10] Siehe hierzu *Übungen zur Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, hg.v. Herder-Institut der Karl-Marx-Universität, Lepzig, Heft I, 1964, S. 23.

[11] G. Kempcke, *Die Bedeutung der Präposition und des Päpositionaladverbes „mit"*, in: „Sprachpflege", II/1970, S. 225 ff.

Abweichungen von der Hauptbedeutung ergeben sich viele Interferenzfehler.

* Den Brief durch [mit] einen Boten schicken. (A trimite o scrisoare prin cineva.)
* Bei [mit] fünf Jahren lernte er lesen. (A învățat să citească la cinci ani.)

b) Das Rumänische kennt bei Personennamen als Morphem des Akkusativs die Präposition „pe". Daher treten Fehler auf wie:

* Ich habe *auf* die Grossmutter gesehen. (Am văzut-o pe bunica). Im Deutschen wird in diesem Fall das transitive Verb ohne Präposition verwendet.

c) Es gibt gestimmte Paare von Präpositionen im Deutschen, die miteinander verwechselt werden, weil ihre Semantik nicht genügend bekannt ist:

vor, angesichts
angesichts der Gefahr (*în fața* pericolului)
* angesichts des Hauses [vor] (*în fața* casei)

vor, von
* Er erschrickt vom [vor dem] Hund. (El se sperie *de* cîine.)

Die häufigste deutsche Entsprechung des „de" ist „von".

seit, von
* Wir haben uns von [seit] einer Woche nicht gesehen. (Nu ne-am văzut de-o săptămînă.)

unter, zwischen
* Er spricht ihm zwischen [unter] vier Augen. (Vorbește cu el între patru ochi.)

für, an
* Schuld für diese [an dieser] Verspätung ... (Vina pentru întîrziere ...)

d) Eine weitere Ursache für Interferenzerscheinungen sind Analogiebildungen. Der Ausländer neigt dazu, den Gebrauch einer Präposition zu verallgemeinern und z.B. das rumänische „la" immer mit „an" zu übersetzen.

* Er fährt ans [aufs] Land (El pleacă la țară.); entstanden in Analogie zu: Er fährt ans Meer.

2. *Unkenntnis der Rektion der Präpositionen und ungenügend automatisierte Präpositionalstrukturen.* Grosse Schwierigkeiten beim Gebrauch der deutschen Präpositionen bereitet den Rumänen die Rektion der Präpositionen, die sowohl den Dativ als auch den Akkusativ regieren können. z.B: Ich gehe in den Park. Ich gehe in den Park spazieren.

Der Deutschlehrer operiert mit der Faustregel, den bekannten Fragen „wo?" (Lagebezogenheit) und „wohin?" (Richtungsbezogenheit). Diese sind dem Deutschsprechenden in Fleisch und Blut übergegangen, was aber bei einem Ausländer nicht der Fall ist. So wird im Rumänischen kein Unterschied zwischen „wohin?" und „wo?" gemacht. Dementsprechend gibt es auch keinen Unterschied zwischen „Richtungs- und Lagepräpositionen". Im Deutschen hingegen werden Richtung und Lage

in einigen Fällen nicht nur durch verschiedene Kasus, sondern sogar durch verschiedene Präpositionen gekennzeichnet, z.B:

Ich gehe nach Hause. Ich bin zu Hause.

Er fährt zur Fakultät. Er befindet sich in der Fakultät.

Im letzten Beispielspaar wird aber trotz der Frage „wohin?" und der Richtungsangabe die Dativpräposition „zu" verwendet. Man muss ständig an den Inhalt des Verbs denken, um darüber urteilen zu können, ob der Dativ oder Akkusativ richtig ist. Daher entstehen Fehler wie:

* Das Kind warf den Ball unter *dem* [den] Tisch.
* Er stellte den Schreibtisch vor *dem* [das] Fenster.
* Das wird in *eine* [einer] Sitzung besprochen.

Diese doppelte Anschlussmöglichkeit (Dativ oder Akkusativ) verursacht viele Schwankungen, wo auch der fortgeschrittene Ausländer nicht immer Bescheid weiss und wo manchmal der Deutsche selbst subjektive Auffassungen bringt[12]. Z.B:

Gehen Sie in diese Richtung!

Gehen Sie in dieser Richtung geradeaus!

Daher tauchen Fehler auf wie:

* Das Flugzeug landet auf *die* [der] Betonpiste.
* Die Passagiere wurden in *einem* [ein] Hotel gefahren.
* Er klopft an *der* [die] Tür.
* Der Ball flog gegen *dem* [das] Fenster.
* Sie kamen an *die* [der] Unglücksstelle vorbei.

Verwechslungen entstehen sehr oft aus Unkenntnis der bekannten Verbpaare (schwach, transitiv mit dem Akkusativ auf die Frage „wohin?"; intransitiv mit dem Dativ auf die Frage „wo?") mit den entsprechenden Präpositionen und ihrer Rektion:

stehen/stellen; liegen/legen; sitzen/setzen; hängen/hängen u.a.m.

Ich stecke den Schlüssel in das Schloss.

Der Schlüssel steckt in dem Schloss.

Die Präpositionen, die nur Dativ oder Akkusativ verlangen, werden nicht so häufig falsch verwendet. Gleiches ist bei denen zu beobachten, die im Rumänischen eine ähnliche Semantik haben.

Der fehlerhafte Gebrauch von Präpositionen kann die Ursache in ungenügend automatisierten Strukturen haben. Das zeigt sich häufig bei der Verbindung von Verb und Präpositionalobjekt, bei der syntaktisch-semantischen Valenz des Verbs. Es ist nötig, sich die verbalen Fügungen mit Präpositionen fest einzuprägen. Dabei ist für den Ausländer das Wörterbuch von Helbig/Schenkel[13] eine wertvolle Hilfe.

Aus unserer Fehlersammlung seien nur einige Beispiele angeführt:

* sich von dem Verlauf der Prüfung informieren [über]
* sich begnügen von [mit]

---

[12] Siehe hierzu, I. Chehabi, *Warum Dativ?*, in: „Zielsprache Deutsch", I/1971, S. 25 f.

[13] G. Helbig, W. Schenkel, *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, Leipzig, 1969.

* verfügen mit guten Kenntnissen [über]
* sich freuen an die Ferien [auf]
* sich erinnern auf sein Studium [an]
* sich um den Weg erkundigen [nach]
* über den Weg fragen [nach].

Wir sind mit Helbig[14] der Meinung, dass es nicht genügt, verschiedene Arten von Fehlern in der aktuellen Sprachverwendung einfach zu konstatieren und rein quantitativ zu erfassen, ohne sie weiter zu spezifizieren. Die zwei von uns festgestellten Fehlergruppen lassen sich auf die Beeinträchtigung oder Nichtbeeinträchtigung der Kommunikation hin überprüfen. Der Grad der Verletzung der sprachlichen Norm im präpositionalen Bereich beeinflusst nicht so sehr die Verständigung, es sei denn, der Deutsch Lernende verwendet in einem bestimmten Zusammenhang eine entgegengesetzte Präposition (z.B. kämpfen *für* statt kämpfen gegen). Die Unterrichtspraxis zeigt, dass der Deutsch lernende Rumäne meistens verstanden wird, wenn er eine falsche Präposition verwendet. Daraus ergibt sich aber nicht die Schlussfolgerung, man dürfe dieses Gebiet vernachlässigen oder nur flüchtig behandeln. Da wir mit Studenten arbeiten, die als Lehrer ausgebildet werden, müssen wir besonderen Wert auf eine sichere Sprachbeherrschung legen. Besonders bei Philologiestudenten sind Einsichten in das spezifische System der Sprache notwendig.

Wir haben festgestellt, dass Verstösse gegen die Rektion verhältnismässig leicht durch ständiges Korrigieren zu beheben sind, während die zahlreichen Interferenzerscheinungen viel hartnäckiger sind. Die zwei vieldiskutierten Methoden, *Pattern-praxis* und die kontrastive Analyse, sind auf dem Gebiet der Präpositionen unterschiedlich zu handhaben. Auf der unteren Stufe der Spracherlernung ist die erstgenannte Methode zu bevorzugen, die erheblich zur Ausschaltung der Muttersprache beiträgt. Wenn die Modelle automatisiert sind, trachtet der Schüler in den meisten Fällen nicht mehr danach, sie mit der Muttersprache zu konfrontieren. Auf einer hohen Stufe der Spracherlernung sind die bewusste Konfrontation mit der Muttersprache und eine systematische Erläuterung der abweichenden Fälle besonders angebracht. Die schon erwähnten Interferenzfehler sind nach unserer Erfahrung am besten mit der kontrastiven Analyse zu beseitigen, indem wir den Studenten begreiflich machen, dass sie nicht einfach Präpositionen aus der Muttersprache in die Fermdsprache übertragen können. Denn der Ausländer neigt zur Bildung von Analogien und Verallgemeinerungen im Gebrauch bestimmter semantischer Gruppen von Präpositionen, z.B. *Ich fahre nach der SU; als Analogie zu: Ich fahre nach Rumänien. *Ich gehe zum Park; als Analogie zu: Ich gehe zum Bahnhof.

Auch hier kann man nicht genügend die Unterschiedlichkeit der beiden Sprachen unterstreichen. Es sei aber betont, dass die kontrastive Methode sinnvoll durch Übungen, die zum automatisierten Gebrauch der

---

[14] G. Helbig, *Graduierung der Grammatikalität und Leistungsbewertung im Sprachunterricht*, in: „Deutsch als Fremdsprache“, I/1971, S. 3 ff..

Sprache führen, ergänzt werden muss. Das ist u.E. erforderlich bei Präposition-Verb-Verbindungen (sich freuen auf, verfügen über usw.) und bei präpositionalen Gruppen (an einer Schule arbeiten, vor Angst zittern, in Gefahr bringen usw.). Wir sind der Meinung, dass es einerseits für alle Ausgangssprachen gültige Übungen hinsichtlich der Präpositionen gibt (Einsetzübungen, Auslassübungen), andererseits aber auch solche, die Besonderheiten der Ausgangssprache berücksichtigen. Speziell für das Rumänische wären Übungen ergiebig, die zum Einprägen der *wo-wohin-Differenz* und der *Präposition-Verb-Verbindungen* führen.

UNELE DIFICULTĂŢI ALE ROMÂNILOR CARE ÎNVAŢĂ GERMANA PRIVIND FOLOSIREA PREPOZIŢIILOR

(R e z u m a t)

Autoarea prezintă contrastiv cîteva din cele mai uzuale prepoziţii din germană şi română. În consideraţiile sale porneşte de la un fapt dovedit de experienţa şi practica pedagogică, anume că prepoziţiile, alături de topică, constituie unul din capitolele cele mai dificile în însuşirea limbii germane de către români. Cauza principală a numeroaselor greşeli o constituie, după părerea sa, interferenţa limbii materne, ale cărei tipare sînt foarte înrădăcinate. Necunoaşterea temeinică a prepoziţiilor şi a regimului lor cazual strict delimitativ în limba germană formează o a doua cauză a greşelilor.

În urma analizei greşelilor constatate prin aplicarea unor diferite teste la studenţi începători şi avansaţi, autoarea propune îmbinarea metodei „pattern" cu metoda analizei contrastive, prin care s-ar putea asigura maximum de eficacitate în însuşirea corectă a prepoziţiilor limbii germane.

НЕКОТОРЫЕ ЗАТРУДНЕНИЯ В УПОТРЕБЛЕНИИ ПРЕДЛОГОВ, ВСТРЕЧАЕМЫЕ РУМЫНАМИ, ИЗУЧАЮЩИМИ НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

(Р е з ю м е)

Автор статьи представляет сопоставительно некоторые из наиболее употребительных предлогов немецкого и румынского языков. Автор исходит из факта, доказанного педагогическим опытом и практикой: предлоги, наряду с топикой, являются одним из наиболее затруднительных вопросов в усвоении немецкого языка румынами.

По мнению автора, основной причиной многочисленных ошибок, допускаемых румынами, изучающими немецкий язык, является интерференция родного языка, формы которого так глубоко вращены в уме лица, изучающего немецкий язык, что ему тяжело освободиться от них.

Незнание предлогов и их падежного режима — вторая причина ошибок.

Каковы пути и методы, обеспечивающие максимальную эффективность для правильного усвоения предлогов? Проанализировав ошибки, обнаруженные при помощи тестов, примененных к начинающим студентам, а также к студентам последних курсов, автор предложил сочетание метода „pattern" с методом сопоставительного анализа.

UNELE CONTRIBUȚII LA O TEORIE GENERALĂ A CLASELOR DE CUVINTE

RICHARD LANG

Pare paradox, și totuși aceasta este realitatea: orice om [inclusiv cei inculți] folosește zilnic mii de cuvinte, dar nici un om de știință, nici un lingvist n-a reușit încă să dea o definiție general valabilă a termenului „cuvînt"[1].

Firește că, de-a lungul veacurilor, a fost emis un număr imens de definiții: aproape fiecare gramatică încearcă asemenea definiții, dar se pare că încă nici una n-a fost acceptată de toată lumea. Lucrul este explicabil din motivul că diferitele curente lingvistice pornesc de pe poziții diferite și au deci diferite puncte de vedere. De aceea, în lingvistica modernă — îndeosebi în cea americană — se vorbește tot mai mult de un „approach", adică de calea de acces spre o problemă, renunțîndu-se astfel, în mod implicit, la valabilitatea generală.

Totuși lingvistica, ca orice știință, face și va face și pe viitor noi și noi încercări în direcția valabilității generale — în cazul nostru a obținerii unei teorii general valabile referitoare la clasele de cuvinte.

În această privință ni se pare destul de interesantă o încercare recentă în această direcție, anume: *Skizze einer allgemeinen Theorie der Wortarten* (Schița unei teorii generale a claselor de cuvinte), de Wolfgang P. Schmid, apărută în editura Academiei de științe și literatură din Mainz, R.F.G.[2].

Schmid pleacă de la cele trei criterii, formulate de Charles W. Morris[3], anume de la criteriul *semantic, sintactic* și *pragmatic*, adăugîndu-le un al patrulea criteriu, cel al *autonomiei* cuvîntului, și ajungînd astfel la următoarea formulă a oricărui semn lingvistic:

$$Z^4 = (\pm SEM,\ \pm SYN,\ \pm PRAG,\ \pm AUT).$$

Prin această formulă, Schmid afirmă că se poate defini orice semn lingvistic, în primul rînd *cuvîntul*. Înlocuind indicatorii + prin 1 și — prin 0, Schmid construiește o „matrice"[5] pe care o reproducem aici[6]:

---

[1] Cf. C. Reichmann, *Deutsche Wortforschung*, Stuttgart, 1969, p. 3.

[2] Wolfgang P. Schmid, *Skizze einer allgemeinen Theorie der Wortarten*, în: *Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse*, Jahrgang 1970, Nr. 5; Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, 1970.

[3] Charles W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, în: *International Encyclopedia of Unified Science*, vol. I, Nr. 2, Chicago, 1938, p. 35.

[4] Z=germ. „Zeichen", engl. „sign", deci „semn".

[5] Termenul folosit de Schmid este „die Matrix".

[6] vezi Wolfgang P. Schmid, *l.c.*, p. 10.

	SEM	SYN	PRAG	AUT		SEM	SYN	PRAG	AUT
I.	1	1	1	1	IX.	0	1	1	1
II.	1	1	1	0	X.	0	1	1	0
III.	1	1	0	1	XI.	0	1	0	1
IV.	1	1	0	0	XII.	0	1	0	0
V.	1	0	1	1	XIII.	0	0	1	1
VI.	1	0	1	0	XIV.	0	0	1	0
VII.	1	0	0	1	XV.	0	0	0	1
VIII.	1	0	0	0	XVI.	0	0	0	0

SEM înseamnă funcția semantică,
SYN înseamnă funcția sintactică,
PRAG se referă la vorbitor și la context, iar
AUT exprimă „autonomia" cuvîntului, adică faptul dacă este, sau nu, în stare să reprezinte o sintagmă sau o întreagă propoziție.

Pe baza „matricei" de mai sus, W. P. Schmid cercetează toate clasele de cuvinte, pornind de la cîte un exemplu luat din limba latină, dar afirmînd că exemplificarea se va putea extinde asupra tuturor limbilor, îndeosebi asupra celor indo-europeene.

Wolfgang P. Schmid procedează în felul următor:

I=1111 (verbul finit); exemplul: lat. dixi.

Funcția semantică se sprijină pe rădăcina „dic", funcțiile sintactică și pragmatică se indică prin terminații care exprimă timpul, modul și persoana; orice verb finit este *autonom*, deoarece este singur în stare să reprezinte o sintagmă sau o propoziție întreagă. Apoi Schmid adaugă textual: „In den modernen Sprachen, in welchen die Setzung des Personalpronomens teilweise oder völlig obligatorisch ist, wird das Verbum durch IX (siehe dieses) ergänzt"[7].

Ni se pare interesant nu numai faptul că unele limbi moderne folosesc pronumele personal în mod obligatoriu în fața verbului conjugat, iar altele nu-l folosesc, ci mai mult *motivarea* obligației. Ne permitem deci să atragem atenția asupra lucrărilor noastre *Observații asupra teoriei generale a traducerii*[8], și *Locul negației în limbile engleză, germană, franceză, română și latină*[9], în care am sugerat explicarea acestei obligații din motive de psihologia limbii, anume printr-o *tensiune* inerentă limbilor engleză, germană și franceză, dar nu și limbilor română și latină. Reamintim că prin *tensiune* înțelegem acea stare de încordare psihică care cere, cu necesitate, ca după un „factor secundar" să urmeze „factorul principal", de ex.:

pronumele personal → verbul finit,
articolul hotărît proclitic → substantiv,
adjectivul antepus → substantiv.

Pe baza celor patru criterii de mai sus (semantic, sintactic, pragmatic și autonom), Schmid tratează toate 16 clase de cuvinte, afirmînd că nu fiecare limbă le folosește pe toate, dar numărul de 16 clase nu este întrecut în nici o limbă[10]. Ar urma deci:

[7] W. P. Schmid, *l.c.*, p. 10, deci: „În limbile moderne, în care exprimarea pronumelui personal este parțial sau pe deplin obligatorie, verbul este completat prin acesta (vezi IX)".

[8] cf. Richard Lang, *Observații asupra teoriei generale a traducerii*, în: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, ser. Philologia", f. 2, Cluj, 1969, p 153.

[9] cf. Richard Lang, *Locul negației în limbile engleză, germană, franceză, română și latină*, în: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", ser. Philologia, f. 1, Cluj, 1972, p. 19—24.

[10] cf. W. P. Schmid, *l.c.*, p. 15.

II=1110 (verbul auxiliar finit); exemplul: lat. dictum *est*, pulcher *est*, dictum *habeo*. Aici există funcţia semantică, sintactică şi pragmatică, dar verbul auxiliar nu este autonom.

III=1101 (substantivul); exemplul: lat. dictio, dictator. Funcţia semantică este reprezentată prin rădăcina „*dic*", cea sintactică prin terminaţiile cazurilor; substantivul este autonom, dar îi lipseşte raportarea la persoana care vorbeşte, sau la situaţia vorbirii.

IV=1100 (adjectiv, participiu); exemple: lat. dicax, dicens, dictus. Adjectivul exprimă funcţia semantică şi cea sintactică, dar adjectivul în sine nu are nici o legătură cu persoana care vorbeşte (nu are funcţia pragmatică), şi nu este autonom. Funcţia pragmatică îi revine adjectivului doar la folosirea lui în propoziţie, pornindu-se de la o folosire predicativă; deci atunci cînd un vorbitor spune: „omul este bătrîn", sau „tabloul este frumos", „bătrîn" sau „frumos" în sine nu au nici o funcţie pragmatică.

Clasele *V=(1011)* şi *VI=(1010)* includ *adverbele*, dar:

V=(1011) se referă la *adverbul autonom* (adverbul de loc, de timp, de mod); exemple: lat. hic, nunc,
rom. aici, acum,
engl. here, now,
germ. hier, jetzt, etc., pe cînd:

VI=(1010) cuprinde adverbele *neautonome*, auxiliare, care pot deveni autonome numai în legătură cu un adverb din clasa V, de ex.: lat. magis,
rom. mai, prea, foarte,
engl. more, too, very,
germ. mehr, zu, sehr;
(adică: mai bine, prea bine, foarte bine etc.).

În clasa *VII=(1001)*, Schmid include cuvintele *onomatopeice*, în clasa *VIII=(1000)*, *interjecţiile;* exemplu: lat, ecce!

Spre deosebire de clasele I—VIII, următoarele clase:

IX — XVI sînt toate caracterizate prin -SEM, deci *funcţia lor semantică este zero*. Schmid procedează în felul următor:

IX. = (0111), pronumele; exemplu: lat. hic, iste, ille, ego, tu, is.
Din această clasă fac parte pronumele *personal, demonstrativ* şi *interogativ*, care sînt *autonome*, spre deosebire de:

X. = (0110), care cuprinde *articolul*, dar şi pronumele *relativ* şi *nehotărît*, precum şi *numeralul*, care în sine sînt *neautonome*, constituind o sintagmă numai împreună cu alte cuvinte (îndeosebi cu un substantiv).

Ne permitem să atragem atenţia aici asupra faptului că Schmid nu atinge deloc problema *topicii:* articolul — substantiv, pronume nehotărît — substantiv, sau numeral — substantiv, care ar putea constitui un criteriu de împărţire a limbilor indo-europeene în două grupe:

Primul grup ar fi acela cu articolul hotărît (sau pronumele nehotărît) *antepus* substantivului, de ex. limbile engleză, germană, franceză:

engl. the book, some book,
germ. das Buch, irgend ein Buch,
fr. le livre, quelqu'un livre;

al doilea grup de limbi, fie că nu au articolul hotărît proclitic, fie că se comportă indiferent faţă de topica: pronume nehotărît — substantiv, de ex.

lat. liber (fără articol); quivis liber, sau:
liber quivis;
rom. cartea (articol enclitic); o carte oarecare;
dar: *orice* carte (numai aşa!).

În ceea ce priveşte autonomia sintactică, o opoziţie similară cu aceea dintre clasele IX şi X o găsim şi între clasele:

XI. = (0101) — conjuncţii; exemplu:

lat. et, at, vel,
engl. and, but, or,
germ. und, aber, oder; şi

XII. = (0100) — prepoziții; exemplu:
lat. de, ad,
engl. from, to,
germ. von, zu, etc.

La XI, credem că poate fi vorba numai de conjuncțiile *coordonatoare*, care într-adevăr sînt sintactic *autonome*, pe cînd cele *subordonatoare* ar intra în clasa XII, împreună cu *prepozițiile:* așa cum prepozițiile au nevoie de un „nomen" următor, conjuncțiile *subordonatoare* au nevoie de un „verbum" din propoziția subordonată.

„Matricea" lui Schmid mai cunoaște două perechi de clase contradictorii, anume:
XIII. = (0011) — negații de propoziții, față de:
XIV. = (0010) — negații de cuvinte; și:
XV. = (0001) — pauza dintre propoziții, față de:
XVI. = (0000) — pauza dintre cuvinte.

În ceea ce privește clasele *XIII — XIV*, exemplele aduse de Schmid[11] nu ni se par concludente. Sîntem de părere că aici intră deosebirea dintre engl. "no" (0011) și "not" (0010),
germ. „nein" (0011) și „nicht" (0010):
„no" și „nein" constituie un factor *autonom*, pe cînd „not" și „nicht" sînt valabile numai în contextul unei propoziții, de ex: engl. he does not write, germ. er schreibt nicht.

Cu privire la clasele *XV și XVI*, ne alăturăm părerii lui Schmid:
Pauza dintre propoziții (0001) este *autonomă*, fiindcă înseamnă în același timp și separarea a două judecăți logice, poate aduce o modificare sintactică și constituie un caz de identitate dintre „structura de suprafață" și „structura de adîncime"[12].
Pauza dintre cuvinte (0000) nu este autonomă, ea nefiind justificată de criterii logice, ci intervine în mod întîmplător, din incapacitatea unui vorbitor de a pronunța curent cuvîntul care urmează, sau din considerente de ordin retoric.

Ca rezultat, Schmid spune textual: „Numărul claselor de cuvinte este deci în fiecare limbă egal cu 16, sau mai mic de 16"[13], admițînd că nu toate limbile folosesc toate clasele de cuvinte în egală măsură. Schmid mai recunoaște că „matricea" lui înseamnă o regrupare a claselor de cuvinte din gramatica tradițională, anume:

1. *Verbul* se împarte în verb finit și verb auxiliar,
2. *Substantivul* rămîne nemodificat, la fel ca și
3. *Adjectivul.*
4. *Adverbul* se împarte în adverb autonom și neautonom,
5. *Pronumele* poate fi *autonom* (pronumele personal, demonstrativ și interogativ), sau *neautonom* (pronumele relativ și nehotărît), iar:
6. *Articolul* este așezat în aceeași clasă cu un pronume neautonom; tot astfel și
7. *Numeralul.*
8. *Prepoziția* este considerată neautonomă, pe cînd
9. *Conjuncția* este clasificată autonomă din punct de vedere sintactic.
10. *Interjecția* are doar o valoare semantică.

În opoziție cu gramatica tradițională, „matricea" lui Schmid mai cunoaște unele clase de cuvinte în plus, anume:
— *cuvinte onomatopeice,*
— *particule de accentuare* și *particule negative (negații),* precum și:
— *pauza dintre propoziții* și *pauza dintre cuvinte.*

---

[11] Pentru XIII, lat. ne, num; pentru XIV, lat. non; dar „non" nu introduce numai propoziții, ci poate fi și o negație autonomă! Vezi Schmid, *l.c.*, p. 14.

[12] cf. Noam Chomsky, "surface structure" și "deep structure", în: *Aspects of the Theory of Syntax*, The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 64 sq.

[13] Schmid, *l.c.*, p. 15: „Die Anzahl der Wortarten ist demnach in jeder Sprache gleich oder kleiner als sechzehn".

Pentru *cuvintele onomatopeice*, care — după Schmid — ar constitui o clasă aparte (cl. a VII-a), autorul nu dă nici un exemplu, iar exemplele date pentru *particulele de accentuare* și pentru *negații* (cl. XIII, XIV), nu sînt concludente: de ce lat. „ne" și „num" să fie autonome, iar lat. „non" să nu fie autonom?

În sfîrșit, este evident că ultimele două clase, anume *pauzele* (cl. XV, XVI), nu sînt clase de cuvinte, și vin doar să rotunjească schema, ca să se poată ajunge la numărul de $2^4 = 16$.

Studiind cu atenție „matricea" lui Schmid, am ajuns la concluzia că ea se datorează unui calcul matematic, anume: Cele două valori semantice *+SEM* și *—SEM* (redate în „matrice" prin 1 și 0) sînt ridicate la potența a 4-a, cele patru „potențe" fiind criteriile: semantic, sintactic, pragmatic și autonom, deci $2^4 = 16$.

Tot atît de formală ni se pare adoptarea, de către Schmid, a *patru* criterii, în locul celor trei, formulate de Morris[14]. Se pare că Schmid s-a inspirat din aplicarea rigidă a celor patru criterii (al calității, cantității, relației și modalității) de către filozoful Immanuel Kant, în întreaga sa operă[15]. Într-adevăr, criteriile lui Schmid corespund, în largă măsură, cu acelea ale lui Kant, anume:

1. Criteriul *semantic* corespunde cu cel al *calității*, prin faptul că + SEM înseamnă afirmarea, — SEM negarea unei calități (în cazul lui Schmid, deosebirea dintre cuvîntul „lexical" și cel de „funcțiune gramaticală"[16]);

2. criteriul *sintactic* se poate compara cu criteriul kantian al *cantității*, fiind vorba de valabilitatea unei mărimi într-un sistem de alte mărimi (în cazul lui Schmid: în propoziție);

3. Criteriul *pragmatic* reamintește criteriul *relației* al lui Kant: un cuvînt *se raportează* la un vorbitor sau la o situație; iar

4. criteriul *autonomiei* corespunde cu cel kantian al *modalității*, fiind vorba de valabilitatea unui cuvînt, raportat la *condițiile generale* — în cazul lui Kant: ale naturii, — în cazul lui Schmid: ale limbii (ale propoziției).

În consecință, „matricea" lui Wolfgang P. Schmid ni se pare de proveniență mai mult filozofică decît lingvistică, ea fiind idealistă și formală, căutînd cu orice preț să ajungă la clase de cuvinte, prin calculul matematic de $2^4 = 16$, în detrimentul situației reale dintr-o lingvistică riguros științifică.

---

[14] cf. Charles W. Morris, *l.c.*, p. 35.

[15] Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft; Kritik der praktischen Vernunft; Kritik der Urteilskraft.*

[16] W. P. Schmid, *l.c.*, p. 9: „Lexikonwort" și „grammatisches Funktionswort".

DISCUȚII RECENTE ASUPRA REFORMEI ORTOGRAFIEI FRANCEZE

GHEORGHE HAȘ

Omenirea trăiește o perioadă de mari transformări. În orice domeniu, bătrîna și „buna" tradiție lasă loc unor mutații care par să zguduie mai mult ca oricînd deprinderile noastre. „Cearta" dintre vechi și nou devine universală, iar conservatorismului unora se opune reformismul altora.

Învățămîntul, vehicul al culturii și al umanismului, nu poate rămîne insensibil la necesitățile și problemele pe care noile scheme de conduită și gîndire le fac să apară. Febra înnoirilor cuprinde pînă și domenii considerate mult timp intangibile.

Ortografia franceză, cu cimitirul de soluții reformatoare ce se întinde aproape pe patru secole (prima „criză" a avut loc în timpul Renașterii cînd totul trebuia justificat), va avea, se pare în curînd, șansa de a fi rectificată, cel puțin în privința unor anomalii care frizează arbitrariul. Mobilul tentativelor de reformă l-au constituit și îl constituie mereu nemulțumirile elevilor, părinților (care „simt" constrîngerea unor reguli de neînțeles), dar și ale unor oameni de litere, lingviști, etc. (care „văd" absurditatea acestor reguli).

Proiectele de reformă de pînă acum (cel al lui Dauzat, al lui Beslais, etc.) au stîrnit, poate datorită radicalismului lor, avalanșe de proteste din partea Academiei Franceze și din partea unor puriști speriați de aspectul pe care l-ar putea avea franceza scrisă în grafia oferită de proiectele respective. Verlaine îl tachina pe Duvignon, adversar înfocat al ortografiei fonetice, adresîndu-i următorul catren:

„E coi vréman, bon Duvignõ
Vou zoci dou ke lé zagno
E meieur ke le pin con manj,
Vou metr'an ce courou zétranj!"[1],

iar E. Faguet vorbea de un „jardin où il ni a ni ni ni fleur".

Problema reformării ortografiei franceze a fost reluată după ce, în 1967, R. Thimonnier a publicat *Le système graphique du français*, iar în 1970 un *Code orthographique et grammatical*.

Rod a 15 ani de muncă intensă, *Codul* lui Thimonnier clasează cele 35 000 de cuvinte din Dicționarul Academiei în 4 500 de „serii analoge", cuprinzînd 95% din cuvinte. Restul de 5% reprezintă acele „cuvinte-cazuri" care nu intră în nici una din seriile analoge respective, constituind anomalii asupra cărora se concentrează apoi efortul rectificativ al autorului. După cum se vede, nu e vorba de o revoluție ortografică, așa cum ar dori, probabil, unii foneticieni, ci mai ales de înlăturarea, pe cît posibil, a excepțiilor, de aducerea la același numitor a cazurilor particulare, de dispariția unui mare număr de reguli inutile și formularea altora mai cuprinzătoare.

---

[1] Apud P. Burney, *L'orthographe*. P.U.F., „Que sais-je", 1970, p. 112.

R. Thimonnier a elaborat şi un *Projet de normalisation orthographique* care a fost distribuit unui mare număr de specialişti (în special universitari, oameni de cultură, etc.). După un prim examen, 81% dintre aceştia au aprobat proiectul. La 9 aprilie 1969, ei s-au întîlnit în şedinţă plenară hotărînd ca o comisie formată din zece specialişti să procedeze la o nouă examinare a proiectului. La data de 8 mai 1971, *Comisia ortografiei*, prezidată de J. Hanse, a decis să-şi facă cunoscute concluziile.

Dăm în continuare cîteva dintre prevederile proiectului lui Thimonnier, împreună cu amendamentele propuse de Comisie (puţine, ce-i drept)[2].

În privinţa accentuării lui *e*, pronunţat *é* sau *è*, se formulează regula generală după care un *e* are accent numai dacă termină silaba grafică, cf. ai-mé, ai-mer, a-mè-re. Înseamnă că vom scrie: „phylloxéra, recépage, démiurge". Regula se aplică şi în cazul cuvintelor şi expresiilor de origine latină sau străină: „a postériori, chéchia, critérium, décrescendo, désideratum, in pacé, miséréré, révolver, té déum, vadé mécum, véto, etc. De remarcat că regula se bazează pe decuparea cuvîntului în *silabe grafice* iar nu în elemente componente. Corectă ar fi aşadar grafia „té-les-cript-eur", iar nu télé-scripteur, „pres-cience", iar nu pré-science, „té-les-co-pe", nu télé-scope. Comisia a acceptat propunerile, extinzînd regula şi asupra grafiilor de tipul „pé-roxyde", „in-té-rur-bain".

În ceea ce priveşte alternanţa vocalică, o nouă regulă formulată de autorul proiectului încearcă să pună capăt hăţişului de excepţii (vreo 50) care scăpau regulii de pînă acum; conform noii reguli, la sfîrşit de silabă se va scrie întotdeauna *è* (iar nu *é*) cînd nucleul silabei următoare este un „e surd", stabil sau instabil. De unde: „évènement" ca avènement, „allègrement" ca sévèrement, „je cèderai" ca je pèserai, „mèdecin, mèdecine" ca pèlerin, pèlerine... Propunerile sînt acceptate, dar Comisia precizează că grafiile aimé-je, puissé-je vor rămîne nemodificate, întrucît pronumele postpus e separat grafic de verb.

Pentru consoanele nazale duble, Comisia a acceptat propunerea de a se normaliza unele grafii care în prezent fac excepţie de la regula generală (precedate de *i* sau de *u* consoanele nazale nu sînt duble). Se va scrie deci: „zi*n*ia, tu*n*el, k*u*mel, fi*n*ois, tinti*n*abuler". Rămîn totuşi cîteva excepţii: prefixele *in-*, *im-* precedînd un radical care începe cu *n* sau *m* se vor scrie ca atare („i*nn*ombrable, i*mm*obile"), apoi latinescul su*mm*um va rămîne neschimbat, deoarece aici cei doi *m* se pronunţă.

Cît despre transcrierea iotului intervocalic, se propune suprimarea lui *i* din sufixul *-ier* în toate cazurile unde el se juxtapune unui iot final de radical, notat prin *ill*. Prin urmare se va scrie: „aigu*ill*er, bout*ill*er, coqu*ill*er, grose*ill*er, joa*ill*er, margu*ill*er, méda*ill*er, qu*ill*er, quinca*ill*er, van*ill*er", în loc de aigu*illi*er, bout*illi*er, coqu*illi*er, etc. Vor face excepţie de la această regulă doar trei substantive: mill*i*er, mancenill*i*er sapotill*i*er, care fonetic se termină în „ilyé" iar nu în „iyé", afirmă autorul proiectului. Dacă în privinţa lui mill*i*er lucrurile stau într-adevăr aşa, celelalte două cuvinte pot fi încadrate în regulă fără rezerve, întrucît există tendinţa de a le pronunţa în „iyé", iar nu în „ilyé" (cf. *Petit Robert*, s.v.). De altfel în *Petit Robert* sapotill*i*er figurează şi sub forma fonetică sapot*i*er care redă tocmai pronunţarea cu „iyé".

Alte rectificări propuse: substituirea lui *n* prin *m* peste tot în faţa lui *b*, *p*, *m*, deci: „bo*m*bonne, perlimpi*m*pin"; substituirea lui *c+i* prin *ç* în faţa lui *a*, *o*, *u*, de unde: „douçâtre"; adoptarea fără excepţii a unui *qu* în locul lui c dur final în derivatele ale căror sufixe sau desinenţe încep cu *e* sau *i*. Prin urmare vom scrie: „grèque, saquer, béquée, bèqueter, abéquer". Comisia e de acord cu aceste propuneri, adăugîndu-l şi pe „pèque" în loc de pecque, cu toate că acesta provine din prov. *peco* derivat la rîndul său din lat. *pecus*.

În privinţa seriilor de cuvinte prefixate cu *ex-* şi *ad-* (prefixe care prin asimilare iau formele *ef[f]-*, *ar[r]-*, *at[t]-*, *ac[c]-*) se propun îndreptări care să ducă la

---

[2] Informaţiile privitoare la activitatea *Comisiei ortografiei* ne-au fost puse la dispoziţie de prof. Ch. MULLER, de la Universitatea din Strasbourg, unul din membrii acestei Comisii

eliminarea excepţiilor în ceea ce priveşte dublarea consoanei. Vor trebui prin urmare adoptate grafiile: „*eff*aufiler, *eff*ourceau, a*rr*aser, a*tt*ermoyer, a*cc*agnarder, a*cc*oquiner", iar nu: „*é*faufiler, *é*fourceau", etc. E vorba aici de forme verbale, formele nominale „a*t*itude, acore, acort, acalmie" vor trebui adoptate fără dublarea consoanei, chiar dacă ultimul provine dintr-un verb *accalmir* care, de fapt, a dispărut din uz.

O altă serie de propuneri vizează modificări în ortografierea unor derivate cu sufixe. O categorie de adverbe de mod în *-ment* care se scriu cu accent circonflex vor trebui scrise fără accent: *assidu*ment, *congru*ment, *continu*ment, *cru*ment, *golu*ment, *nu*ment, *gai*ment, toate fără *e*. Reiese că în aceste cazuri sufixul se adaugă direct la forma masculină a adjectivului.

Derivatele de la forme în *-ion* se vor scrie toate cu dublu *n*, exceptînd cazurile în care avem sufixul *-al* (*-al*isme, *-al*iste). Aşadar „alcyo*nn*ien, millio*nn*ième, tabellio*nn*age", dar „confessio*n*al, processio*n*al". Derivatele care provin de la cuvinte în *-on* vor dubla *n*, exceptîndu-le pe cele în *-al* (*-al*isme, *-al*iste), *-at* (*-at*aire *-at*ion), *-ance, -ie, -ien, -ique, -isme, -iste, -iser*. Astfel „baro*n*ie, bâto*n*at, maço*n*ique", dar: „disso*nn*er, s'époumo*nn*er, canto*nn*ade, oigno*nn*ière, patro*nn*age, phlegmo*nn*eux, violo*nn*eux". De asemenea, derivatele de la *saumon (-é, -eau), timon (-ier, -erie), limon (-eux, -ier, -ade)* care în prezent se scriu cu *n* vor trebui scrise cu *nn*; „saumo*nn*eau, timo*nn*erie, limo*nn*eux, etc. În cazul de faţă, cu toate că rectificările propuse nu afectează decît patru termeni din limba curentă (cantonnade, limonnade, patronnage, timonnier), trebuie să recunoaştem că preocuparea autorilor de a elimina excepţiile s-a lovit de numărul extrem de mare de derivate de la forme în *-on* (201 familii), ceea ce a dus la menţinerea ca excepţii a celor nouă sufixe înşirate mai sus. O frază mnemotehnică permiţînd memorarea acestor sufixe ar constitui o soluţie greoaie, incomodă, de aceea ne întrebăm de ce nu se propune o soluţie radicală: scrierea peste tot cu un singur *n*.

Referitor la scrierea unor forme verbale, se propun relativ puţine rectificări. Observîndu-se că diagrama *ai* din radicalul verbului *faire* se pronunţă fie [é], fie [eu], după cum se află în ultima sau penultima silabă, pentru evitarea eventualelor confuzii de lectură sau scriere, se preconizează adoptarea grafiei fonetice (deci cu *e*) pentru cele opt forme în care digrama *ai* are valoarea [eu]. Deci: je „fesais", il „fesait", nous „fesions", vous „fesiez" ils „fesaient", nous „fesons", „fesant". Comisia recomandă extinderea modificărilor şi la formele compuse cu „fesant" adică „bienfesant, bienfesance, malfesant, malfesance".

Cît despre cuvintele compuse cu prefixul *(s)'entr-*, ele produc desigur confuzii, ezitări. Dacă unele forme cum sînt: *entracte, entraide, s'entradmirer, s'entraider,* ş.a. s-au încetăţenit în limbă fără apostrof, altele se scriu cu apostrof fără ca ceva să justifice această grafie: s'entr'aimer, s'entr'avertir, în sfîrşit există şi forme a căror grafie e lăsată la bunul plac al celui care le utilizează în scris: *entrouvrir/entr'ouvrir,* dar *entrouvert*. Pentru remediere se sugerează suprimarea apostrofului în toate cazurile în care al doilea element al compusului începe cu o vocală. Aşadar: „s'entraimer, entrapercevoir, s'entrappeler, s'entravertir, s'entrégorger, etc.".

Comisia a luat de asemenea în discuţie problema ortografierii unor familii de cuvinte, modificările propuse făcîndu-se după acelaşi principiu al alinierii formelor neregulate după cele regulate (consecvente din punct de vedere morfologic). Iată cîteva exemple însoţite, în paranteze, de rectificările propuse: comba*t*if, comba*t*ivité (comba*tt*if, comba*tt*ivité), bo*n*asse (bo*nn*asse), bracelet (bra*ss*elet), encablure (enc*â*blure), cha*r*iot (cha*rr*iot), carbo*nn*ade (carbo*n*ade), de*ss*iller (dé*c*iller), racolage (ra*cc*olage), cou*rr*e, cou*rr*ier, cou*rr*iériste (cou*r*e, cou*r*ier, cou*r*iériste), craniologie (cr*â*niologie), ho*m*uncule (ho*mm*o*n*cule), cahu*t*e (cahu*tt*e), imbéci*ll*ité (imbéci*l*ité), déj*eu*ner (déj*eû*ner), ame*rr*ir, (amé*r*ir), inno*mé* (inno*mmé*), persi*f*ler, persi*f*leur, persi*f*lage (persi*ff*ler, persi*ff*leur, persi*ff*lage), disso*n*er, disso*n*ant (disso*nn*er, disso*nn*ant), asso*n*ant, conso*n*ant (asso*nn*ant, conso*nn*ant), zinc, (zin*g*), etc.

Preocupările de normalizare afectează şi arbitrariul ce domneşte încă în ortografierea formelor verbale avînd infinitivul în *-eler, -eter*. Consoanele duble vor trebuia să cedeze locul lui *è*, deci: *je jète* ca *j'achete*, etc.

Se propun de asemenea modificări în utilizarea unor semne diacritice pentru a elimina incertitudinile de pronunţare pe care le provoacă grafia actuală a unor sunete. Astfel se sugerează utilizarea unui accent grav sau a tremei deasupra lui *u* în cuvinte ca: *équation, équidistant.* Trema va trebui să marcheze întotdeauna vocala a cărei pronunţare fundamentală o conservă: aigüe, cigüe, gageüre, mangeüre, vergeüre. Întrucît *ay* se pronunţă normal [èy] în faţa unei vocale, pentru a nota pronunţarea [ay] se propune adoptarea grafiei *aï.* Evident, e vorba aci de notarea iotului, în primul caz prin *ay: payer,* în cel de al doilea prin *aï:* b*aï*adère, b*aï*er, bat*aï*ole, cob*aï*e, pap*aï*e. Pentru a nota [èi], cu *i* plenison, se propune *aÿ:* abb*aÿ*e, p*aÿ*s, p*aÿ*san, etc.

Exemplele arătate pînă aici, deşi numeroase, nu epuizează desigur complexitatea pe care o are tentativa de a reforma un sistem ortografic vechi de secole. E în afară de orice îndoială că în cazul limbii franceze preconizarea unei ortografii fonetice nu ar avea nici o şansă de aplicare, întrucît limba ar fi de nerecunoscut. Să nu uităm apoi importanţa deosebită pe care o are ortografia franceză etimologizantă în cazul omonimelor. De aceea nu poate fi vorba decît de o reformă moderată, limitată, obţinută prin aplicarea ansamblului gramatical la ansamblul ortografic. E tocmai ceea ce face proiectul lui Thimonnier. Codul său ortografic şi gramatical dovedeşte că ortografia limbii franceze reprezintă totuşi un sistem destul de coerent, a cărui abordare presupune nu numai un punct de vedere sincronic, ci şi unul diacronic. Acest lucru permite formarea unei viziuni mai raţionale asupra sistemului. Reforma acestui sistem nu poate fi decît opera unor specialişti care pot identifica rolul funcţional a ceea ce pentru nespecialişti poate apărea drept o anomalie. Avînd în vedere caracterul realist, ponderat al actualului proiect de reformă, rezultat al unei laborioase activităţi depuse de o seamă de eminenţi lingvişti, e de crezut că de data aceasta el va întruni şi girul Academiei Franceze cu legendara ei vocaţie de a se opune în mod sistematic pătrunderii în limbă a tot ce e „nou". Odată cîştigat acest gir, proiectul va deveni aplicabil.

CÎTEVA OBSERVAȚII PE MARGINEA UNUI DICȚIONAR DE SINONIME[1]

O. VINȚELER

Dicționarul pe care ne propunem să-l analizăm este dedicat predării practice a limbii ruse. Din această cauză, problemele teoretice, ca de exemplu cele legate de conceptul de sinonim, de tipurile de sinonime și altele, lipsesc. În introducerile ambelor părți sînt enunțate doar conținutul dicționarului, conținutul articolelor de dicționar, al metodei de lucru, al felului cum trebuie utilizat dicționarul etc.

Ținînd seama de faptul că dicționarul este destinat acelora pentru care limba rusă nu este limbă maternă, dicționarul conține o serie de factori, în speță formali, de delimitare a sinonimelor. În felul acesta dicționarul devine un instrument eficace în studiul independent al limbii. Este adevărat, așa cum vom vedea mai jos, sînt reliefați numai unii dintre acești factori în dicționar, deoarece dicționarul este litografiat și, după cum știm, în acest caz este greu de găsit modalități grafice de reliefare a tuturor factorilor formali.

Articolele de dicționar conțin seriile sinonimice și echivalentele lor în limba română. Autorii, după părerea noastră, procedează foarte bine că dau încă o dată echivalentele românești, dar de data aceasta repartizate după nuanțe, pe componenții seriilor rusești. De exemplu: **BEREČ — HRANIT'** — *a păstra — a feri — a păzi.* Se explică sensul seriei sinonimice, după care se traduce fiecare component: **Bereč** = *a păstra, a f e r i, a p ă z i.* **Hranit'** = *a păstra, a p ă z i.* Această repartizare scoate în evidență nuanțele cuvîntului rus respectiv, permițîndu-se o înțelegere mai adîncă și mai detaliată a cuvintelor rusești, lucru necesar atît în învățarea limbii, cît și în practica traducerii. Definițiile, care urmează după seriile-titlu și echivalențe, sînt în majoritatea lor excepționale (vezi în acest sens definițiile seriilor *vzgljad — vzor, vozmuščenie — negodovanie, vrač — doktor* etc.).

În dicționar s-a urmărit și s-a reușit în majoritatea cazurilor scoaterea în relief a apropierilor și a identităților dintre sensuri. Nu se poate spune același lucru și despre sublinierea diferențelor de sens dintre cuvinte, deși acest principiu ar fi contribuit într-o mai mare măsură la atingerea scopului urmărit de dicționar. De multe ori scriitorii folosesc alături cuvinte sinonime pentru a marca o diferențiere care există între cuvintele respective. Multe dintre aceste exemple, foarte bune de altfel, sînt date de autorii dicționarului numai pentru scoaterea în relief a identității sensurilor și nu sînt folosite în aceeași măsură pentru a sublinia dife-

---

[1] *Dicționar de sinonime rus-român*, întocmit de M. Bucă, I. Evseev, Ametista Evseev, B. Ispas, V. Moldovan, Florica Popa, P. Rozkoš, R. Sîrbu, ed. a II-a, Tipografia Universității din Timișoara, 1972. Ediția I a fost publicată pe părți: Partea I în 1968, 115 p., iar Partea a II-a în 1970, 240 p. Ambele părți conțin peste trei sute de serii sinonimice. Primul loc în ordinea numărului de seri. îl ocupă adjectivul, apoi substantivul, verbul și adverbul.

renţa de sensuri. De exemplu: *Prijatelej* u Gavrika bylo mnogo, a nastojaščich *druzej* vsego odin — Petja (V. Kataev). On byl *predatel' i izmenik,...* (L. Tolstoi). (Vezi şi seriile *Pecal' — grust', pomošč — podderžka, protivnik — vrag* şi altele). În cazurile de tipul acestora, alături de identitate şi diferenţiere, cuvintele se completează unul pe altul. Completarea explicaţiilor care lipsesc din dicţionar se poate face cu uşurinţă de către cadrul de predare.

Îmbinările lexico-gramaticale, în care apar componenţii seriilor sinonimice, precum şi materialul ilustrativ, care de obicei se compune din una sau două propoziţii, sînt alese cu mult simţ de răspundere, autorii dovedind o bună cunoaştere a ambelor limbi, satisfăcînd astfel cerinţele unui dicţionar actual. Poate n-ar fi fost de prisos dacă se dădeau şi echivalentele româneşti, dacă nu în propoziţii, cel puţin în îmbinări distributive. În felul acesta, dicţionarul putea fi utilizat cu acelaşi randament şi de către cei ce vor să-şi însuşească limba română prin intermediul limbii ruse.

Construcţiile distributive date în dicţionar credem că ar putea servi la stabilirea frecvenţei şi sferei de răspîndire a componenţilor seriilor sinonimice în limba rusă contemporană (vezi *lico — lik — fizionomija* şi altele). Nu se subliniază, însă, că numărul construcţiilor date în dicţionar contribuie la stabilirea frecvenţei şi sferei de răspîndire a cuvintelor respective în limbă. Aceluiaşi scop îi serveşte, într-o oarecare măsură, şi ordinea componenţilor din cadrul seriilor sinonimice.

În ce priveşte construcţiile distributive şi chiar materialul ilustrativ dat în propoziţii, dicţionarul ar fi cîştigat, dacă aceste construcţii ar fi fost împărţite în construcţii în care componenţii seriei se substituie, şi construcţii în care componenţii nu se substituie, ci, sînt doar apropiaţi ca sens şi uneori chiar identici, deoarece datorită regimului specific fiecărui cuvînt sau unui grup de cuvinte, se întîlnesc cazuri cînd cuvinte cu sensuri identice nu se pot substitui în orice context. De exemplu, *avtoritet — prestiž* se substituie în majoritatea contextelor, în timp ce *aktër — artist* au sfere diferite: *artist* are o sferă mai largă şi o frecvenţă mai mare. Tot în acest sens amintim *aplodisment — rukopleskanje*, unde al doilea component se foloseşte mai rar; *bednost' — niščeta* cu un grad de diferenţiere atît în ce priveşte frecvenţa, cît şi sfera sensului; *vek — stoletie*, în care există tendinţa de a se folosi primul component, fapt remarcat de dicţionar. Poate era bine dacă se menţionau şi contextele în care se foloseşte primul component şi în care se foloseşte al doilea. Este adevărat că aceşti indici despre care vorbim ar fi încărcat prea mult dicţionarul, însă ei ar fi mărit accesibilitatea şi rolul practic pentru care a şi fost întocmit.

După cum reiese şi din exemplele date, sinonimia permite studierea mişcărilor de sens din limbă, integrarea elementelor străine, apropierea şi diferenţierea acestora de elementele autohtone, fapt care se poate verifica uşor cu ajutorul dicţionarului (vezi în acest sens seria *argument — dovod*, unde primul component, de origine străină, are prioritate, lărgindu-şi sfera în defavoarea celui de al doilea component). Din această serie lipseşte componentul *dokazatel'stvo*. De altfel, în dicţionar predomină seriile cu doi componenţi, cele cu trei şi patru componenţi sînt mai rare, aşa cum se prezintă de fapt şi în limbă. În general, numărul mic de componenţi în serii permite o analiză mai profundă a sensurilor componenţilor.

Ca fapt pozitiv remarcăm că autorii menţionează, deşi nu peste tot, şi stilurile din care fac parte componenţii seriei respective (vezi *brijuki — štany, lošad' — kon', derevnja — selo* etc.). În cazul ultimelor două serii se poate menţiona şi existenţa unei diferenţieri teritoriale. Ar fi necesar, credem, să se sublinieze şi cînd un component se subordonează prin sensul lui unui alt component. De exemplu *bunt* lui *vosstanie*. În acest caz, exemplul dat de dicţionar este grăitor: *Bunty* — demonstracii — uličnyie sraženija — otrjady revoljucionnoj armii — takovy etapy razvitija narodnogo *vosstanija* (V. I. Lenin). Tot un tip de subordonare apare şi în cazul seriei: *gosudarstvo — strana — deržava*. Credem că în cazurile cînd între sensurile componenţilor există o relaţie de subordonare şi nu de identitate este bine să se sublinieze caracterul contextual sau parţial al sinonimelor.

În unele cazuri, scriitorii, pentru evitarea repetiţiei, folosesc cuvinte care formează o sinonimie totală şi se pot substitui. De exemplu: Anton vzjal pod uzdu

lošad' Matveja, i v odno *mgnovenie* sani okazalis' nad obryvom. V sledujuščij *mig* on oprokinul pod kruču i korob (G. Markov). În cazul de tipul acestora, se simte nevoia unor precizări și completări, în vederea evitării unor înțelegeri greșite a sensurilor cuvintelor respective în anumite contexte.

Sinonimele reprezintă o bogăție a mijloacelor de exprimare. Acest lucru se reflectă și în dicționarul pe care-l analizăm. Studiul contrastiv al seriilor dicționarelor sinonimice bilingve ne permite să scoatem în evidență sensurile și nuanțele cuvintelor. În acest sens, este interesant a urmări cum se aranjează echivalentele românești în explicațiile date cuvintelor rusești. Această succesiune a echivalentelor românești este bine întocmită și corespunde realității. De exemplu: **Prestupnik** =*criminal*, delicvent. **Zlodej** = *răufăcător, nelegiuit,* delicvent, *criminal.* La primul component pe locul întîi, în explicație, este cuvîntul *criminal,* în timp ce la cel de al doilea component el ocupă ultimul loc în explicație. Faptul că atît *criminal,* cît și *delicvent* există în explicarea ambilor componenți este o dovadă a identității și a apropierii de sens dintre componenții amintiți. Locul lor în ordinea distributivă, alături de lipsa sau prezența altor cuvinte, marchează diferența dintre cei doi componenți. Această diferență putea fi marcată și grafic și ar fi servit mult la studiul sensurilor cuvintelor și în special al nuanțelor lor.

Sînt dese cazurile cînd două și chiar trei echivalente românești corespund tuturor componenților din limba rusă, adevărat, în ordine diferită. De exemplu: **Protivnik** = *adversar, dușman,* inamic — **Neprijatel'** = inamic, *dușman* — **Vrag** = *dușman,* vrășmaș, inamic — **Nedrug** = vrășmaș, *dușman,* inamic. Alteori echivalentele românești corespund doar unora dintre componenții rusești: **Smelost'** = *curaj* — **Hrabrost'** = *bravură, curaj,* vitejie — **Otvaga** = vitejie — **Mužestvo** = *bărbăție, curaj.* Cuvîntul *curaj* corespunde la trei componenți, *vitejie* — la doi și *bravură* și *bărbăție* la cîte unul.

Cu ajutorul echivalentelor românești se poate stabili și legătura de sensuri dintre componenții seriilor sinonimice rusești. De exemplu: *bespokojstvo — volnenie — trevoga. Volnenie,* după cum se vede, ocupă un loc intermediar între *bespokojstvo* și *trevoga.* Acest lucru rezultă foarte clar și din echivalentele românești: **Bespokojstvo** = *neliniște* — **Volnenie** = *neliniște,* tulburare, *zbucium* — **Trevoga** = zbucium, *alarmă. Volnenie* are în calitate de prim sens pe *neliniște* de la *bespokojstvo* și pe *zbucium,* ca ultim sens, dar primul la *trevoga.* Pe de altă parte, *trevoga,* așa cum reiese din construcțiile distributive date, este mai puțin răspîndit. Exemple de tipul acestora sînt multiple, ele dovedesc cu cîtă scrupulozitate au fost întocmite și explicate seriile sinonimice din dicționar. Ar fi fost bine dacă cuvintele de la indicele alfabetic erau însoțite de numărul paginii. De asemenea, ar fi fost necesar și un indice al cuvintelor românești, adică al echivalentelor.

Observațiile de mai sus nu sînt de natură să diminueze rolul dicționarului și efortul depus de colectivul de lingviști timișoreni. Ele sînt, de fapt, sugestii pentru cei ce lucrează sau vor lucra cu dicționarul, în vederea utilizării lui cu randament maxim. Calitățile dicționarului sînt certe. Pe lîngă faptul că este util în predare și traducere, el oferă largi posibilități de studii comparative a limbilor rusă și română. Ținînd seama de utilitatea lui, dicționarul ar merita să fie publicat într-un tiraj corespunzător, spre a putea fi utilizat și de cadre și studenți din alte centre universitare, precum și de profesorii din școlile medii și de elevi (cel puțin de elevii de la școlile speciale de limba rusă).

W e r n e r H ö f e r, **Deutsche Nobel Galerie — Von Theodor Mommsen bis Heinrich Böll.**

Cartea editată de Werner Höfer, cu titlul în traducere românească *Galeria Nobel germană — de la Theodor Mommsen pînă la Heinrich Böll* (Editura R. S. Schulz, 1972 — editură bavareză cu sediul pe malurile lacului Starnberger de lîngă München), a fost prilejuită de acordarea, la 19 octombrie 1972, a premiului Nobel pentru literatură scriitorului german Heinrich Böll. Werner Höfer își propune să realizeze o galerie completă a tuturor acelor germani care au fost distinși cu premiul Nobel pentru literatură, în total opt „nemuritori" într-o perioadă de 70 de ani. Cartea este o antologie, o carte de citire practică, oferind cititorului atît o imagine globală asupra laureaților, cît și una individuală, pentru fiecare luat separat. Editorul realizează o grupare a germanilor deși unii dintre cei care au luat premiul Nobel pentru literatură nu mai erau cetățeni germani (Hermann Hesse și Nely Sachs). Cartea este inegală în sensul repartizării paginilor, a selectării textelor etc., părînd a nedreptăți pe unii scriitori (deși nu sînt cu toții scriitori în sensul strict al cuvîntului); Werner Höfer a avut la bază un principiu: punctul de pornire îl constituie Heinrich Böll, căruia i se rezervă spațiul cel mai substanțial, fiind așezat în partea primă a antologiei; gruparea se realizează pornind tocmai de la acest ultim mare scriitor, în onoarea căruia s-a alcătuit și publicat lucrarea.

Cartea lui Werner Höfer oferă date biografice și bibliografice, texte antologice reprezentative pentru fiecare laureat, documente (inclusiv fotografia sau portretul desenat al laureatului din anul în care i s-a acordat premiul), realizînd, astfel, un adevărat portret pentru fiecare; acest portret este întregit și de opiniile unor mari personalități (chiar dacă nelaureați cu premiul Nobel) despre cei încoronați cu cea mai prestigioasă recunoaștere universală; așa, de pildă, se publică aprecierea lui Gerhart Hanptmann asupra lui Rudolf Eucken, a lui Theodor Fontane (fără laurii Nobel) asupra lui Paul Heyse, a lui Theodor Heuss asupra lui Hermann Hesse, a lui Heinrich Mann asupra fratelui său Thomas Mann. Sînt incluse în antologie, de asemenea, și cuvîntările rostite de laureați cu ocazia decernării premiului Nobel, la Stockholm, precum și biografii sau autobiografii scrise cu același prilej.

Laureații premiului Nobel pentru literatură germani sînt: Theodor Mommsen (1902), Rudolf Eucken (1908), Paul Heyse (1910), Gerhart Hauptmann (1912), Thomas Mann (1929), Hermann Hesse (1946), Nelly Sachs (1966) și Heinrich Böll (1972). Nu toți aceștia sînt, însă, scriitori în sensul adevărat al cuvîntului: Theodor Mommsen este cunoscut ca istoric (premiul Nobel i s-a acordat pentru monumentala sa lucrare *Römische Gedichte;* antologia dă un scurt text apreciativ al filosofului și istoricului german Oswald Spengler), Rudolf Eucken este filosof.

Colaboratorul lui Werner Höfer, Werner Koch, semnează capitolul *Nobel und sein Preis*, intercalat între prezentarea copioasă a lui Heinrich Böll și ceilalți șapte predecesori. De menționat faptul că Werner Höfer și colaboratorul său,

Werner Koch (bun cunoscător al literaturii germane și universale și prieten al lui Heinrich Böll) au manifestat și un oarecare patriotism local atunci cînd au alcătuit și publicat *Galeria Nobel germană;* Böll este originar din Köln, regiune de care sînt legați și aceștia. Oricum, gestul lor prompt se justifică prin intenția nobilă de a onora recunoașterea unui mare scriitor intrat în rîndul valorilor literaturii universale.

Antologia este un model și permite formarea unei imagini clare asupra laureaților cu premiul Nobel care au scris literatură în limba germană (chiar dacă nu toți au fost cetățeni germani sau de naționalitate germană).

G. SCRIDON

Adrian Fochi, **Recherches comparées de folklore sud-est-européen**, București, 1962.

Cele cîteva cărți publicate într-un interval de timp relativ scurt i-au adus lui Adrian Fochi o rapidă și pe deplin meritată consacrare în planul folcloristicii actuale. După *Miorița* (1964) au urmat ediția critică a *Doinelor și strigăturilor din Ardeal, Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc* (vol. I), *George Coșbuc și creația populară* și acum aceste *Recherches comparées de folklore sud-est-européen.*

Deosebită întrucîtva, ca structură și intenționalități, de cele care au precedat-o, cartea de față completează un registru tematic de o apreciabilă diversitate, verificînd totodată cîteva constante ale scrisului lui Adrian Fochi: un nedezmințit cult al adevărului, efort susținut pentru a cerceta exhaustiv fenomenul luat în studiu, relevîndu-i toate nivelele de semnificație, argumentare riguroasă întemeiată pe o informație completă și probată în permanență de faptele de cultură populară.

Conținutul și structura volumului, justificate inițial de niște imperative ale Asociației internaționale de studii sud-est europene și ale Comisiei internaționale a cîntecului popular din Balcani, sînt prefigurate de către autor în paginile *Cuvîntului introductiv:* „Primul studiu oferă cititorului o imagine fidelă a ceea ce s-a făcut în România în materie de cercetare comparată a folclorului sud-est euporean de la început pînă în zilele noastre...“, iar „cel de al doilea reprezintă aplicarea experienței românești... în cercetarea unui subiect particular pornind de la versiunea românească pentru a ajunge la investigații comparate ale subiectului, în general“.

Într-adevăr, în prima secțiune a *Cercetărilor...* Adrian Fochi izbutește să contureze, ca urmare a unui stăruitor excurs prin literatura românească de specialitate, o imagine fidelă a preocupărilor pentru cercetarea comparată a folclorului, o sinteză a ceea ce s-a dobîndit semnificativ pe linia interpretării acestuia în funcție de mediul spiritual sud-est european. El jalonează competent etapele pe care le-a străbătut acest proces, delimitînd cristalizările de concepție și de metodă pe care fiecare fază le-a adus în cîmpul investigării comparate, începînd cu Odobescu și Hasdeu, continuînd cu generația interbelică și încheind cu perioada actuală, superioară, cum ni se spune, prin organizarea și perspectiva cercetării, ca și prin utilizarea celor mai moderne teorii care ilustrează folcloristica zilelor noastre.

Schițînd cadrul general al fenomenului, Adrian Fochi purcede apoi la a detecta traiectele care s-au manifestat în interiorul acestor perioade, tendințele ivite, stabilind cu discernămînt aportul fiecărui specialist (M. Gaster, L. Șăineanu, N. Iorga, Ov. Densusianu, D. Caracostea ș.a.) la cercetarea comparată, subliniind atît meritele cît și părțile vulnerabile, infirmate ulterior. Cîștigurile obținute de fiecare cercetător pe terenul comparativismului sînt mereu corelate cu activitatea de ansamblu și ideile cărora i s-a atașat, așa încît, încorporate într-un sistem solid de referințe, ele pot dezvălui fondul conceptual care a stat la obîrșia unor formulări, a unor teze.

Demersul comparativ este apoi judecat în contextul mai larg al mișcării folcloristice a unei etape și, în altă ordine de idei, relaționat cu direcțiile care animau lumea științifică europeană. Reiese astfel că, în strădania de a degaja trăsăturile caracteristice ale culturii folclorice, vechimea și originea, universaliile ca și specificitățile acesteia, savanții români au afirmat dintotdeauna valabilitatea metodei comparative și, în conformitate cu teoria migrației concentrice, impor-

tanța așezării în paralel mai întîi a produselor spirituale românești cu cele ale popoarelor din spațiul balcanic. Pentru că, lucru remarcat de la început, datorită unor factori istorico-politici, socio-culturali și poate ontici există numeroase puncte de convergență între folclorul popoarelor din sudul Dunării și cel românesc, fapt care reclamă imperios referirile de ordin comparativ.

Adrian Fochi își propune deci să realizeze un bilanț a ceea ce s-a scris în direcția amintită la noi, să pună în lumină „principiile care au alimentat gîndirea științifică a precursorilor", să întîrzie asupra „criteriilor metodologice" și „să aprecieze rezultatele", dar, cum se exprimă mai departe, să și numească ceea ce a rămas de făcut, să abordeze „cu maximum de eficacitate posibilă problemele cele mai urgente care se pun în fața cercetătorilor". În centrul atenției, sugerează autorul, ar urma să stea extinderea raportărilor la folclorul sud-est european în toate compartimentele spiritualității populare, pentru a fi înfățișate atît aspectele comune, cît și diferențierile, acele unicități așa de însemnate în definirea specificului național.

În cel de al doilea studiu principiile cercetării comparate sînt aplicate la un „subiect particular". Adrian Fochi prinde în obiectiv o ipostază românească a unei universalii; e vorba de motivul baladesc al „întoarcerii soțului". Din cele șase grupe cunoscute în plan universal, în ținuturile românești n-au prins consistență decît trei și anume: „Bărbatul se întoarce exact în ziua nunții"; el „înțelege că nevasta i-a fost răpită și pleacă în căutarea ei"; eroul „își regăsește nevasta într-o situație degradantă".

Plecînd de la dorința expresă de a releva „materiale românești care pînă în prezent n-au făcut obiectul unei cercetări aprofundate și nu au fost racordate la sistemul general de referințe mondiale ale subiectului", Fochi supune unui examen multilateral prima din grupele enumerate mai înainte. Versiunea românească (218 documente din care două treimi sînt inedite, fiind extrase din Arhiva I.E.F.) este disecată cu minuție luîndu-se în discuție, pe rînd, structura temelor, tipurile, formulele de expresie, structurile poetice, problemele de versificație etc., așa încît, în final, cercetarea se constituie într-o monografie perfect articulată a acestui tip de baladă nuvelistică.

Pentru a pune mai pregnant în evidență „mesajul artistic al baladei", Adrian Fochi recurge la compararea versiunii românești cu „corespondentele popoarelor din zonele învecinate", ca să releve pe de o parte notele comune, iar pe de altă parte pe cele de specific, refugiate în tema tratată mai cu seamă în teritoriile artisticului.

Una din concluziile studiului pe care credem util s-o transcriem aici, este că versiunea românească reprezintă „unul din cele mai vechi momente ale vieții comune a subiectului în Sud-estul Europei".

Prin unirea celor două lucrări între coperțile aceluiași volum (ele au apărut mai întîi separat în „Revue des études sud-est européennes"), Adrian Fochi a realizat o carte și necesară și prețioasă, remarcabilă ca informație și de o aleasă ținută științifică.

ION ȘEULEANU

Generationen. Dreissig deutsche Jahre, Herausgegeben von Eva Zeller, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1972.

Prima propoziție de pe supracoperta antologiei de literatură germană întocmită de Eva Zeller, purtînd atît de sugestivul titlu „Generationen", este: „Anthologien sind meistens für die Katz" (Antologiile sînt întotdeauna zadarnice). Este părerea unuia dintre scriitorii solicitați să ofere un text pentru culegere, este o părere destul de generală, bazată pe convingerea că un singur text nu poate caracteriza un autor, nu poate evidenția personalitatea lui complexă și adesea contradictorie. Și deoarece se presupune că pentru masa de cititori antologiile sînt mai la îndemînă decît opera completă a unui autor, se poate crede că cititorul, prin intermediul textului inclus în culegere, își poate forma despre un autor o părere care n-ar mai rezista dacă i-ar cunoaște întreaga operă. Din acest motiv, și probabil și din altele, Eva Zeller se simte obligată ca în prefață să explice termenul de „Antologie", citînd cunoscuta lucrare a lui von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*. Și, probabil, tot asemenea motive o îndeamnă să citeze aici și alte păreri privitoare

la antologii, neferindu-se de a reda și unele afirmații critice referitoare chiar la punctul de vedere din care a fost întocmită selecția ei — cel al generațiilor —, cum ar fi afirmația lui Jaak Karsunke: „Anul contează numai la vin. De aceea nu vreau să fiu inclus în această antologie" (p. 9).

Tot în prefață și tot din dorința de a-și păstra ținuta neutră, Eva Zeller arată că problema conflictului dintre generații este extrem de veche, că fiecare curent literar nou a fost la început un protest, o reacție firească de negare a autorității celui precedent, dar că în cele din urmă, cu toate inovațiile, tradiția a fost dusă mai departe, rezultînd o continuitate a generațiilor, și nu numai pe plan literar. Situația generației care scrie după al doilea război mondial este cu totul alta, deoarece fiii nu mai doresc să atingă în primul rînd statusul social al părinților lor. Deosebirile sînt atît de mari în toate privințele încît despre o continuare, chiar și inconștientă, a tradiției nici nu mai poate fi vorba. Tot ceea ce rămîne de făcut este ca scriitorii aparținînd unor generații diferite să-și spună părerea unii despre alții, rămînînd în sarcina cititorului să tragă concluzii, în măsura în care lucrul acesta este posibil.

Problema cea mai spinoasă a antologiei de față, și desigur că lucrul acesta se întîmplă cu oricare altă antologie, este cea a selecției autorilor și a textelor. Pentru Eva Zeller problema este și mai dificilă deoarece toți autorii incluși în antologie sînt în viață, unii dintre ei fiind extrem de tineri, puțin impuși atenției publicului, ca să nu mai vorbim de istoriile literare, cum ar fi cele ale lui Fritz Martini și Dietrich Weber, care nu-i pomenesc nici măcar în trecere, în timp ce alții, și este destul să-i numim pe Heinrich Böll, Hilde Domin, Marie Luise Kaschnitz, Heinz Piontek, Siegfried Lenz, Günter Eich, Rainer Kunze, Ilse Aichinger sau Günter Kunert, sînt de mult personalități cunoscute și recunoscute ale literaturii germane.

Desigur, tinerețea unui autor ori faptul că nu este încă prea cunoscut nu-i reduce cu nimic din valoare, dacă o are într-adevăr. Dar, deoarece antologia dorește să reprezinte oarecum un studiu sociologic al generațiilor, fără a se servi de metodele de investigație ale sociologiei, ci recurgînd pur și simplu la creației literare, putem pune uneori sub semnul întrebării anumite afirmații pe care ele le conțin. Și lucrul acesta cu atît mai mult cu cît nu avem întotdeauna confirmarea, nici măcar literară, a valorii omului-scriitor care le emite.

Împărțirea antologiei în cinci capitole, fiecare dintre ele începînd cu titlul unei schițe sau poezii care se vrea — și reușește de cele mai multe ori — să fie semnificativ pentru partea respectivă are însemnătate destul de restrînsă, deoarece problema de bază, aceea a conflictului dintre generații, a imposibilității găsirii unor căi de comunicare între ele, străbate întreaga culegere, fie că este vorba de primul capitol, care prin schița-motto a lui Horst Krüger, *Tînărul domn C și eu* — despre imposibilitatea înțelegerii între generații în Germania — deschide seria celor 44 de autori care se ocupă de aceeași temă, fie că este vorba de ultimul capitol, mai utopic, anunțat de poezia-motto a lui Hans Peter Keller, *Utopie*.

Este interesant de urmărit atitudinea generației mai în vîrstă, căreia nu-i ajunge doar constatarea că ruptura există, ci caută o explicație. Astfel Horst Krüger spune că tinerii din Germania „sînt abonați la protest așa cum părinții lor fuseseră la «Tosca»" (p. 11) și că „Sînt copiii bunăstării unei societăți capitaliste care în sfîrșit funcționează în Germania, de altfel pentru prima dată în istoria noastră" (p. 14). Desigur, explicația este doar în parte plauzibilă, autorul afirmînd că este normal ca el, ca de altfel întrega lui generație, să fie mai conservator. Străduindu-se să analizeze tînăra generație el nu atinge totuși gravele contradicții ale lumii imperialiste care le generează, de unde și pesimismul afirmațiilor sale: „Nu există pod peste acest abis al timpurilor care ne desparte" (p. 13) sau „Ne despart lumi, pentru totdeauna" (p. 16). Concluzia sa că între generația taților și a fiilor nu există decît distanță, tăcere, mirare și dispreț reciproc, caută să rezolve prin invocarea unei fatalități conflicte de fapt mult mai grave. Note pesimiste, și care totuși încearcă să explice generației de azi ceea ce s-a întîmplat cu vechea generație, găsim și la Hilde Domin în poezia *Graue Zeiten* (Timpuri cenușii): „vorbesc despre timpurile cenușii /în care eram mai tînără / decît sînteți voi acum / ... / Aceasta este o țară / în care și morților le este frică /". Este vorba din nou

de o încercare de justificare, convingătoare de altfel datorită talentului poetei, dar nelipsind nici de aici nota puțin didacticistă a întregii generații din care face parte scriitoarea, și tocmai de aceea deranjînd oarecum. Acestor note pesimiste li se opune cu pregnanță Marie Luise Kaschnitz, scriitoare de prestigiu, care, cu toate afirmațiile sarcastice referitoare la generații, cum ar fi de exemplu că singurul lucru comun între ele ar fi „materia păr", își dorește să fie oricît de bătrînă, dar mereu ea însăși „Vreau să fiu bătrînă, bătrînă... Dar mereu eu!" (p. 24).

Aproape toți autorii nu se limitează pur și simplu la prezentarea ideilor generației lor — unii dintre ei cum sînt H. Krüger, Jean Améry sau Katrine von Hutten considerîndu-se de-a dreptul purtătorii de cuvînt ai generațiilor din care fac parte —, ci încearcă să le idilizeze, deși tendința de a rămîne obiectivi este evidentă. Duioșia cu care Eva Zeller evocă copilăria și tinerețea, afirmația că „lumea era pe atunci un sat" (p. 28), luptă cu tendința ei de persiflare tocmai a acestui trecut. Tonul, pe rînd duios, trist, glumeț, sarcastic, nu o poate totuși elibera de tendința spre note de un sentimentalism oarecum programatic. Aceeași tendință de justificare a greșelilor generației mai vîrstnice în timpul celui de al doilea război mondial, de data aceasta cu accente pamfletare, necruțătoare, o are Jean Améry. Nemulțumirea lui nu se extinde numai asupra propriei generații, ci asupra tuturora, arătînd că neintegrarea în viața socială, așa-zisa retragere într-o lume artistică sau științifică, a făcut ca mari personalități să nu se fi putut opune dezastrului la care a fost împinsă Germania, și care a culminat cu al doilea război mondial.

Tot ca o preocupare dusă *in extremis* pentru propria generație apar și transpunerile poetice ale lui Peter Handke, Rolf Bongs și alții despre așa-numitele „experiențe noi". Deschisul unei uși, fiertul apei etc., totul constituie o nouă experiență pentru copil, încercîndu-se în felul acesta o relativare a experienței deja dobîndite de generațiile anterioare. Dorința de a rămîne tînăr în pofida generațiilor care se succed îi smulge lui Martin Gregor-Dellin exclamația: „Îmbătrînim doar în ochii tineretului, pentru care am fost oricum întotdeauna bătrîni, aproape de moarte" (p. 73).

Oricare ar fi atitudinea scriitorului, fie că este vorba de Heinrich Böll, care, în schița inclusă în antologie *Der Ort war rein zufällig,* nu poate să treacă peste atmosfera înghețată a unui oraș din timpul războiului, deși s-a scurs atîta vreme și locurile s-au schimbat cu desăvîrșire, și care nu vrea să infrumusețeze amintirile, deoarece știe că nimic din ceea ce a fost nu trebuie prezentat deformat („Amintirea nu se încălzi, rămase rece", p. 80), fie că este vorba de Heinz Piontek, care afirmă că pe vremea aceea nu avea nici un alt sprijin în afară de patul puștii, sau de Rainer Kunze, care-și dorește să fie asemenea obiectelor din lut pentru a nu putea fi folosit la distrugere, — leit-motivul antologiei nu este trădat. Relativarea educației burgheze, afirmația lui Hermann Jandl că întîi ar trebui educați părinții și profesorii și abia apoi să te naști, prezentarea ironică a vieții burgheze cu renumita ei aureolă de bunăstare la Karl Krolow, Günter Bruno Fuchs, Nicolas Born, Jens Rehn, sau a fanatismului religios care duce la uciderea fiului de către mama mereu persecutată de ideea căderii în păcat la Herbert Eisenreich, se înscriu în aceeași mare temă care a dus la alcătuirea antologiei.

Antologia Evei Zeller este reușită în măsura în care izbutește, în ciuda tuturor greutăților, să ofere un tablou destul de cuprinzător al literaturii germane din ultimii treizeci de ani, chiar dacă ne-am fi dorit cuprinderea și a altor autori care fac parte din aceeași generație, și ar fi destul să-i amintim pe Hermann Kant sau pe Dürrenmatt. Ținînd însă cont de scopul lucrării, expus de autoare în prefață, credem că antologia și l-a îndeplinit.

PETRU FORNA

CRONICĂ

● Mai mulți membri ai corpului profesoral de la Facultatea de filologie și-au continuat activitatea ca lectori de limba și literatura română în cadrul unor universități din S.U.A. (C. Căpușan și M. Borcilă), R.F.G. (O. Șchiau, C. Săteanu), R. P. Polonă (V. Hodiș), Franța (M. Homorodean) și R. P. Ungară (A. Goția). Alte cadre didactice au efectuat perioade de documentare sau specializare în S.U.A., R.D.G., R.F.G., Franța și alte țări.

● Facultatea noastră a fost vizitată de cîteva eminente personalități în domeniul științelor umaniste, profesori ai unor universități de peste hotare. În afara unui util schimb de experiență, unii dintre ei au ținut conferințe apreciate de asistență. Amintim astfel pe prof. J. Thiriet (Strasbourg), prof. T. Tardi (Strasbourg), prof. P. Viallaneix (Clermont-Ferrand), prof. W. Nemser, directorul Centrului de lingvistică contrastivă din Washington, prof. J. Craig (Armhurst-S.U.A.), prof. W. A. Snodgrass (S.U.A.), prof. Hugo Moser (Bonn-R.F.G.) și prof. V. Leitner (Leipzig-Lubliana).

● Cu prilejul unor sesiuni organizate la facultatea noastră, la Societatea de științe filologice, filiala Cluj, Asociația slaviștilor sau la Societatea de filologie romanică etc., au fost prezentate numeroase comunicări științifice. Reținem din programele acestor sesiuni: *Petru Maior despre dialectele limbii române*, *În legătură cu pluralul substantivului casă în graiurile dacoromâne* (prof. R. Todoran), *Probleme de onomastică românească*, *Slav și pseudoslav în limba română*, *Limba-mijloc de comunicare* (prof. I. Pătruț), *Eminescu, Caragiale, Slavici, Petöfi Sándor* (prof. G. Scridon), *Gheorghe Lazăr* (prof. I. Pervain), *Activitatea antimonarhică a lui Al. Macedonski* (lect. S. Goga), *Teatrul inedit al lui Gib Mihăescu* (lect. L. Baconsky). *Ion Breazu autor al antologiei „Din viața satului transilvănean“* (lect. M. Curticeanu), *Din terminologia viticulturii în Transilvania* (prof. V. Pamfil), *Probleme de limbă în „Logica“ lui S. Micu* (prof. M. Zdrenghea), *Elemente de metalimbaj în stilul criticii literare* (lect. C. Vlad), *Principii metodologice în predarea limbii engleze* (asist. I. Crețiu).

● La lucrările unor congrese și simpozioane, în cadrul unor deplasări peste hotare, profesori ai Facultății de filologie au desfășurat o activitate remarcabilă. Așa, la cel de al XI-lea Congres internațional de științe onomastice (Sofia, 1972) prof. I. Pătruț a prezentat comunicarea *Sur la structure et l'origine de hypocoristiques slaves*, prezidînd și una din ședințe. Același autor a vorbit la Simpozionul consacrat relațiilor reciproce româno-iugoslave (Pancevo, 1972) despre *Preocupările folclorice ale lui E. Petrovici*, iar la cursurile de vară organizate pe lîngă Universitatea „Babeș-Bolyai“ a conferențiat despre *Probleme de lexicologie română*. Invitat de Instituto di Glottologia și de Instituto Universitario Orientale, ambele din Napoli, prof. R. Todoran a ținut două conferințe: *Despre dialectele limbii române* și *Școala lingvistică clujeană*. Conf. T. Weiss a prezentat, la conferința EIRENE (Cluj, 2—7 oct. 1972), comunicarea intitulată *Reflexions sur l'acception*

de genus narrationis et de veritas historica dans la pensée de Ciceron. La sesiunile Proiectului româno-american de lingvistică contrastivă au participat cu comunicări lect. A. Trofin, asist. M. Zdrenghea, I. Crețiu și alții. La Conferința de limba și literatura română care a avut loc în 11—12 mai 1972 la University of Washington, Seattle, S.U.A., asist. Ion A. Popa a tratat tema *The Romanian Village in Peter Neagoe's Short Stories.* În sfîrșit, la Consfătuirea națională de onomastică (21—22 aprilie 1972, Cluj) au comunicat: prof. I. Pătruț, lect. O. Vințeler, P. Benedek, E. Ianitsek, Al. Cristureanu și Marius Oros.

● Activitatea de cercetare științifică s-a concretizat în apariția unor volume, ediții, antologii, traduceri, cursuri universitare, cum ar fi: *George Bariț și contemporanii săi,* vol. I, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian* (I. Pervain, în colab.), M. Zaciu, *Ion Agîrbiceanu,* I. Vlad, *Povestirea. Destinul unei structuri epice* și *Convergențe,* G. Scridon, *George Coșbuc, Opere alese, II* (ediție ingrijită), L. Baconsky, *Literatura în actualitate* (în colab.) și *Gib I. Mihăescu, Teatru,* ediție, studiu și bibliografie, M. Muthu, *Orientări critice,* M. Zdrenghea, *Probleme de analiză morfologică,* (în colab.), F. Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc,* Szekely E., *Zrinyi valogatott müvei,* I. Niculiță, *Manual de conversație în limba franceză,* ed. a III-a, S. Trifu, D. Ciocoi-Pop, *Romanian Poetry. A Bilingual Anthology of Roumanians Poems,* S. Trifu, Maria Bogdan, *Selected Englisch Short-Sthories; Transylvanica I, Studien zur deutschen Literatur aus Siebenbürgen.* Heransgegeben von M. Markel (colab.; B. Tonstsch și D. Hellermann), *Hans Liebhardt, Alles was nötig war,* antologie, prefață și note de P. Motzan.

Întreprinderea Poligrafică Cluj 489/1973

În cel de al XVIII-lea an de apariţie (1973) *Studia Universitatis—Babeş—Bolyai* cuprinde seriile:

matematică—mecanică (2 fascicule);
fizică (2 fascicule);
chimie (2 fascicule);
geologie—mineralogie (2 fascicule);
geografie (2 fascicule);
biologie (2 fascicule);
filozofie;
sociologie;
ştiinţe economice (2 fascicule);
psihologie—pedagogie;
ştiinţe juridice;
istorie (2 fascicule);
lingvistică—literatură (2 fascicule).

На XVIII году издания (1973) *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* выходит следующими сериями:

математика—механика (2 выпуска);
физика (2 выпуска);
химия (2 выпуска);
геология—минералогия (2 выпуска);
география (2 выпуска);
биология (2 выпуска);
философия;
социология;
экономические науки (2 выпуска);
психология—педагогика;
юридические науки;
история (2 выпуска);
языкознание—литературоведение (2 выпуска).

Dans leur XVIII-e année de publication (1973) les *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* comportent les series suivantes:

mathématiques—mécanique (2 fascicules);
physique (2 fascicules);
chimie (2 fascicules);
géologie—minéralogie (2 fascicules);
géographie (2 fascicules);
biologie (2 fascicules);
philosophie;
sociologie;
sciences économiques (2 fascicules);
psychologie—pédagogie;
sciences juridiques;
histoire (2 fascicules);
linguistique—littérature (2 fascicules).